

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

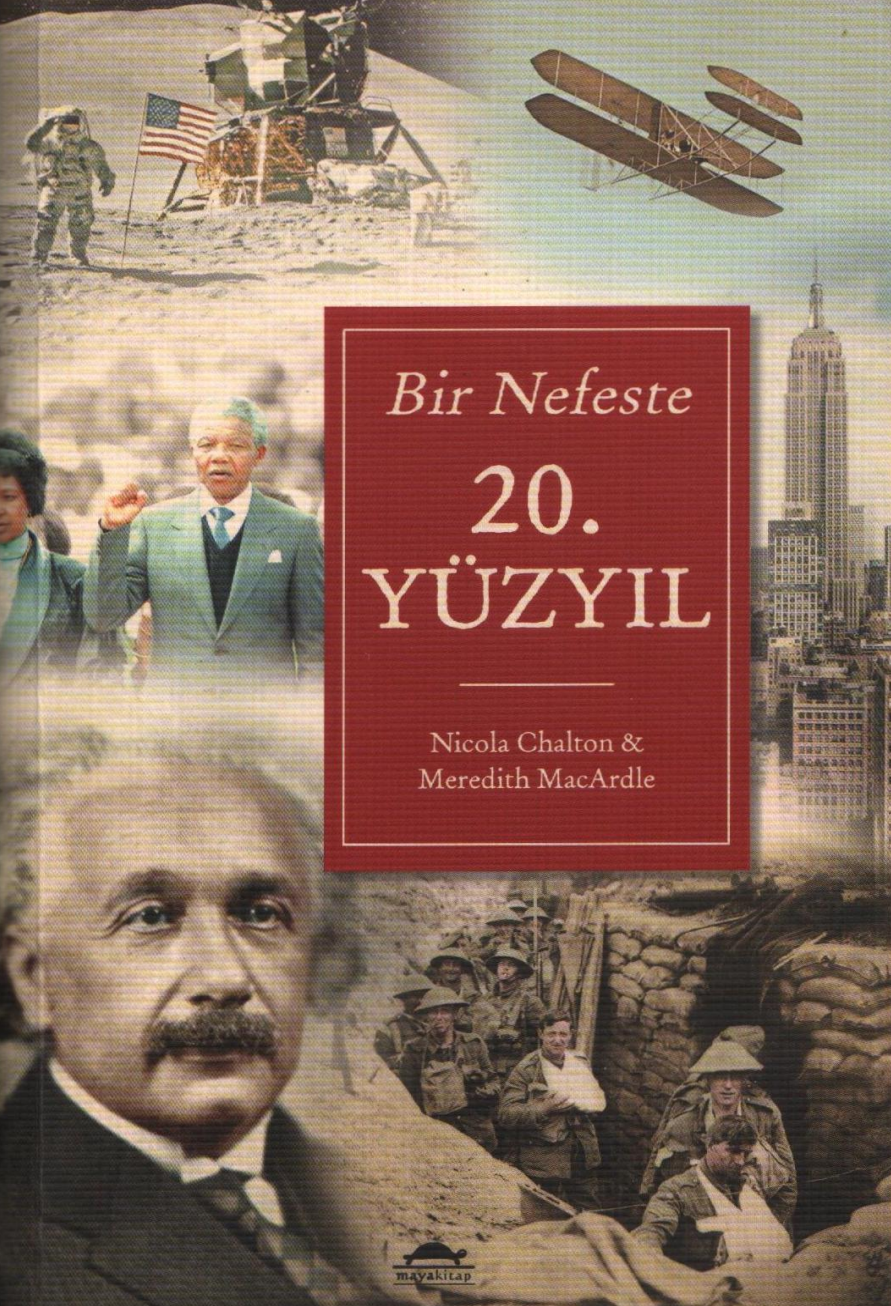
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bir Nefeste
20.
YÜZYIL

Nicola Chalton &
Meredith MacArdle

Maya Kitap: 166, İnceleme: 40

1. Baskı, İstanbul Ocak 2018

ISBN: 978-605-9902-77-9

Orijinal Adı: The 20th Century in Bite-Sized Chunks

Copyright © Nicola Chalton and Meredith MacArdle 2016

Türkçe yayın hakları Nurcihan Kesim Telif ve Lisans Hakları Ajansı aracılığıyla Maya Kitap'a aittir. Telif hakları sahibinin izni olmaksızın, hiçbir yolla çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç

Editör: Selin Saraçoğlu

Redaksiyon: Taylan Özgür Efe

Mizanpaj: Mehmet Büyükturna

Kapak Uyarlama: Mehmet Büyükturna

Maya Kitap * Sertifika: 14079

Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4 Şişli / İstanbul Tel: 0212 296 97 12

e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Ceylan Matbaa * Sertifika: 23352

Maltepe Mah. D. Paşa Cad. Güven İş Merk. No: 83/317-318-319

Zeytinburnu / İstanbul Tel: 0212 613 10 79

Bir Nefeste 20. Yüzyıl

Nicola Chalton ve
Meredith MacArdle

Çevirmen

Osman Bulut

*Bu kitabın geliştirilmesinde bize verdiği cesaret,
ilham ve rehberlik için babama ve bana pek çok şekilde
yardım eden sevgili annemin anısına...*

Nicola Chalton

İçindekiler

<i>Harita Listesi</i>	8
<i>Giriş</i>	9
1. Bölüm ESKİ DÜNYANIN SİLKİNİŞİ	11
2. Bölüm TÜM SAVAŞLARI SONA ERDİREN SAVAŞ	32
3. Bölüm TOZ DUMAN DAĞILINCA	53
4. Bölüm TOPYEKÛN SAVAŞ	79
5. Bölüm YÜZYILIN ORTASINDA ALTIN ÇAĞ	101
6. Bölüm SÖMÜRGEÇİLİĞİN SONU	130
7. Bölüm SOĞUK SAVAŞ ÜRPERTİSİ	155
8. Bölüm KRİZE YUVARLANIRKEN	179
9. Bölüm 2000 YILINDA DÜNYA	198
<i>Dizin</i>	213

Harita Listesi

1	Avrupa'nın sömürgeleştirdiği Afrika – 1914	14
2	Emperyal Rakipler: Rusya ve Japonya	26
3	Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı (1914–18) sırasındaki askeri müttefikleri	40
4	1918 barış antlaşmalarından sonra Avrupa ve Ortadoğu, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu	61
5	1922'de Sovyet Rusya, Transkafkasya, Ukrayna ve Belarus'un birleşmesiyle kurulan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)	63
6	Almanların Belçika'dan Fransa'ya ilerleyişi	82
7	1942'de Japon genişlemesinin uzandığı bölgeler	95
8	1999'da Avrupa Birliği	112
9	1970'lerde OPEC üyesi ülkeler	114
10	Güneydoğu Asya'da (Hindiçini) Fransız sömürge bölgeleri ve Vietnam Savaşı hazırlığı	140
11	1947'de Filistin'in bölünmesi ve 1949 ateşkes antlaşması	151
12	Doğu ve Batı Avrupa arasındaki “Demir Perde”	157
13	Yugoslavya cumhuriyetleri ve eyaletleri	184

Giriş

1900 yılı geldiğinde pek çok insan hâlâ atalarının yüzyıllardır yaşadığı gibi yaşıyordu. Genel dünya nüfusu 1,5 milyara dayanmıştı ve insanların büyük bir bölümü yakıt olarak kömür veya odun kullanıyor, kendi yiyeceğini kendi yetiştiriyor ve küçük kırsal bölgelerde yaşıyordu. Önceki yüzyılın Sanayi Devrimi yapay aydınlanma ve ısınma, buharlı tren, motorlu ulaşım ve telefon gibi birtakım yararlı yenilikler getirmiş olsa da, bunlar ancak gelişmekte olan Batı ülkelerindeki zengin bir azınlığın faydalandığı şeylerdi.

Milletler arasındaki ittifaklar esas olarak askeri savunma amaçlıydı. Sömürgecilik, Batı kültür ve teknolojisinin dünyanın her tarafına yayılmasını sağladı -yirminci yüzyılın küreselleşme yöneliminin başlangıcıydı bu- fakat bu durum, güçlü milletlerle onların sömürgeleri arasında hammadde ve ucuz işgücünün istismarına yol açan eşitsizliğe dayalı ilişkiler yaratılmasına neden oldu.

Sanayileşmiş ülkeler, yirminci yüzyıla geleceğe yönelik bir iyimserlik dalgasıyla girmişlerdi. Avrupa ülkeleri dünyayı politik ve ekonomik egemenlikleri altına aldılar. Yaptıkları bilimsel ve teknolojik yeni buluşlar, imparatorluklarının çı-

karlarıyla birleştğinde onlara sürekli gelişen bir dünya vaat ediyordu.

Ancak, yüzyılın başında sadece bazı ayrıcalıklı erkeklerin ve çok az sayıda kadının oy verme hakkı vardı ve kadınların yüksek öğrenim görmesi çok enderdi; çocukların ve gençlerin söz hakkı yoktu, toplumda keskin sınıfsal ayrılıklar vardı ve ırkçılık çok olağandı.

Yirminci yüzyılda değişecek çok şey vardı. Başka hiçbir yüzyıl, bu kadar hızlı ve yaygın değişimlere tanık olmamıştı; sadece bilimsel ve teknolojik olarak değil, aynı zamanda sosyal, siyasal, ekonomik olarak, tıp ve felsefe alanlarında da büyük gelişmeler olmuştu.

Bu kitap yirminci yüzyıldaki dönüm noktalarını tanımlamaya yardım ederek, sebeplerin ve bunların sonuçlarının altını çizerek, modern dünyamızı şekillendiren karmaşık olaylar ve gelişmeler arasında okuyucuya rehberlik ediyor.

Yüzyılın sonlarına doğru, çalkantılı savaş yıllarının sonunda ortaya çıkan ekonomik ve siyasal değişiklikler, aristokrat sınıfın kontrolü altındaki krallık ve imparatorlukların olduğu eski dünyanın, uluslararası ticaret ve ticari birleşmelerin egemen olduğu yeni dünyaya evrilmesine neden oldu.

1. Bölüm

ESKİ DÜNYANIN SİLKİNİŞİ

Avrupa'nın zenginliği, Sanayi Devrimi'ne ve denizaşırı bölgelerin sömürgeleştirilmesine dayanıyordu. On sekizinci yüzyılın sonlarında sanayileşen ilk ülke olan İngiltere, on dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde egemen olan sömürgeci ve ticari bir güçtü. İngiliz sanayiciliği Belçika'ya ve Kıta Avrupa'sının geri kalan ülkelerine de yayıldı. Avrupa'nın dışında, Amerikan İç Savaşı'nın (1861-65) ardından Birleşik Devletler de hızla sanayileşti. Japonya da Batılı güçlerin istilasına karşı direnme çabası içinde olmakla birlikte, yine de Batı'dan demiryolları, tekstil ve madencilik alanlarına odaklanan sanayileşme metotlarını aldı.

Tekstil, çelik, demiryolları ile pamuk, demir, kauçuk, petrol gibi diğer büyüyen sanayi kollarının ürünleri için pazarın yanı sıra hammaddeye de ihtiyaç vardı ve bu durum ticaret yapan birçok milleti, diğer ülkeleri sömürge olarak kontrolleri altına almaya yöneltti. Kâr etme dürtüsü ve milletlerin kendi aralarındaki rekabetin sürüklediği on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki imparatorluk kurma dalgası en çok, imparatorluğunun merkezine Hindistan'ı yerleştirmiş olan İngiltere'de

gelişmişti. 1900 yılı civarında Fransa, Portekiz, Hollanda ve Rusya da siyasal ve ekonomik güçlerini kullanarak önemli sömürge imparatorlukları ya da bölgeler kurdular. Almanya ve İtalya kendi sömürgelerini kurma süreci içinde endüstriyel güçlerini ortaya çıkardı ve ticari olarak Çin pazarında genişleme hırsları içinde olan Japonya, siyasi ve ekonomik bir güç olarak Asya'da büyümekteydi.

Sanayileşme, refaha kavuşan orta sınıflar ve geniş bir işgücü yarattı, ancak bu dönemin getirdiği ekonomik refahı herkes paylaşamadı. Yirminci yüzyılın başlarında, daracık ve sağlığa uygun olmayan yerlerde yaşayan ve tehlikeli koşullar altında uzun saatler çalışan işçiler, daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek bir hayat standardı talebiyle zengin işverenlerine karşı başkaldırdılar. Rusya'da bu talepler Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun devrilmesine yol açarak bir devrime ön ayak oldu.

Avrupa'daki çekişmenin bir sonucu olan 1914'teki Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın genişlemesine olanak sağlayan barışın darmadağın olmasına, imparatorlukların yıkılmasına ve eski ülkelerin yerini yenilerinin almasına yol açtı.

Avrupa'nın Güç Gösterisi

Batı Avrupa güçlerinin Asya'yla ticarete uzun zamandır ilgileri vardı. Asya'daki Portekiz ve sonra Hollanda etkileri, on sekizinci yüzyılda İngilizler ve Fransızlar tarafından -İngilizlerin 1858'den itibaren Hindistan'ın kontrolünü resmi olarak ele geçirmesinden ve Fransızların 1840'tan itibaren Polonezya'yı, 1887'den itibaren Hindicini'yi (Vietnam ve Kamboçya) kontrol altına almasından sonra- tamamen gölgede bırakıldı.

İngiltere'nin eski sömürgeleri tarafından 1783'te kurulan

ABD, genel anlamda diğer ülkelerin meselelerine karışmamayı tercih eden yalıtılmış bir politika izliyordu. Ancak, stratejik askeri nedenlerle Hawaii Pasifik adaları grubunu ilhak edecek, İspanyol-Amerikan Savaşı'nın (1898) ardından İspanyol mülkiyeti altında olan Pasifik'teki Filipinler ve Guam ile bir Karayip adası olan Porto Riko'nun hâkimiyetini eline geçirecekti.

1878 ve Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı 1914 yılları arasında geçen sürede, rakip ülkeler kendi hammadde ihtiyaçları için dünyanın geri kalan son gelişmemiş bölgelerini aceleyle sömürgeleştirmek istediklerinden Avrupa'nın sömürgeci imparatorlukları hızla büyüdü. Afrika'nın istilasını için öylesine bir rekabet söz konusuydu ki, buna "Afrika Kapaşması" adı verildi. Ticari ve ekonomik yararlarının yanı sıra Avrupalılar sömürgeleştirmeyi, ilkel milletleri uygar ve Hristiyan yaşam tarzına uygun bir seviyeye ulaştıracak soylu bir girişim olarak görüyorlardı. 1914'te Avrupa, dünyadaki yaşamaya elverişli toprakların yüzde seksen beşini kontrol altına almıştı.

Afrika Kapaşması

1880'lerde hâlâ sömürgeleşmemiş denilebilecek tek kıta, "Kara Kıta" Afrika idi. O sıralar bu büyük kıtanın bir kısmını kontrol altında tutmanın getirdiği prestijle birlikte ekonomik, politik ve stratejik olarak sağlayacağı faydalar tahrik edici bir erişilebilirlik içinde gibi görünüyordu: Sömürgeciler için çok korkutucu bir tehdit olan tropikal hastalıklara karşı savaşacak aşılar bulunmuştu ve Maxim makineli tüfeğinin icadı, yerli halkla mücadelede onlara kolay bir zafer vaat ediyordu. Avrupa'nın güçlü ülkeleri birbirleriyle savaşmaktansa Alman Şansölye Otto von Bismarck'ın organize ettiği bir Berlin Konferansı'nda

sağlayan Afrika sömürgeleri hem Avrupa malları için açık bir pazar hem de gelecekteki dünya savaşlarında savaşacak Afrikalı askerler sağlayacak hazır bir kaynaktı.

Özellikle Mısır'daki Süveyş Kanalı çok stratejik bir öneme sahipti, Doğu ile Batı arasındaki deniz aşırı ticaretin akışını sağlıyordu. Fakat Avrupa'nın Afrika Kıtası'nı, yerli grupları göz ardı ederek ve Afrika'nın yürürlükteki özyönetim sistemlerini geçersiz kılarak yeni devletlere ayrıştırmayı, yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkacak olan sorunların birikmesine yol açacaktı (bkz. sayfa 130).

Hükmet, İngiltere!

Kraliçe Victoria'nın saltanatı süresince (1837-1901) "üzerinde güneş batmayan" İngiliz İmparatorluğu dünyanın o kadar çok bölgesine uzanmıştı ki, imparatorluğun en azından bir parçası gerçekten de her zaman gün ışığı altındaydı. İngiltere, tarihteki en büyük imparatorluktu ve dünya nüfusunun yüzde yirmisinden daha fazlasına sahipti. Modern çağın ilk süpergücüydü.

İmparatorluğun genişliği ve başarısı büyük ölçüde İngiltere'nin, ticaret yollarına hâkim olan ve ticari hudut noktalarını kontrol altında tutan güçlü Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne ve kendisine fethetme ve genişleme için gerekli araçları sağlayan Sanayi Devrimi'ndeki öncülüğüne dayanıyordu: demiryolları, buharlı gemiler ve otomatik silahlar...

İngiltere kendi sömürgelerinden aldığı şeker, çay, tütün ve özellikle Kuzey Amerika'daki eski sömürgelerinden getirttiği pamuk gibi ucuz hammaddeleri ithal ederek kâr sağlıyordu. Pamuk, İngiltere'nin buharla çalışan tezgâhlarında bükülüp dokunuyordu ve pamuklu kumaş imalatı ta ortaçağdan beri

İngiltere ekonomisinin belkemiği olan geleneksel yünlü ku-
maşları geride bırakmıştı. Küresel pazar, İngiltere'nin Hin-
distan ve Mısır gibi daha az sanayileşmiş olan ülkelerdeki
imalatçılardan daha ucuza ürettiği İngiliz pamuklu mallarıyla
dolmuştu.

İngiliz İmparatorluğu ayrıca, köleliğin 1808'de kölelik
karşısı eylemlerin baskısı sonucu ortadan kaldırılmasına ka-
dar Amerika'ya taşıdığı Afrikalı kölelerin ticaretinden elde
ettiği kazançlarla da büyümüştü.

Kraliçe Victoria iktidara geldiği zaman imparatorluk
merkantilist (lehte bir ticari dengeyi koruyacak şekilde dü-
zenlenmiş gümrük vergileriyle ve ihracatın ithalattan daha
fazla olduğu) bir ticaret anlayışına sahipti ve East India Com-
pany (Doğu Hindistan Şirketi) gibi tekeli ticari kuruluş-
ların hâkimiyeti altındaydı. Victoria'nın saltanatı süresince
İngiltere'nin ekonomisi, benimsenen serbest ticaret politika-
sının (ithalat veya ihracatta hiçbir vergi, kota veya kısıtlama
olmaması) uygulamaya sokulmasıyla birlikte değişime uğradı.
Victoria taraftarları bunun refahın anahtarı olduğuna inanı-
yorlardı.

Kruger'in Telgrafı

"Afrika Kapaşması" sırasında Güney Afrika'da
Transvaal'de büyük miktarda altın filizi keşfedildi. İngiliz
altın arayıcılarının Johannesburg'un altın arazilerine akın
etmeleri yakınlardaki İngiliz kontrolü altında bulunan Cape
Colony'deki İngiliz yönetiminden kaçarak Transvaal'e
yerleşmiş olan ve Güney Afrika dili konuşan Hollanda
kökenli göçmen Boerleri rahatsız etti.

Britanya, Boer Krallığı'nı bölgedeki kendi üstünlüğü

için bir tehdit olarak gördü ve Transvaal Hükümeti'ni de-
virmek için gizli bir plan hazırladı. Jameson Baskını de-
nilen bu plan başarısızlığa uğradı ve baskına öfkelenen
Alman Kayzer II. Wilhelm'in (Kraliçe Viktorya'nın torunu)
3 Ocak 1896'da Transvaal Devlet Başkanı Paul Kruger'e
bir telgraf göndermesine neden oldu. Telgrafta "Siz ve
halkınız, ülkenize saldırarak barışı bozmaya çalışan silahlı
gruplara karşı, dost kuvvetlerin yardımına başvurmadan,
kendi güçlü savunmanızla barışın yeniden tesis edilmesini
ve ülkenin bağımsızlığının sürdürülmesini sağladığınız için
şahsınıza en içten tebriklerimi sunuyorum," deniyordu.

Kayzer'in telgrafı Britanya ile Almanya arasındaki
gerginliği artırdı ve İngilizlere "hiçbir düşmandan korkma-
mak ve hiçbir dosta gereksinim duymamak" prensibine
dayalı "muhteşem yalnızlık" politikalarına ilişkin tehlikeleri
hatırlattı. İngiltere bunun hemen ardından Avrupa'yı bir
savaş sürecine sokacak olan bir ittifak sistemine dahil
olacak ve politikasını değiştirecekti.

Muhteşem Yalnızlık Sona Eriyor

İngiltere, İkinci Anglo-Boer Savaşı'nda (1899-1902) Boerleri
bastırdı ve onların Afrika cumhuriyetlerini kendi topraklarına
kattı, ancak bu çatışma Afrikalı-Avrupalılar arasında milliyet-
çiliğin yayılmasına yol açarak, bağımsızlıklarını İngiltere'den
geri alma azmini güçlendirdi. Bu çelişki karşısında sarsılan
İngiltere, imparatorluğunun güvenliği için korkmaya başladı.
Bu önemli bir konuydu, çünkü İngiliz ekonomisi için impara-
torluk hayati önem taşıyordu.

Britanya 1902'de kendi uluslararası etkisini güçlendir-
mek ve Çin'deki İngiliz ticaretini korumak için o sıralar Uzak-

doğu'daki en büyük bölgesel güç olan Japonya'yla bir askeri ittifak yaptı. Bu ittifak, her iki ülkenin de hasmı olan Rusya'ya bir darbe vurmayı hedefliyordu. Rusya, çok yakın bir tarihte Mançurya'nın stratejik öneme sahip limanı Port Arthur'u işgal ederek Britanya'nın Çin'deki ticari çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştı ve Japonya'nın arka bahçesi gözüyle bakılan Kore'yi ele geçirme ihtirası içindeydi. Şimdi İngiltere ve Japonya, Rusya veya başka bir güce karşı bir savaş durumunda birbirlerini destekleme konusunda karşılıklı güven kazanmışlardı.

İngiltere ayrıca aralarında uzun süredir devam eden sürüşmeleri bir kenara bırakıp Fransa'yla Entente Cordiale (1904) denilen bir dostluk antlaşması yaptı. Bu antlaşma, Avrupa'da bir savaş çıkması halinde, özellikle 1871'de Prusya'nın yönetimi altında yaptığı birleşmeden beri çok güçlenen Almanya'ya karşı, her iki ülkeye de karşılıklı güvence sağlıyordu.

1910 yılına gelindiğinde İngiltere'nin üretim kapasitesi, Amerika ve Almanya tarafından gölgede bırakılmıştı. Üretim, 1912'de İngilizlerin Mısır'a, İtalyanların Libya'ya açılmaları nedeniyle tehdit altına girdi (bkz. sayfa 14) ve on yıl sonra 1919-22 Mısır Devrimi sırasında İngilizlerin kontrolünden zorla çekilip alındı. İngiliz İmparatorluğu her ne kadar topraklarını genişletmeyi Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar sürdürmeye devam ettiyse de artık İngiltere dünyanın önde gelen sanayi ve askeri gücü olmaktan çıkmıştı.

Çin İmparatorluğu Parçalanıyor

Dünyanın bir başka bölgesinde, Avrupalı güçlerin sömürge kontrolünden doğrudan kaçabilen Çin vardı. Fakat, en az iki bin yıldır uygarlığın merkezi olan ve 1644'ten beri Çing Hanedanı tarafından yönetilen Çin İmparatorluğu çökmeye baş-

lamıştı. İngiltere'nin kârlı fakat yıkıcı afyon ticaretine devam etme serbestliği istemesiyle başlayan çatışmaların doğurduğu Afyon Savaşları (1839-42 ve 1856-60), Çin'in felç edici ödünlerle birlikte Hong Kong Adası'nı tazminat olarak İngiltere'ye verip kaybetmesiyle sonuçlandı.

Çin ayrıca kanlı bir iç savaşın (Taiping İsyanı, 1850-64) acısını yaşamış, Rusya'ya toprak kaptırmış, 1880'lerde Vietnam'da Fransa'yla çatışmış ve Kore'de Japonya'yla rekabete girmişti.

Avrupalılar orada ticari sömürü için bir fırsat gördüler, fakat imparatorluğa karşı hızlı bir saldırıya girişmeleri şiddetli bir tepkiye neden oldu ve 1899-1901 yılları arasında Fists of Righteous Harmony' (Batılılar, dövüş teknikleri nedeniyle onlara "Boksörler" diyordu) adlı gizli bir grubun üyeleri tarafından yönlendirilen Boksör İsyanı'na yol açtı. Boksörler Çin'in kadim kültürünü tehdit etmekte olan Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri de dahil olmak üzere, Çin'deki Batı etkisine son vermeyi hedefliyorlardı. Çinli bir devrimcinin sözleri şöyleydi: "Ülkeme baktığım zaman, duygularımı kontrol edemiyorum. Yalnızca Rusya'nınkiyle aynı otokratik yönetime sahip olduğu için değil, 200 yıldır yabancı barbarlar tarafından ezildiğimiz için."

Şiddet, Alman etkisi altında hızla sanayileşen bir bölge olan kuzey kıyı eyaleti Shandong'da patladı; çok az para ödenen Çinli işçiler, Avrupalıları öldüren Boksörler'e katıldılar. Pekin'de kurşunlardan doğaüstü güçler tarafından korunduklarını ileri süren Boksörler, yabancıların sığınmış olduğu Legation Quarter'ı (Yabancı Temsilcilikler Bölgesi) kuşatma altına aldılar. Batılı ittifak kuvvetleri onlara rahatlama sağlamak için yaklaşıırken, Ana İmparatoriçe Cixi köylü milisleri destek-

---

* Fists of Righteous Harmony: Adil Düzen Yumrukları. (ç.n.)

leme yolunu seçti. Rusya, Japonya, Amerika ve Avrupalılardan oluşan uluslararası ittifak kuvvetlerinin Pekin'e ulaşmaları elli beş gün sürdü. Kuşatma altındaki yabancılar kurtarıldı ve yüzlerce Boksör işgal kuvvetleri tarafından idam edildi.

İmparatoriçe'ye, işin içindeki yabancı devletlere, Çin'in ekonomisini felce uğratacak derecede tazminat ödemesi emredildi. Tamamen zayıflayan Çing Hanedanlığı, on yıl sonra yapılacak bir askeri darbeye dağılacak ve böylece Çin İmparatorluğu'nun sonu gelmiş olacaktı.

Gezgin, Tüketici Yeni Dünya

1900 yılında Batı toplumu eşi görülmemiş değişikliklerin olduğu bir yüzyılın içine girmenin sersemliği içindeydi. Tarıma dayalı ekonomiler, Sanayi Devrimi ile dönüşüme uğramıştı. Suyun ve beygirlerin gücünün yerini buharlı motorlar almış ve artık bunlar gemilerde, trenlerde ve 1890'lardan itibaren (içten yanmalı motoru olan) ilk modern otomobillerin piyasaya çıkmasıyla birlikte ilk defa binek araçlarda kullanılmaya başlanmıştı. Örgü ve dokuma makineleri tekstil dünyasını dönüştürmüştü. Yeni yöntemler dövme demir ve çelik ürünlerini yaratmış ve kömür madenciliği gelişmişti. Yollar iyileştirilmiş, kanallar ve demiryolları inşa edilmişti. Telefon ve telgrafın icadı, iletişimi değiştirmişti.

Girişim kültürünün ürünleri arasında, Doğu Mısır'daki Akdeniz'le Kızıldeniz'i birleştiren ve Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya arasındaki ticaret yollarını kısaltarak küresel ticaret akışında devrim yaratan Süveyş Kanalı gibi mühendislik harikaları da yer alıyordu. Aynı şekilde kırk yıl sonra 1907-1914 arasında Birleşik Devletler tarafından inşa edilen ve Kuzey ile Güney Amerika'yı birbirine bağlayan dar kara şeridinin için-

den geçen Panama Kanalı da (Panama Kıştağı) Atlantik ve Pasifik okyanusları arasındaki deniz ticaretini geliştirmiş ve uluslararası deniz ticaretinde hayati öneme sahip bir deniz-yolu haline gelmişti. Amerika'nın batı sahiline giden gemiler artık Güney Amerika'nın ucundaki Cape Horn'un etrafından dolanan tehlikeli rotayı izlemek zorunda kalmıyorlardı.

Yirminci yüzyılın başlarında insanlar, Amerikan Henry Ford Otomobil Fabrikası'ndaki montaj bandında birleştirilen arabalar gibi, seri üretilen tüketim mallarıyla tanıştılar. Bu yenilik, Ford'un Model-T arabalarının üretim süresini kısaltmıştı. 1918 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm arabaların yarısını bu arabalar teşkil ediyordu. Uygun fiyatlı ve büyümekte olan orta sınıfa pazarlanabilen Ford otomobilleri, Amerikalılar için motorlu taşıtla yolculuk yapabilme fırsatı yaratmıştı. Montaj bandı buluşu çok geçmeden başka tüketim malları için de uygulanmaya başlandı.

Batı kültürü, bilim ve teknolojik gelişmeler, ticaret bağlantıları ve sömürgecilik aracılığıyla dünyanın her tarafına yayıldı ve küreselleşme süreciyle birlikte uzak yerlerdeki milletleri de etkiledi.

İlk Motorlu Uçuş

1903 yılında Orville Wright, ABD'de Kuzey Karolina'da ilk defa içinde insan olan havadan ağır motorlu bir uçakla on iki saniye süren bir uçuş gerçekleştirdi. Bu, Orville ve Wilbur kardeşlerin yıllar boyu yaptıkları deneylerin doruk noktasıydı. 1909'da Fransız mucit ve havacı Louis Blériot, İngiltere'den Fransa'ya Manş Denizi üzerinden tek kanatlı bir uçakla uçarak *Daily Mail* gazetesi tarafından ortaya konulan 1.000 sterlinlik ödülü kazan-

dı. Çok geçmeden uçaklar, ilk defa İtalyan-Türk Savaşı (1911-12) sırasında İtalyanlar tarafından keşif ve bombalama amaçlı olarak savaş görevlerinde kullanılmaya başlandı. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Fransız pilot Roland Garros, uçağının önüne sabit bir makineli tüfek yerleştirdi ve 1915'te Alman savaş uçağı pilotu Kurt Wingers, uçağın pervanesini geçerek ateş etmek üzere senkronize edilmiş bir makineli tüfekle silahlandırılmış bir savaş uçağıyla ilk hava zaferini kazandı.

Altın Yıldızlı Çağ

Sanayileşen uluslar her ne kadar dünya sahnesinde ekonomik güce sahip olsalar da kendi içlerinde bölünmüş bir toplum olmanın sancılarını yaşıyorlardı. Zengin aristokratlar ve orta sınıftakiler sanayileşmenin nimetlerinden fazlasıyla yararlanırken, fabrikalardaki yerlerini makinelerin aldığı işçi sınıfı ve yoksullar, makineyle çalışılan fakat düşük ücretli yeni işler bulabiliyorlardı. Hayat standartları alt seviyede kalmaya devam ediyordu.

Avrupa'nın 1870-1914 arasındaki iyimserlik, yenilik, bolluk ve istikrar dönemi "Belle Époque" olarak bilinir. Bu altın yıllar boyunca zengin sınıflar artan refahın tadını çıkarırken Paris de sanatçı ve yazarların merkezi haline geldi. Fransız başkentinin Art Nouveau tarzının doğal organik biçimleri dünyanın her yanında mimariyi etkiledi. Émile Zola gibi yazarlarda ifadesini bulan edebi gerçekçilik, modernizmin öncülerinden biriydi (bkz. sayfa 29).

Aynı tarihlerde, iç savaş sonrası Amerika, demiryollarının yaygınlaşması ve petrol arıtımı, çelik imalatı ve fabrikada

üretilen ürünler sayesinde canlanan bir ekonomik gelişmeyle birlikte “Altın Çağ” dönemini yaşıyordu. Amerika’nın yeni zenginliğine paralel olarak, kırsal alanlardan göçüp gelenler ve çoğu, Avrupalı uluslardan daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için gelen yabancı göçmenlerin oluşturduğu muazzam bir işgücünün doğurduğu sosyal sorunlar baş göstermişti. Bu sosyal sorunlar, Mark Twain’in Charles Dudley Warner ile birlikte yazdığı *Altın Yaldızlı Çağ: Bugünün Masalı* (1873) adlı kitapta, ince bir zenginlik yaldızıyla maskelenmiş bir görüntü olarak anlatılıyordu.

İşçiler, Birleşin!

İngiltere’deki Victoria toplumu, kendi kendini yetiştirmiş adamların yeteneklerine göre takdir gördüğü ABD’nin aksine, bir beyefendinin öneminin ona miras kalmış olan toprakla belirlendiği inancı üzerine kurulmuştu ve bir beyefendi için en yüksek meslek ticari alanda değil, devlet içinde olabilirdi. Bu durum, arazi sahibi aristokratları ticaret yapan ve çalışan sınıflardan ayırıyordu, ayrıca bir başka ayırım da sanayici işverenlerle düşük maaş ve çalışma koşullarına içeren işçiler arasındaydı. Zengin ve dinsel motivasyona sahip hayırseverler bu zorlukları hayır işleriyle çözmeye çalıştılar, ancak giderilen ihtiyaçlar düzensizdi ve devlet tarafından sağlanan güvenlik ağı da bu konuda çok yetersizdi.

1910 yılına gelindiğinde İngiltere’nin ekonomik büyümesi durmuş, ücretler sabit kalmış ve fiyatlar yükselmışti, ayrıca kâr seviyesinin düşmemesi için İngiliz işçiler verimliliği artırma baskısı altına girmişlerdi. Grev yapan kibrit fabrikası çalışanlarını örnek alan havagazı işçileri ve liman işçilerinden pek çoğu ortak yardım almak için işçi sendikalarına katıldı-

lar ve bu hareket, çalışan kesimin ücret ve çalışma koşullarını iyileştirme amacı güden “Büyük Huzursuzluk” diye adlandırılan bir grev dalgasının yayılmasına yol açtı. 1926’da İngiltere, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan bir ekonomik kriz sırasında, grev yapan İngiliz maden işçilerinin diğer sanayi işçileriyle dayanışma içinde katıldığı ilk genel grevi yaşayacaktı. Fakat orta sınıftan gönüllüler, yasal zorluklar ve korku dolu sendika liderlerinin oluşturduğu koşullar, bu grevin sona ermesine neden oldu.

Özel teşebbüs ve serbest piyasa kapitalizmiyle ilişkili sosyal eşitsizlikler, başka bir hareketin, yani sosyalizmin gelişmesini tetikledi. İşçi hareketi, kapitalist sistem içindeki işçiler için koşulları iyileştirmeyi amaçlarken, sosyalistler kapitalizmi, işçilerin üretim araçlarının mülkiyetini ve kontrolünü paylaştığı yeni bir sistemle değiştirmek istiyorlardı. Meslek sendikacılarıyla ittifak kuran Avrupa sosyalistleri, Alman ekonomist ve devrimci Karl Marx’ın sloganından esinlenen uluslararası bir emek hareketine öncülük ettiler: “Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!” Onlar, günde sekiz saat çalışma süresini de kapsayan daha iyi çalışma koşulları talep ediyorlardı.

İngiltere ve diğer gelişmiş Batılı ülkeler, yirminci yüzyılın başındaki değerli birkaç yıllık istikrar sırasında yeni ortaya çıkan kitlesel işçi sınıfının hareketlerine uyum göstermeyi başardılar. Ancak bazı uluslar için bu yıllar, yaklaşan ya da asıl devrimin öncesi olan yıllardı.

Rusya Çatırdıyor

Batıda Polonya’dan, Asya’nın uzakdoğusundaki Kamçatka Yarımadası’na kadar uzanan Çarlık Rusya İmparatorluğu, 1900’lerde buralara sınırları olan dünyanın en büyük komşu devletiydi.

Rusya'nın muazzam nüfusu, Almanlar ve Asyalılar, Ruslar, Polonyalılar ve diğer birçok Slav halklarının da içinde olduğu farklı milletlerden oluşuyordu ve bu kadar çok ulusun bir arada olması nedeniyle sürekli bir siyasal gerilim vardı. Rus kültürü, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından desteklenen Hıristiyanlığa öncelik verilerek imparatorluğun her yerine zorla dayatılıyordu. Rus Yahudileri, Rusya'daki diğer azınlıklar gibi, tüm haklarından mahrum edilmişti. Nüfusun yaklaşık yüzde seksen beşi köylüydü; 1861'de Rus özel mülklerindeki köleliklerinden azat edilen köylüler, yüzyılın başında ülkenin en fakir topraklarında büyük yoksulluk içinde yaşıyorlardı.

Rusya İmparatorluğu, sanayileşme konusunda rakibi olan İngiltere, Fransa ve Almanya imparatorluklarına kıyasla yavaştı; fakat 1892'den itibaren Trans-Sibirya ve Çin Doğu Demiryolları'nı da içine alan altyapı gelişti. Yeni fabrikalar kurmak üzere ülkeye yabancı sermaye girişi başladı ve yirminci yüzyılın başında Rusya dünyanın en büyük dördüncü çelik üreticisi ve en büyük ikinci petrol kaynağına sahip ülkesi haline geldi.

Hızlı sanayileşme binlerce topraksız köylüyü şehirlere çekti ve yeni bir sanayi işçi sınıfı ortaya çıkardı. Sert koşullarda yaşayan ve çalışan köylülerin (günde ortalama on bir saatlik çalışma) hayatlarını iyileştirecek hiçbir şeyleri yoktu: Sendikalar yasa dışıydı, grev yasaktı ve Rus ordusu huzursuzluğu zor kullanarak bastırıyordu. Bu arada, çalışan nüfus arasında devrimci fikirler giderek yayılıyordu.

1894'ten sonra imparatorluğu Çar II. Nikola yönetti. Marksist devrimci ve teorisyen Ukraynalı Leon Troçki (o zamanlar Ukrayna, Rus İmparatorluğu'na bağlıydı) bir keresinde şöyle demişti: "Nikola atalarından sadece dev bir impara-

2. Emperyal Rakipler: Rusya ve Japonya.

torluk değil, aynı zamanda bir devrim miras aldı. Ama ona bir imparatorluğu, hatta bir ülkeyi yönetebilecek çapta bir özellik miras kalmadı.”

Çar, İçişleri Bakanı Vyacheslav Plehve’ye reformcuları ve devrimcileri bastırma görevi verdi. Plehve, Rusya’daki devrimcilerin yüzde 90’ının Yahudi olduğunu iddia ederek çeteleri onlara karşı (Yahudi Kırımı olarak bilinen) şiddetli saldırılar yapmaları için kışkırttı ve pek çok Yahudi’nin Rusya’yı terk ederek Amerika’ya gitmesine neden oldu.

Plehve ve Çar, Japonya’nın Çin-Japonya Savaşı’nda (1894-95) Çin’i yenilgiye uğratmasından sonra hızla gerilemekte olan Çin İmparatorluğu’nda kendileri için bir genişleme fırsatı gördüler. Hedeflerinde Liaodong eyaletinde yıl boyunca faaliyete hazır Port Arthur da dahil olmak üzere Mançurya vardı

ve Kore, rakip Japonya İmparatorluğu'nu, yirminci yüzyılın ilk büyük savaşı olan Rus-Japon Savaşı'nda (1904-5) misilleme yapmak için kışkırttı. Çar II. Nikola Rusya'nın yenilgiye uğramasından sorumlu tutulurken, Japonya'nın kesin zaferi, onun güçlü bir sanayi ulusu olarak ortaya çıkmasını onaylamış oldu. Rus devrimciler, özellikle sürgündeki Vladimir Lenin'in 1905'teki "Rusya'nın köylüleri ve işçileri, yalnız değil-siniz! Eğer feodal despotları, polis destekli toprak ağalarını ve Çarlık Rusya'sını devirmeyi, ezmeyi ve yok etmeyi başarabilirseniz, bu zaferiniz sermayenin zulmüne karşı mücadele veren dünya için bir işaret görevi yapacaktır," sözlerinin ardından harekete geçme kararı aldılar.

Kanlı Pazar Katliamı

Rus fabrikalarındaki sert koşullardan ve reform eksikliğinden memnun olmayan radikal bir rahip olan Peder Georgy Gapon 1903'te bir Rus İşçileri Meclisi kurdu. Bir yıl sonra, meclisin dört üyesinin bir demir fabrikasında görevden alınması üzerine Gapon 100 bin işçi ile birlikte Çar'a, sekiz saatlik mesai süresi, daha yüksek ücret, iyileştirilmiş koşullar ve evrensel kapsamlı oy verme çağrısı yapan imzalı bir dilekçe sunmak için St. Petersburg'da bir yürüyüş düzenledi.

Çar'ın askerleri kalabalığa saldıracak 100'den fazla kişiyi öldürüp 300 kişiyi yaraladı. Bu olay, Rusya'daki 1905 Devrimi'ni tetikledi. *Potemkin* Zırhlısı'nda bir isyan çıktı, işçi grevleri başladı, St. Petersburg'da ve diğer şehirlerde Sovyet adı verilen meclisler -ya da işçileri temsil eden seçilmiş organlar- kuruldu. Orta sınıf meslek sahipleri de bir sendikalar birliği kurarak

ve bir kurucu meclis talebinde bulunarak bu eylemlere katıldı. Baskılara boyun eğen Çar II. Nikola, konuşma, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü tanıyan, yargılanmadan hapse atılmayı önleyen reformlara yönelik olarak çalışmak üzere seçilmiş bir yasama organı olan Duma'nın (Rus Parlamentosu) kurulmasına izin veren Ekim Bildirgesi'ni yayınladı.

Çar, 1906'da ilk devrimin başarısız olduğunu ileri sürerek sözünden döndü ve Duma'yı feshetti, fakat gelecekteki isyanın ve Rus İmparatorluğu'nun çöküşünün tohumları artık ekilmişti (bkz. sayfa 62).

Halk İsyanları Yayılıyor

Yozlaşmış otokratik hükümdarlara, baskıcı rejimlere ve eşitsizliklere karşı duyulan hoşnutsuzluklar dünyanın her yanında devrimcileri harekete geçirdi.

Otuz yıldır hükümette olan diktatör Başkan Porfirio Díaz'ı deviren Meksika Devrimi (1910-20), Díaz'ın bir seçim yapma kararı sonucu patlak verdi. Meksika'nın tarımla uğraşan nüfusu yoksulluk içinde yaşıyor ve ülkeyi yıllarca şiddet ve siyasi istikrarsızlık içine sokacak bir isyan dışında herhangi bir seçenek göremiyordu.

Müsrif ve aciz Muzaffereddin Şah tarafından yönetilen çökmüş Acem İmparatorluğu (bugünün İran toprakları) 1905-1907 yılları arasında bir devrim yaşadı. Bu devrim, yeni bir anayasaya, Şah'ın tahttan el çekmesine ve İran'da bir parlamentonun kurulmasına yol açtı. Ancak 1907'de İngiltere ve Rusya'nın, Anglo-Rus Antlaşması'nı bitirip, Büyük Oyun diye bilinen -İngiltere'nin Rusya'yı, sömürgesi Hindistan'a karşı tehdit olarak gördüğü- Orta Asya'daki yıllar süren rekabeti

sona erdirerek İran'ı kendi aralarında paylaşmaları sonucu, İran İmparatorluğu özerkliğini kaybetti. Devletleri yok etmeyi ve onların yerine devletsiz toplumlar getirmeyi hedefleyen anarşistler de çeşitli ülkelerde faaliyete geçmişlerdi ve 1900 yılında İtalya Kralı I. Umberto ile 1901'de Amerika Başkanı William McKinney'in öldürüldüğü suikastlar da dahil, birçok bireysel terör eylemi gerçekleştirdiler. Anarşistler, halk muhalefet güçlerine şiddeti ve radikalizmi getirdiler.

Sanat ve Bilimde Devrimler

Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanatçıları yaşamın her yönünü tekrar gözden geçirmeye teşvik etti. Yeni bir akım olan modernizm, yeni üretim yöntemlerine ve burjuva değerlerine geçişin etkilerine karşı romantizmin on dokuzuncu yüzyıldaki isyanı olarak ortaya çıktı. Modernist sanatçı, sanatın gelişmeyi engellediğine inanılan geleneksel formlarından kaçınan bir devrimciydi. Fransa'da çalışan İspanyol avangard ressam Pablo Picasso, geleneksel perspektifi reddetti ve onun resim deneyleri, nesnelerin analiz edilip soyut biçimde yeniden birleştirilmesini kapsayan kübizm, fütürizm ve sürrealizm gibi diğer farklı sanat akımlarına yol açtı. Alman ekspresyonist ressamlar Paul Klee ve Wassily Kandinsky ile Çek romancı Franz Kafka, kent sel sanayileşmenin insanları makineleştiren etkilerine tepki gösterdiler ve sanatta gerçekçilikten uzaklaştılar.

Müzikteki modernizm akımı, Avusturyalı-Amerikalı besteci Schönberg'in, belirli bir anahtarı kullanmanın getirdiği kısıtlamayı önleyen ve modern besteciler arasında geniş ölçüde etkili olan on iki ton tekniğini kullanarak geleneksel ses armonisi üzerinde denemeler yapmasına yol açtı. Mimarlıkta,

İsviçreli-Fransız Modernist Le Corbusier, geleneksel mimari tarzları reddetti ve binaları “içinde yaşanacak makineler” olarak yeni baştan şekillendirdi.

Bilim, yirminci yüzyılın başlarında insanlığın ufuklarını genişletmeye devam etti. Röntgen ışınları 1895 yılında Wilhelm Röntgen tarafından daha yeni keşfedilmişti ve çok geçmeden Marie ve Pierre Curie, radyoaktiviteyi belirleyerek maddenin yapısıyla ilgili fikirlerde değişikliklere yol açtılar. 1900’de Max Planck, enerjinin (daha önce düşünüldüğü gibi) sürekli bir akış içinde olmadığını, onun muhtemel en küçük miktar “kuantum” olmak üzere, küçük paketler veya “kuantumlar” halinde hareket ettiğini ileri sürdü. Einstein, bu düşünce üzerinden giderek, 1905 yılında kendi özel izafiyet teorisini ortaya attı; bu teoriyle, uzay ve zamanın mutlak olduğunu savunan önceki görüşü devirerek, bunların gözlemciye göre izafi olduğunu (bizim için bir milyon yıl olan süre, yüksek hızlı bir roketin içinde olan bir kişi için sadece birkaç saniye demek olabilir) ileri sürdü. Onun 1916’da yayınlanan genel izafiyet teorisi, maddenin uzayda bir eğrilmeye neden olduğunu ve bunun evrendeki göksel cisimlerin algılanış hareketini açıkladığını ilan etti.

Milliyetçilik, Tarihin Akışını Değiştiriyor

Çin ve Rus imparatorlukları, yirminci yüzyılın ilk yıllarında yıkılan birçok imparatorluktan iki tanesiydi. 1914-1918 yılları arasında devam eden I. Dünya Savaşı sırasında, daha fazla sayıda imparatorluğu yok edecek bir güç giderek büyümektedir. On dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarındaki nispeten barışçıl iklimde, vatanseverliğin aşırı bir şekli olan milliyetçilik, kendi ülkelerinin ekonomik, kültürel ve askeri

üstünlüğüne güvenle inanan Avrupa ülkelerini birleştirmeye hizmet etmişti. Fakat aynı zamanda Avrupa güçleri arasında şiddetli bir rekabet ve çekişme yarattı. 1871'de Almanya'nın Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra birleşmesiyle kurulan Alman İmparatorluğu, dünyayı I. Dünya Savaşı'na sürükleyecek olan milliyetçi ve emperyal hırslara sahipti ve bu da sonuçta Alman İmparatorluğu'nun çökmesine neden oldu.

Aralarında, on dokuzuncu yüzyılda Avusturya ve Macaristan'ın birleşmesiyle kurulan ve hanedanlıkları Kutsal Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan Habsburg Hanedanlığı tarafından yönetilen Orta Avrupadaki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da olduğu diğer imparatorluklar da Almanya ile birlikte düşecekti.

1299'da Anadolu'da (bugünkü Türkiye) kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, 1453'te Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı olan toprakları -Bizans İmparatorluğu'nun topraklarını- ele geçirdi. İmparatorluğun mutlak hükümdarı olan sultan, dünyadaki Müslümanlar tarafından İslam aleminin lideri olarak kabul ediliyordu. Osmanlıların, Avrupalı güçler tarafından alınan toprakları geri kazanmak amacıyla 1914'te Almanya ile yaptığı ittifak, gerilemekte olan bu Doğu Akdeniz gücünün sonunu getirecek olan kaderi mühürlemiş oldu.

2. Bölüm

TÜM SAVAŞLARI SONA ERDİREN SAVAŞ

1914 yılına gelindiğinde, Alman İmparatorluğu Avrupa'da egemen bir ekonomik güç haline gelmişti ve kimya endüstrisiyle dünya pazarında başı çekiyordu. Dünyanın en büyük ordusuna sahip olan Almanya, denizcilikte de İngiltere'nin ardından ikinci sıradaydı ve kıtayı I. Dünya Savaşı kaosa sokmakta belirleyici bir rol oynayacaktı. Fakat Avrupa'nın her yerinde işin içinde demokratikleşme ve sosyalizm için baskılar, milliyetçilerin talepleri, zor kazanılmış imparatorlukların dağılma korkusu ve en önemlisi, diğer ulusların korkusu gibi başka faktörler vardı. Almanya, Fransa ve Rusya tarafından kuşatılmaktan korkuyordu; Rusya, Almanların Balkanlar ve Yakındoğu üzerinde bir kontrol kurma ihtimalinden endişeliydi; Fransa-Prusya Savaşı'ndaki (1870-71) yenilgisiyle ezilen Fransa, Almanya'nın artan gücü karşısında kendini tehdit altında hissediyordu ve İngiltere dünyadaki dominant konumunu kaybetme kaygısı içindeydi.

Korku, bu ulusları gerekli olduğuna inandıkları ve kendi özgürlüklerini güvence altına almak için haklı gördükleri bir savaşa itti. Bu savaşın kahramanca çarpışılan birkaç ay içinde

sona ermesini ve tüm savaşlara son vermesini umuyorlardı. Oysa bu, sivilleri de kendi vatanlarında seferberlik içine sokacak olan yeni türde bir topyekûn savaşın, teknolojinin benzeri görülmemiş derecede önemli ve yıkıcı hale geldiği ve üstelik daha da fazla çatışmaya yol açacak olan bir savaşın başlangıcıydı.

Savaşa Sürükleniş

I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşleyen olaydan önceki on yıl içinde, emperyalist Avrupa ülkeleri kendi ekonomik çıkarları için ticarette, pazarlarda ve bölgelerde rekabet içine girerek iktidar ve statü için didişmeye başlamışlardı. Almanya yükselirken, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları geriliyordu. İngiltere, halen dünyanın en büyük donanma filosuna sahipti ve kendi deniz üstünlüğünü korumak için HMS *Dreadnought* (1906) ve diğer savaş gemilerini inşa etmişti. Diğer ülkeler, özellikle Almanya, savaşa caydırıcı etki yapacağına inanarak ağır kalibreli silahlar yapma ve ordularını genişletme yarışına girdi.

Artan silahlanma yarışının ışığında ve gittikçe büyüyen masraflarla boğuşan Rus Çarı II. Nikola, silahsızlanma konusunu müzakere etmek ve ülkeleri savaştan ziyade tahkime gitme yoluyla uluslararası anlaşmazlıkları çözmeye zorlamak amacıyla 1899'da Lahey'de bir barış konferansı başlattı. Ancak girişim, Almanya tarafından veto edildi. 1907'de ABD Başkanı Theodore Roosevelt tarafından başlatılan ikinci bir barış konferansı bazı savaş kuralları getirdi. Ancak Almanya'nın, silahlanmayı sınırlama girişimini, İngilizler tarafından Alman donanma filosunu kısıtlamaya yönelik bir hareket olarak görmesi nedeniyle, bu girişim devre dışı bırakıldı.

Liderler savaş olasılığı konusunda kayıtsız davranmaya başladılar. Sözleşmeye bağlanmış olan ittifaklar vasıtasıyla bir güç dengesi kurabileceklerine ve çatışmadan kendilerini koruyabileceklerine inanıyorlardı. Fakat bu ittifaklar Avrupa'yı, Birinci Dünya Savaşı'nın en büyük nedeni haline gelen çok ağır potansiyel yükümlülükler ağıнын içine sokmuştu.

Dünya Bir Kav Kutusu

1907 yılına gelindiğinde aralarındaki rekabet Avrupa'daki güçleri iki gruba ayırmıştı: Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya Üçlü İttifakı; diğer tarafta Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Üçlü İtilaf Devletleri. Bu bölünmenin nedeni kısmen Fransa ve Almanya'yı sertçe karşı karşıya getiren 1870-71 yılları arasındaki Fransa-Prusya Savaşı'ndan ve kısmen Balkan bölgesindeki rekabetlerden kaynaklanıyordu.

Bir zamanlar Ortodoks-Hristiyan Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans İmparatorluğu) bir parçası ve Avrupa'nın çoklu bir etnik yapıya sahip güneydoğu yarımadası olan Balkanlar, ortaçağdan beri Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altındaydı. İki yüzyıl boyunca Rusya, Ortodoks Hristiyan Sırpların tarafını tutarak ve kriz içindeki Sırbistan'ın yardımına gideceği vaadiyle Osmanlı topraklarında yavaş yavaş güneye doğru ilerledi. Sırbistan ve Yunanistan on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı yönetiminden koptu ve 1877-78 Rus-Türk Savaşı sırasında Rusya, Hristiyanlara yapılan ayrımcılığa son vermek için mücadele ederek, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir Doğu Ortodoks Balkan devletleri koalisyonu kurulmasına öncülük etti. Bu çabaları, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan'ın bir bölümüne bağımsız-

lık kazandırdı.

Yirminci yüzyılın başlarında Rusya, Balkan bağımsızlığını desteklemeyi sürdürdü ve özellikle 1908'de Bosna-Hersek'in Rusya'nın ezeli rakibi Avusturya-Macaristan tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmasıyla bu destek daha da çok körüklendi.

Alman Şansölye ve Almanya'nın birleşmesinin mimarı Otto von Bismark, Fransa'nın Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya bırakılan Alsas-Loren'i kurtarma girişiminde bulunmasını bekliyordu ve bu yüzden 1873'te Rusya ve Avusturya-Macaristan ile bir ittifak kurdu. Bu anlaşma, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında süregelen Bosna-Hersek gerginliği nedeniyle kısa ömürlü oldu. Aralarındaki rekabet, 1879'da Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında ikinci bir ittifaka yol açtı ve 1882'de İtalya'nın da katılmasıyla Üçlü İttifak olan bu üyeler, başka bir büyük güç tarafından saldırıya uğramaları durumunda birbirlerine karşılıklı destek vaat ettiler. Bu güçlü Üçlü İttifak, 1894'te savunma amaçlı bir Fransız-Rus ittifakına zemin hazırladı.

Şansölye Bismark'ın, Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm'le olan anlaşmazlıklar yüzünden istifasından sonra, karşılıklı savunma anlaşmalarının karmaşık şartları üzerinde uzlaşmak, 1890'lardaki Alman dış politikası için bir değişiklikti. Bismark'ın ayrılışı, Kayzer'in Avrupa güçlerinin ülkesini kuşatmak ve Almanya'nın genişlemesini durdurmak için gizli bir plan yaptıklarına dair inancından etkilenen imparatorluğu, yeni bir rotaya oturttu. Almanya'nın düzensiz yeni politikası, İngiltere'yi sömürgeci rakipleri olan Fransa (1904'teki Entente Cordiale Dostluk Antlaşması) ve (1907'de) Rusya ile ittifak kurmaya itti. Artmakta olan gerilimler 1912-13 Balkan Savaşları'nın çıkmasına yol açtı. Daha önce Osmanlı

İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmış olan Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan, Osmanlı yönetiminden daha fazla Slav halkını kurtarmak için Osmanlı kontrolündeki Makedonya'yı ilhak etti. Avusturya-Macaristan tarafından kontrol edilen Bosna-Hersek'teki Bosnalı Sırplar, şimdi daha büyük bir Sırbistan'a katılma özlemi içinde özgürlükleri için yaygara koparmaya başladılar. Daha sonra olacaklar için Bismark yıllar öncesinden, "Bir gün Balkanlar'daki bazı lanet olası aptalca şeyler yüzünden büyük Avrupa Savaşı çıkacak," diye bir öngöründe bulunmuştu.

Balkan Kivılcımı

28 Haziran 1914'te Avusturya tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand, Bosna'nın başkenti Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldü. Arşidük oraya, Avusturya tarafından altı yıl önce ilhak edilmiş olan Bosna-Hersek'teki Avusturya imparatorluk askerlerini teftiş için gelmişti. Karısıyla birlikte üstü açık bir arabayla şehri gezdikleri o gün, tesadüfen Sırpların 1389'da Kosova Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşırken şehit düşen Sırp askerlerini andıkları Aziz Vitus Günü'ne denk gelmişti. Bosna için bağımsızlık isteyen gizli bir milliyetçi Sırp grubu olan Black Hand (Kara El), Avusturya İmparatorluğu'na karşı harekete geçmek için bu özel günü seçmişti. Devrimcilerden biri, Arşidük'ün arabasına bir bomba attığında, bomba imparatorluk çiftine bir zarar vermeden arabanın arkasına yuvarlandı; fakat sonra kortej yanlış bir yola girdi ve grup üyelerinden bir başkası, on dokuz yaşındaki Bosnalı Sırp Gavrilo Princip, Franz Ferdinand'la karısını

vurarak öldürdü.

Avusturya-Macaristan, Sırp Hükümeti'ni suikasttan sorumlu tuttu ve Sırbistan'ı Avusturya karşıtı faaliyetleri bastırmaya çağırarak bir ultimatom yayınladı. Sırbistan, Avusturya'nın taleplerinin çoğunu kabul etti; ancak Avusturya, Rusya'nın bir müdahalede bulunması halinde Almanya'nın kendilerine koşulsuz destek sözü vermesinden güç alarak 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilan etti. Bu olay, küçük bir çatışma olarak kalabileceken çığ gibi büyüdü ve karşılıklı savunma antlaşmalarının sonucu olarak büyük bir savaş haline geldi.

Durdurulamayan Bir Savaş

Savaş ilanından bir gün sonra Avusturya, Sırbistan'ın başkenti Belgrad'ı bombaladı. Rusya, birliklerini Sırbistan'ı savunmak için harekete geçirdi.

Almanya'nın dünya meselelerinde güç ve otorite sahibi olması için büyük bir istek duyan Kayzer II. Wilhelm, artık iki cephede savaşa girme ihtimalini azaltmıştı: Rusya ve onun müttefikleri -İngiltere tarafından desteklenen- Fransa. Ancak Almanya, çatışmayı sınırlayabilecek olan, Fransa'nın tarafsız kalması karşılığında Alsas için özerklik vermek yerine, Fransa'ya bir ultimatom gönderdi ve sadece Fransa'nın tarafsız kalmasını talep etmekle kalmayıp aynı zamanda stratejik öneme sahip Toul ve Verdun kalelerinin de silahlı çatışma süresince tarafsızlığın bir garantisi olarak kendilerine sunulmasını istedi. Fransa buna cevaben "kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini" söyledi. Bunun üzerine İngiltere, eğer Almanya, Fransa ve Rusya'ya karşı tarafsız kalacağına söz verir-

se, Fransa'nın tarafsız olarak kalmasını teklif etti. Teklif, İngiliz Dışişleri Bakanı ve Londra'daki Almanya Büyükelçisi arasındaki bir telefon görüşmesi sırasında gerçekleşen bir yanlış anlaşılma sonucu Almanya'nın sadece Rusya'ya karşı savaşa girmesi halinde Fransa'nın tarafsız kalacağı şeklinde algılandı.

Savaşın tek bir cephede olacağını uman Kayzer, Alman birliklerinin batıdan Fransa'ya doğru seferberliğini durdurmaya çalıştı; fakat 1 Ağustos 1914'te Alman General von Moltke, Kayzer'e, düzenlemeleri değiştirmenin orduyu "kaotik bir sürü" haline getireceğini söyledi. Aynı gün Alman birlikleri sınırı geçerek Lüksemburg'a girdi ve Almanya Rusya'ya savaş ilan etti.

Alman komutanlar, uzun süredir geliştirilmekte olan Schlieffen Planı'nı takip ederek Fransız ordularının etrafını Belçika üzerinden kuşatıp üstünlük sağlamak ve altı hafta içinde Paris'i ele geçirmek niyetindeydiler ve böylece geri dönüp Rusya'ya saldırmadan önce batıdaki tehdidi durdurmuş olacaktı. Bu plandaki beklentiye göre Rusya muazzam ordusunu seferber etmekte geç kalacak ve İngiltere, Fransa'ya yardım edecek birliklerini zamanında gönderemeyecekti. Ancak Almanya'nın, birliklerinin ülkelerinden serbest geçiş yapmasını reddeden Belçika'ya saldırarak Fransa'ya savaş ilan etmesi (3 Ağustos) üzerine İngiltere 4 Ağustos'ta, Belçika'nın tarafsızlığını koruyacağını taahhüt eden 1839 Antlaşması'na uygun olarak, Almanya'ya savaş ilan etti. Şaşkınlığa uğrayan Almanya Başbakanı Bethmann-Hollweg, "Bir kâğıt parçası için İngiltere bize savaş mı açacak?" diye bağırdı. Rusya'nın Moltke'yi ordusunu bölmeye zorlayarak birliklerini hem doğuya hem de batıya göndermek üzere on gün içinde harekete hazır hale getirmesi de Almanya'yı ayrıca şaşırtmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, savaşın yakında bütün kı-

tayı saracağını ön görerek “Avrupa’nın her yerinde lambalar sönüyor. Onların tekrar yandığını hayatımızın sonuna kadar göremeyeceğiz,” yorumunu yapmıştı.

İki Kamp

Savaş patlak verdiğinde dünya iki düşman kampa ayrıldı. Almanya ve Avusturya-Macaristan Çekirdek Merkez Güçler’i oluşturdu. İtalya, Üçlü İttifak şartları altında onlara sadece savunma savaşında katılmakla yükümlüydü ve başlangıçta tarafsız kalmayı seçti. Almanya’nın, bir isyan başlatarak İngiltere’nin Hindistan’daki kontrolünü istikrarsızlığa uğratma girişiminde bulunduğu Temmuz 1914’teki çılgın diplomatik krizler sırasında Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye), Merkez Güçler’e katıldı. Osmanlılar, Türk boğazlarını kontrolleri altında tutuyor ve Karadeniz’e erişim sağlıyorlardı; böylece Rusya’yı İngiliz ve Fransız müttefiklerinden ve güneydeki ikmal kaynaklarından koparabilirlerdi. Balkanlar’daki Bulgaristan da benzer stratejik avantajlara sahipti ve 1915’te Merkez Güçler’e katıldı.

Muhalik tarafta, savaşın başlangıcında Müttefik Devletler olan Fransa, İngiltere, Rusya ve onların sömürgeleri ile Sırbistan, Üçlü İtilaf Devletleri’nin üyeleriydiler. 1902’den beri İngiltere’nin müttefiki olan Japonya, Ağustos 1914’te Müttefiklere katıldı ve hemen Çin’in çevresindeki Alman gemilerinin yok edilmesine ve Uzakdoğu’daki Alman topraklarının işgal edilmesine yardımcı oldu. İtalya, ülkesinin sınırındaki Avusturya-Macaristan topraklarının güvencesiyle Nisan 1915’te Müttefiklere katılacaktı. Romanya da Ağustos 1916’da Müttefiklere katıldı. Birleşik Devletler tarafsız kalmaya çalıştı, ancak Nisan 1917’de Müttefiklerin safında savaşa girdi (bkz.

GÖRSEL 3. Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı (1914-18) sırasındaki askeri müttefikleri

sayfa 49). Yunanistan Temmuz 1917’de Müttefiklere katıldı. Tarihte ilk kez çatışma küresel hale gelecek ve her kıtayı etkileyecekti.

Ülkenin Sana İhtiyacı Var!

Erkekler kendi ülkeleri için savaşmak üzere askerliğe akın ettiler ve profesyonel ordular hızla büyüdü. Fransa, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan’ın aksine İngiltere, zorunlu askerlik emri çıkartmadı ve bu konuda gönüllülere güvendi. “Ülkenin SANA İhtiyacı Var!” İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener’in ünlü posterde yer alan sloganıydı ve bununla bir milyondan fazla hevesli genç erkeği İngiltere’nin seferi kuvvetlerine katılmaya teşvik etti. Bunların pek çoğu savaş için hazırlıksızdı ve arkadaşlarla komşuların doluştuğu bu “Ah-bap” taburları, yüksek kayıplar verdiler. Askere alınma hedeflerini korumak için İngiltere, 1916’da on sekiz ile kırk bir yaş arası erkekler için (savaşın son aylarında elli bir yaşa kadar çıktı) zorunlu askerlik hizmeti başlattı.

Fransız ve İngiliz imparatorlukları Müttefikler adına savaşmaları için Afrikalıları ve Hintlileri askere aldılar; İngiliz sömürgeleri olan Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika, Müttefikleri desteklemek için kendi askeri güçlerini silah altına aldılar. 1917’de ABD Başkanı Woodrow Wilson, Birleşik Devletler’de zorunlu askerliği tekrar devreye soktu.

Zorunlu askerlik sadece erkeklere uygulanıyordu; fakat pek çok kadın, gönüllü hemşire, ambulans şoförü ve savaş doktoru olarak orduya katıldı. Evdeki kadınlar, erkeklerden boşalan işleri veya cephane fabrikalarındaki yeni işleri üstlendiler; diğerleri savaş uğraşlarını hayır işleriyle desteklediler.

Batı Cephesi

Tarihin gidişatını belirleyecek olan mücadele birçok cephede, ancak özellikle Batı Cephesi'ni oluşturan Fransa ve Kuzey Belçika'da (Flanders) yapıldı. Bu ana savaş sahnesi, çatışmanın ilk birkaç ayında kuruldu.

Belçika üzerinden ilerleyen Alman birlikleri sert bir direnişle karşılaştılar ve Fransız sınırına doğru savaşılarak ilerlerken 6.000'den fazla Belçikalı sivil vahşice öldürdüler. İlerleyen Alman orduları için her sivil potansiyel bir tehditti; köyler yakıldı ve Almanya'nın düşmanlarına korku salmak için sivillerin ve rahiplerin katledilmesi emredildi.

Almanlar, Müttefiklerle ilk defa 23 Ağustos 1914'te karşı karşıya geldiler, bunlar Belçika'nın Fransız sınırına yakın Mons şehrindeki İngiliz Seferi Kuvvetleri'ydi. Sayısal olarak üstün olan Alman ordusu, İngilizleri Paris'in doğusundaki Marne Nehri'ne çekilmeye zorladı.

Marne Muharebesi

Almanlar, Fransız Hükümeti'ni başkenti terk etmeye zorlamak için Paris'in 50 kilometre kadar yakınına geldiler. Fransız keşif pilotları, Alman General Alexander von Kluck'ün, Marne Nehri'ne doğru geri çekilmekte olan Müttefik Kuvvetlerin peşinden giderken Schlieffen Planı'nı terk ederek Paris'in batı tarafı yerine doğusuna doğru giden birliklerini gördüler. Almanya'nın birinci ve ikinci orduları arasında bir boşluk oluşmuştu ve Fransız komutan Joseph Joffre, 5 Eylül 1914'te onlara Müttefiklerin altıncı ordusuyla bir karşı saldırı yapma şansı yakalayarak von Kluck kuvvetlerinin sağ kanadını vurdu. Lorraine'deki doğu cephesinde

bulunan Fransız yedek kuvvetleri altıncı orduyu desteklemek ve Almanları kuzeye doğru sürmeye yardım etmek için demiryoluyla Paris'e, sonra da arabalarla cepheye gönderildiler. Bir hafta süren şiddetli çarpışmaların ardından Almanlar, Aisne Nehri'nin çevresinde siper kazarak mevzilendiler.

Savaşın bu ilk büyük muharebesi Almanya'nın ilerleyişini durdurmuş ve Paris'i kurtarmıştı; ancak savaşta daha önce görülmemiş sayıda, 300.000'den fazla kişinin can kaybına yol açmıştı. Sonraki iki ay içinde her iki taraf da birbirine üstünlük sağlamak için Kuzey Denizi'ne gitgide daha da yaklaşarak bir dizi muharebeye girdiler. Bu "Denize Doğru Yarış", Flanders kıyısı ile (tarafsız) İsviçre arasında, çatışmayı Batı Cephesi'nde dört yıllık bir çıkmaza sokacak olan 640 kilometrelik bir savunma siper ağı yarattı.

Flanders Tarlaları

"Denize Doğru Yarış", 19 Ekim ve 22 Kasım 1914 tarihleri arasında Batı Flanders'de (Kuzeybatı Belçika) yıkıcı Birinci Ypres Muharebesi'nde doruğa ulaştı. Her iki taraf da kendilerine, birbirine bakan, dikenli tellerle ve dar bir tarafsız bölge şeridiyle ayrılmış olan siperler kazdılar. Askerler saldırılarla kendi pozisyonlarını koruyor; çamur, bit, sıçan, dondurucu havaların korkunç şartları ve keskin nişancı ateşi, top mermileri ve siper saldırılarının tehlikesi altında yemek yiyor ve uyuyorlardı. Topçu ateşi ve makineli tüfeklerin hâkim olduğu, ölülele dolu savaş alanında her iki taraf da diğerini geçerek ilerlemeye çalışıyordu. İngiliz, Fransız ve Belçikalı birlikler, sayısal üstünlüğe sahip olmasalar da, Almanya'nın, savaş sırasında

Fransa ve Belçika'ya mühimmat sağlamak için hayati önem taşıyan Manş Denizi limanlarına doğru ilerlemesini durdurmayı başardılar.

Kasım 1914'te bütün ordular moralini yitirmişti. Girilen çıkmazın sona ermemesi, herkesin umduğu gibi savaşın Noel'de sona ermeyeceği anlamına geliyordu. Kısa bir erteleme yapıldı: Noel Günü'nde, her iki tarafta bulunan Batı Cephesi askerleri kendi kendilerine ateşkes yaptılar, siperlerinden çıkıp futbol oynadılar ve savaşın vahşi ortamında sosyalleştiler.

Ypres sürekli savaşların merkezi haline geldi. İkinci Ypres Muharebesi (22 Nisan-25 Mayıs 1915) sırasında Almanlar, Fransız sömürge ve Kanada birliklerine karşı zehirli klor gazı kullandılar. Rüzgâr tarafından yayılan ve siperlere nüfuz eden gaz, tahrip edici bir etkiye sahipti ve Müttefikleri kendi kimyasal silahlarını ve gaz maskelerini geliştirmeye teşvik etti.

Temmuz ile Kasım 1917 arasındaki Üçüncü Ypres Muharebesi (Passchendaele Muharebesi) Almanların daha da fazla ölümcül hardal gazı kullanmaları nedeniyle, şiddetli ağustos yağışlarının neden olduğu bir çamur batağında devam eden Flanders muharebelerinin en uzun ve can kaybı açısından en yüksek bedel ödeneni oldu. İngiliz kumandan Douglas Haig'in komutası altındaki İngiliz ve Kanada kuvvetleri Ypres yakınlarındaki yıkılmış Passchendaele köyünü işgal ettiler, her iki tarafın vermiş olduğu 850.000'den fazla can kaybına karşılık, çok küçük bir kazanımdı bu.

Bir Kanadalı asker-şair John McCrae (1872-1918) şunları yazmıştı:

*Gelincikler açar Flanders tarlalarında,
Yattığımız yeri işaret ederler,
Sıra sıra dizili haçlar arasında,
Ve tarla kuşları uçar gökyüzünde, hâlâ cesurca şarkı söyleyerek,
Aşağıdaki top sesleri arasında zorla duyulan.*

Doğu ve Güney Cepheleri

Batı Cephesi'nin aksine Doğu Cephesi'ndeki savaş, durağan siper savaşı gibi açmaza girmemişti. Ruslar, 17 Ağustos 1914'te Alman sınırından Doğu Prusya'ya geçerek Tannenberg'de daha küçük bir Alman ordusu ile karşılaştılar. Yetenekli Alman birlikleri 26 Ağustos'ta Rus İkinci Ordusu'nu neredeyse tamamen yok etti, ardından 90.000 Rus askeri teslim alındı ve Rus General Alexander Samsonov intihar etti; bu sonuç Almanların moralini yerine getirdi.

Daha güneyde, Galiçya'da, Avusturya kuvvetlerini 3 Eylül'de ezen Ruslar daha iyi durumdaydılar. Almanlar gibi Ruslar da sivillere yönelik şiddetli saldırılarla tanınır hale gelmişlerdi ve onların birlikleri yaklaşırken sivillerin pek çoğu kaçtı. Galiçya'daki büyük Yahudi nüfusu, bu birliklerin elinde korkunç bir şiddete maruz kaldı.

Merkezi Kuvvetler, 1915'in başlarında Doğu Prusya, Polonya, Letonya ve Litvanya'nın bir bölümünde Ruslara ciddi yenilgiler yaşatan Almanya'ya her zamankinden daha fazla bağımlı hale geldiler. Yaza girerken Almanlar Galiçya'yı Rusların elinden aldılar ve 1915 sonbaharında Merkezi Kuvvetler Sırbistan'ı ele geçirdiler, böylece Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında bir kara tedarik yolunu güvence altına almış oldular.

İtalya, Mayıs 1915'te Müttefiklere katıldı, fakat Avusturya İtalyanları güneye sıkışmış durumda tutmayı başardı. Ancak, Avusturya-Macaristan Cephesi, 1916'da Rus General Aleksey Alekseyevich Brusilov'un Belarus, Ukrayna ve Romanya'ya yaptığı bir saldırı sonucunda dağıldı. Her iki tarafta da büyük kayıplar vardı ve Romanya, Müttefiklerin yanında yer alarak savaşın içine çekildi. Ekim 1917'de İtalya, Caporetto Muharebesi'nde Avusturya ve Alman kuvvetlerine karşı bir fe-

laket yaşadı ve savaşın sonunda Avusturya-Macaristan'la olan sınırındaki daha önceden kendisine vaat edilen bölge için verilen sözlere saygı gösterilmeyerek aşağılandı (bkz. sayfa 72).

Gelibolu Talihsizliği

1915 yılının Mart ayında, İngiltere'nin Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, Batı Cephesi'ndeki çıkmaza karşı koymak için, 1914'de Almanya ve Avusturya'nın tarafında yer alan Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmayı önerdi. Türk başkenti İstanbul'u ele geçirmek amacıyla başlatılan Gelibolu Seferi (1914-16), Türkiye'nin batısındaki stratejik öneme sahip Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşti. Ancak, Çanakkale Boğazı'na giren İngiliz ve Fransız savaş gemileri bir mayın tarlasının içine düşerek battılar. Avustralya, Yeni Zelanda, Hint, Fransız ve Senegal birliklerinin kara istilasını, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kahramanca yönetilen geçit vermez bir Türk savunması karşısında tam bir çıkmaza girdi. Bu sonuç, Ocak 1916'da birlikleri tahliye edilen Müttefikler için tam bir felaketti. Churchill hükümetteki görevini kısa süre sonra kaybetti, ancak yıllar sonra İngiltere'yi İkinci Dünya Savaşı süresince yine o yönetecekti. Osmanlı Türkleri için bu zafer, savaş bittikten sonra modern Türkiye'nin Atatürk'ün yönetimi altında ortaya çıkması için bir temel oluşturdu (bkz. sayfa 60).

Arap İsyanı

İngilizler için daha başarılı sayılacak olan durum, Ortadoğu'daki Arap topraklarında Osmanlı İmparatorluğu'nun istikrarının bozulmasıydı. Savaşın sona ermesinin ardından Arapların bağımsızlığına kavuşacağı vaadiyle İngilizler tarafından teşvik edilen ve 1916

yılının Haziran ayından 1918'e kadar süren Arap İsyanı, Haşimi klanından Prens Faysal ve Arapların güvenini kazanmış olan İngiliz istihbarat subayı T.E. Lawrence (Arabistanlı Lawrence) tarafından gerilla savaşı eğitimi verilen asilerle birlikte yönetildi. Develere bindirilmiş kuvvetler, demiryollarına sabotaj saldırıları gerçekleştirdiler ve Temmuz 1917'de Akabe Limanı'nı ele geçirdiler. Aralık 1917'de kutsal Kudüs şehri, General Edmund Allenby'nin emri altındaki İngilizlere ve Ekim 1918'de Şam Müttefiklere geçti, böylece Ortadoğu'daki savaş sona erdi. Fakat İngilizler ve Fransızlar bağımsız bir Arap devleti için Faysal'ı desteklemek yerine Ortadoğu'yu kendi aralarında paylaştılar: Filistin ve Ürdün İngilizlere, Suriye ve Lübnan Fransızlara gitti. Küçük bir tazminat olarak, Faysal Irak'ın kralı yapıldı.

Yüzyılın daha sonraki yıllarında yaşanan Arap-İsrail çatışmasının temelinde, bağımsız bir Arap devleti vaadi ve daha sonra İngiltere'nin Filistin'i Yahudilerin vatanı yapma vaadinin yerine getirilmemesinin yattığı söylenebilir (bkz. sayfa 149).

Vive La France! (Yaşasın Fransa!)

1916'da Merkezi Kuvvetler konumlarını güçlendirdiler ve Paris'in yaklaşık 200 kilometre doğusundaki Fransız kale şehri Verdun'a büyük bir saldırı yaparak batıda bir zafer kazanmayı planladılar. Saldırı, 21 Şubat 1916'da 1.200 Alman ağır saldırı silahı ve çok sayıda top mermisi kullanılarak yapılan büyük bir topçu bombardımanı ile başladı. Alman piyadeleri, 24 Şubat'ta Douaumont Kalesi'ni almak için sığ Fransız siperlerini geçerek engel tanımadan ilerlediler. Fakat Fransızlar Verdun'dan çekilmek yerine Alman ilerleyişini durdurdular, onların bu mücadelesi Fransa'nın kendisi için savaşın

sembolü oldu. Takviyeler ve malzemeler Fransız birliklerine tek bir yoldan, sürekli saldırıları ve karşı saldırıları tetikleyen Voie Sacrée'den (Kutsal Yol) getiriliyordu. Sonunda, Fransızlar Ekim 1916'da kaybettikleri toprakları geri aldılar. Fransa'yı kurtarmak için yapılan savaşın bedeli, yaklaşık 700.000 Fransız-Alman askerinin kaybıyla çok ağır oldu.

Kızılca Kıyamet Kopuyor

Aynı yıl Verdun'da Fransızlar üzerindeki baskıyı hafifletmek için İngiliz ve sömürge birlikleri Kuzey Fransa'daki Somme Nehri'ne saldırı düzenlediler; bu saldırı büyük oranda İngiliz komutan Douglas Haig'in planıydı. Müttefikler 23 Haziran 1916'dan başlayıp sekiz gün boyunca Alman hattını 2.000'den fazla topla vurdu ve 1 Temmuz'da İngiliz ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun (Commonwealth) piyadeleri düşman hendeklerine çok şiddetli bir saldırı düzenledi. Ancak Almanlar derin yeraltı sığınaklarından çıkarak ilerleyen askerleri makineli tüfek ateşiyle kurşun yağmuruna tuttular. Her iki tarafın da zehirli gaz kullandığı ve İngilizlerin ilk tankları konuşlandığı muharebe aylarca sürdü. Kasım 1916'ya gelindiğinde Müttefiklerin yaklaşık 12 kilometrelik küçük bir toprak kazancı, bir milyondan fazla kişinin öldürülmesi veya yaralanması pahasına gerçekleşmişti. Bu kadar az bir kazanç için verilen kayıplar açısından savaşın en kötü muharebesi bu olmuştu.

Denizde Savaş

Müttefikler malzeme ve birlikler gönderme konusunda denizdeki hakimiyetlerine güveniyorlardı. Savaş büyük oranda karada yapılmasına rağmen Almanya, Jutland Muharebesi'nde

(Mayıs 1916) İngilizlerin donanma üstünlüğüne kafa tutmaya çalıştı. Kuzey Denizi'nde büyük savaş gemileriyle yapılan bu çarpışma, Alman Deniz Kuvvetleri'ni ağır şekilde tahrip eden stratejik bir İngiliz zaferiydi.

1915 yılının Şubat ayından itibaren Alman denizaltılarına (U-Boat), Almanya'ya deniz ulaşımını durduran Kuzey Denizi'ndeki İngiliz deniz ablukasına misilleme olarak, ticaret gemilerine saldırı düzenlemeleri emri verildi. Müttefikler, U-Boat saldırıları ile birçok gemi kaybettiler, ancak sonunda ticaret gemilerini savunulan konvoylar arasına yerleştirerek ve sualtındaki U-Boat'ları tespit etmek için sualtı bombaları ve hidrofon (ses ölçer) donanımları da dahil olmak üzere denizaltı karşıtı savaş yöntemleri geliştirerek bu tehdidi etkisiz hale getirdiler.

U-Boat saldırılarının neden olduğu sivil ölümler, Almanya'ya karşı uluslararası bir nefret doğurdu ve Amerika'nın savaşa katılmasında büyük bir etken oldu.

Lusitania ve Zimmerman

7 Mayıs 1915'te bir Alman denizaltısı, New York'tan İngiltere, Liverpool'a giden, İngiltere için malzeme taşıyan ve 1.900 yolcusu bulunan İngiliz okyanus gemisi Royal Mail Ship (Kraliyet Posta Gemisi) *Lusitania*'ya saldırdı. Almanya geminin ayrıca silah da taşıdığını iddia etti. Torpidonun çarptığı gemi battı ve kaybolan 1.200 yolcudan 128'i Amerikalıydı. Amerika'daki kamuoyunun şiddetli tepkisi Almanya'nın saldırıları durdurması yönünde bir baskı oluşturdu. Buna rağmen, Batı Cephesi'ndeki çıkmazdan ötürü hayal kırıklığına uğramış olan Almanya 1917'de ayırım gözetmeden

U-Boat saldırılarına tekrar başladı, bu karar Amerikan kamuoyunun Almanya'ya karşı duyduğu öfkeyi daha da artırdı.

Ocak 1917'de, İngiliz istihbaratının Almanya tarafından Meksika'ya gönderilen ve Amerika'nın savaşa girmesi durumunda iki ülke arasında bir askeri ittifak öneren, ayrıca Meksika'nın Teksas, New Mexico ve Arizona'da kaybetmiş olduğu toprakları tekrar geri kazanacağını vaat eden Zimmerman Notu'nu ele geçirmesiyle, Amerika tekrar küplere bindi. Amerikan halkının tepkisi, Başkan Woodrow Wilson'ı, Birleşik Devletler'i 6 Nisan 1917'de Müttefik Kuvvetlerin yanında savaşa sokmaya ikna etti.

Birleşik Devletler'in askeri desteği, savaşın akışını Müttefikler lehine çevirmeye yardım edecekti.

Can Çekişme

Savaşın son safhasında, 1917 Devrimi (bkz. sayfa 62) dahil olmak üzere Çarlık Rusya'sındaki iç savaşlar, Mart 1918'de Rusya'yı çatışmadan çıkardı ve doğudaki savaşa son verdi. Bu, Doğu Cephesi'ndeki Alman birliklerini özgürleştirdi ve savaşın odağını Batı Cephesi'ne kaydırды. Avrupa'nın her tarafına yayılan toplumsal devrim tehdidiyle karşı karşıya kalan Avrupa ülkeleri için hızlı ve belirleyici bir zafer kazanmak, giderek daha da önem kazanmaya başladı.

21 Mart 1918'de, Alman Levazım Daire Başkanı Erich Ludendorff, Batı Cephesi'ndeki çıkmaza ve savaşa son vermeyi amaçlayan bir dizi saldırıdan oluşan "Bahar Taarruzu"nu başlattı. Ludendorff, İngilizleri tecrit etmeyi, ardından da Fransız ordusunu kırmayı planlıyordu: "En kısa sürede saldırmalıyız.

Amerikalılar devreye güçlü birlikler sokup ağırlık kazanmadan önce İngilizleri yenmelidir.” Almanlar, Rus Cephesi’nden geri getirilen 500 bin ilave birlikle, zehirli gaz ve güçlü patlayıcılarla Müttefikleri bombardımana tutarken, bedensel uygunlukları için tek tek elle seçilen ve düşmanın arka hatlarına sızmak için özel eğitim almış seçkin askerlerden oluşan Fırına Birlikleri, yoğun sis altında Fransız ve İngiliz ordularını yarıp geçerek 65 kilometre ilerlediler. Paris, uzun menzilli Alman toplarının menzili içindeydi, fakat Alman tedarik hatları fazlasıyla uzatılmıştı. Müttefikler, Fransız komutan Ferdinand Foch’un komutası altında ve Amerikan birliklerinin gönülden verdikleri takviyeyle bir karşı saldırı koordine ettiler (“Yüz Gün”, 18 Temmuz-11 Kasım arası).

Yaz ortalarında Ludendorff’un Flanders ve Fransa’daki saldırıları yatışmıştı ve dağılan Alman ordusu sonbahar geldiğinde denizciler arasında çıkan isyanlar ve ablukanın etkilerini hisseden Alman halkının protestoları sonucunda tamamen çöktü.

Kayzer II. Wilhelm 9 Kasım’da istifa ettiğinde, sosyalistler bir devrim planlıyordu. Ayaklanma, Alman politikacıları, Kayzer’in artık hükümeti yönetemeyeceğine ikna etmişti; Alman halkı yenilgiden, yokluk ve açlıktan dolayı onu suçladı ve sonunda Alman ordu komutanları ona olan desteklerini çektiler. Kayzer, tarafsız Hollanda’ya sürgüne gönderildi.

Foch, 11 Kasım 1918’de Kuzey Fransa’daki Compiègne Ormanı’nda bir tren vagonunda yeni Alman sosyalist hükümetinden bir heyete mütareke şartlarını dikte etti. Mütareke, savaşı sona erdirdi; ancak 28 Haziran 1919’da Versay Antlaşması’nda imzalanan barış şartlarını müzakere etmek bir altı ay daha sürecekti (bkz. sayfa 56).

Endüstriyel Ölçekte Savaş

Müttefiklerin zaferi ve bunu izleyen kutlamalara rağmen, Müttefiklerin ve Merkezi Güçler'in kayıpları ve zararları, tahmini olarak 40 milyon askeri ve sivil zayıat ve 15 milyon ölümle yıkıcı boyutlardaydı. Etkileri ve ölümcüllüğüyle benzeri görülmemiş olan bu savaş, Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik değişikliklerin, muazzam orduların kitlesel boyutlarda ölüm saçan silahlarla donatılmasını mümkün kıldığı ilk savaş olmuştu. Askerler ağır toplar, makineli tüfekler, siper havanları, el bombaları, patlayıcılar ve zehirli gazlarla karşı karşıya kaldılar. Pek çoğu, topçu ateşinden, şarapnel yaralarından ve korkunç koşullardan ötürü yakalandıkları hastalıklardan öldü. İlk kez bir savaşta tanklar ve uçaklar kullanıldı ve Alman zeplin uçak gemileri tarafından şehirlere ilk defa yapılan bombalı hava saldırıları, uçaksavar silahlarının geliştirilmesine yol açtı. İlk as pilotlar* -seksen düşman uçağını vuran Almanya'nın "Kızıl Baron" adlı uçağı da dahil- ortaya çıktı ve 1918 yılına gelindiğinde ilk bombardıman uçakları düşman hatlarının arkasındaki hedeflere saldırmaya başladı. Yurtiçinde, kitle iletişim araçlarıyla yayılan propaganda, ulusları harekete geçirdi ve muhalif tarafta bir nefrete yol açtı.

On dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarındaki iyimserlik, hukuk kurallarının anlaşmazlıkları çözebileceği inancı da dahil olmak üzere, I. Dünya Savaşı gerçeği tarafından parçalanmıştı. Yalnızca orduları değil bütün halkları da içine dahil eden mücadelenin daha da umutsuz bir hale gelmesiyle birlikte, ahlak ve mutabakat sağlanan savaş zamanı sözleşmeleri, hayatta kalmak için verilen acımasız bir savaşın sonucu olarak bir tarafa atılmıştı.

---

* As pilot: En az beş düşman uçağı düşüren savaş pilotlarına verilen ad. (ç.n.)

3. Bölüm

TOZ DUMAN DAĞILINCA

Avrupa, I. Dünya Savaşı'nda çok derin bir yara almıştı. Toprak, sanayi gücü, kaynaklar ve pazarlar için rekabet eden ülkeler, tüm kıtada büyük tahribat yaratmıştı. Hayatta kalan ve medeniyetin vahşete dönüştüğüne tanık olanlar, Kasım 1918'deki ateşkesin ve Haziran 1919'daki Versay Barış Antlaşması'nın uzun süreli barış getireceğini umuyordu.

İflas eden Avrupa kendini yeniden inşa etmeye başlar-ken, savaş zamanı ticaretinden ekonomik açıdan güçlü olarak çıkan ABD ve Japonya, bu gücü sürdürmeye devam ettiler. Ancak, "Kükreyen Yirmili Yıllar" boyunca patlama yapan Amerikan ekonomisi 1929'da çökerek Büyük Depresyon'a yol açacak, uzun yıllar süren kitlesel işsizliğe ve dünyanın her yanında sosyal huzursuzluğa neden olacaktı.

Demokrasiye ve kapitalizme olan inancını kaybeden bazı ülkeler, totaliter devlet biçimlerine döndüler. Kökeni İtalya olan faşistler, liberal demokrasileri modası geçmiş olarak gördüler ve sosyalizm ya da komünizm gibi yeni fikirlere karşı çıktılar. Askeri diktatör Benito Mussolini liderliğindeki İtalyan faşist tek parti devleti, liberal değerlerin, demokrasinin ve bireysel hakların üzerinde yeni bir disiplin, ulusal görev, hu-

kuk ve asayişe yönelik değerler sistemini uygulamaya koydu. Almanya, bireysel özgürlükleri reddederek, devletin yararına olacak ekonomik verimlilik esasına dayalı bir tür devlet sosyalizmi olan Nasyonel Sosyalizm ya da Nazizm'i öne çıkardı.

Ekonomik karanlığın ortasında, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Demokratik Weimar Almanya Cumhuriyeti, savaş tazminatları, borçlar ve hiper enflasyon yükü altında başarısızlığa uğradı ve böylece Nazilere bir kapı açmış oldu. Liderleri Adolf Hitler, Almanya'yı bir kere daha genişletmeyi planlamaktaydı. İtalya'da kendine Mussolini gibi doğal bir müttefik bulacak ve dünyayı birinci savaştan çok daha geniş çaplı bir küresel çatışmanın içine sokacaktı.

Her iki savaş arasında geçen yılların ekonomik ve siyasal karmaşasına rağmen, bilimde büyük bir ilerleme kaydedildi. 1927'de ortaya atılan, evrenin milyarlarca yıl önce bir "Big Bang" veya Büyük Patlama sonucu ortaya çıktığını ve maddenin enerjiden yaratıldığını iddia eden önerme de dahil olmak üzere bilimde yepyeni düşünceler ortaya atıldı. Bu teori, arka plandaki kozmik mikrodalgalar gibi fenomenlerin en iyi açıklaması olmayı sürdürüyor. II. Dünya Savaşı'ndaki bilimsel çabaların çoğu silahları geliştirmeye odaklanmış olsa da, aynı zamanda tıbbi tedaviler konusunda gelişmelere de yöneltilmişti.

Buruk Eve Dönüş

1918 yılının "on birinci ayının on birinci gününün on birinci saatinde" Batı Cephesi'ndeki silahlar ateş etmeyi durdurdu ve Büyük Savaş sona erdi. Savaş alanının suskun ortamında Müttefik bir onbaşı şunları söylemişti: "Almanlar siperlerinden çıktılar, başlarını eğerek selam verdiler ve sonra da gittiler.

Hepsi bu kadardı. Kutlama yapmak için elimizdeki kurabiyeler dışında hiçbir şey yoktu.” Paris, Londra ve New York’ta kutlamalar bundan daha canlıydı. Dört yıllık kanlı çatışma bitmişti.

Fakat pek çok savaş yorgunu ve yetersiz beslenmiş asker, savaş alanlarına yayılan, birliklere ve daha geniş nüfusa bulaşan ölümcül bir virüs yüzünden evlerine hiçbir zaman ulaşamayacaktı. 1918-1920 yılları arasındaki iki yılda her yanı saran grip salgını, dünya nüfusunun yüzde 5’inin yani I. Dünya Savaşı’nda öldürülenlerin sayısından pek çok kat fazlası olan tahmini 50 ila 100 milyon kişinin yaşamına son verdi. Tarafsız ülke İspanya’da salgının sonuçları, başka yerlerde siyasallaşmış olan savaş bildirimlerinin aksine, doğru sayılarla ilan ediliyordu ve bu da salgının “İspanyol Gribi” lakabıyla adlandırılmasına yol açmıştı. Bu salgın, modern tarihin en yıkıcı salgınıydı.

1918’de yayımlanan bir Amerikan tıp dergisi, tıp biliminin kendini dört buçuk yıl boyunca insanları ateş hattına koymaya adanmış ve şimdi tüm gücünü “öncekilerin hepsinden daha büyük bir düşman olan bulaşıcı hastalıkla mücadele”ye yöneltmesi gerektiğine dikkat çekti. Mikrop teorisi, antiseptikler ve aşılarıdaki gelişmelerle birlikte halkın seyahat kısıtlamalarını kabul etmesi, virüsün durdurulmasına yardımcı oldu.

Almanya Aşağılanıyor

Kasım 1918’de yapılan ateşkesle Almanya, ABD Başkanı Woodrow Wilson’ın adil bir barış için temel olacak şartlarını kabul etti: Bu “On Dört Nokta”, ulusların kendi farklılıklarını savaşla değil müzakereler yoluyla ve ABD müdahalesine ihtiyaç duymadan kendi aralarında çözümledikleri ve aynı mil-

liyetten vatandaşların kendilerini yönetmek için özerkliğe sahip oldukları bir dünyayı öngörüyordu. Hiçbir imparatorluk yapılanması olmayacak, silahlar ve kuvvetler azaltılacak, gizli antlaşmalar yapılmayacak ve dünya barışını korumak için uluslararası bir Milletler Cemiyeti kurulacaktı.

Woodrow Wilson, İngiliz Başbakanı David Lloyd George ve Fransız Başbakanı Georges Clemenceau tarafından temsil edilen Müttefikler, bu idealleri göz önünde bulundurarak, Almanya'ya sunacakları resmi barış şartları üzerinde sekiz ay çalıştılar. Bu şartlar Versay Antlaşması içinde düzenlendi ve 28 Haziran 1919'da Paris yakınlarındaki Versay Sarayı'nın Aynalı Salon'unda Alman Weimar Cumhuriyeti (Alman İmparatorluğu'nun halefi) tarafından imzalandı.

Versay Antlaşması, diğer antlaşmalarla birlikte, yıkılan Merkezi Güçler'in topraklarını -Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları- parçalara böldü. Savaşı başlatma suçu doğrudan Almanya'nın omuzlarına yüklendi ve Almanya bu yüzden, savaştan zarar gören ülkelere maddi tazminat ödemek zorunda bırakıldı. Alsas-Loren Fransa'ya geri verildi, diğer Alman toprakları İngiltere, Belçika, Danimarka, Çekoslovakya, Polonya ve Rusya mandasına girecekti ve Doğu Avrupa devletleri olan Estonya, Litvanya ve Letonya yaratılacaktı. Alman ordusu 100.000 kişiye, deniz kuvvetleri altı gemiye indirildi ve tek bir denizaltı bırakılmadı. Ayrıca Alman hava kuvvetleri diye bir şey olmayacaktı. Hayati bir sanayi bölgesi olan Rhineland'ın (Ren Vadisi) batısı (Batı Almanya), üzerinde on beş yıl boyunca Müttefik işgal ordusunun bulunacağı askerden arındırılmış bir bölge haline geldi. Almanya'nın Avusturya ile tekrar birleşmesi yasaklandı.

Clemenceau ve Fransızlar bu antlaşmanın sadece Almanya'ya bir ceza olarak yapıldığını düşünüyorlardı; ancak

Fransız Mareşal Ferdinand Foch, yeni nesil Almanların uğradıkları yenilginin intikamını almak isteyeceklerini öngörerek bu şartları çok yumuşak buluyordu. “Bu bir barış değil,” diyordu Foch “yirmi yıl sürecektir ateşkes.” Woodrow Wilson ve Lloyd George, Almanya’yı komünizmin yayılmasına karşı bir kale gibi hazır olarak yanlarında tutmayı bir avantaj görerek antlaşmanın çok sert olduğunu düşünüyordu (bkz. sayfa 62).

Alman halkı bu antlaşmadan nefret ediyordu. Bir Alman gazetesi Deutsche Zeitung “Hak ettiğimizi geri alıncaya kadar asla durmayacağız,” yorumunu yaptı. Ekonomik olarak bu antlaşma, Almanya’nın boynundaki bir zincirdi.

Wilson’ın hırslı Milletler Cemiyeti gerçek oldu, ancak ABD egemenliğinin kaybolmasından korkan ve Avrupa meselelerinden uzak durmak isteyen ABD Kongresi, sonuçta dünya barışını koruma hedefinde yetersiz kalacak olan bu uluslararası girişime katılmama yönünde oy kullandı.

Habsburg Hanedanlığı Yıkılıyor

Kutsal Roma İmparatorluğu’nun on beşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar hükümdarı olan Habsburglar, 1804’ten beri Avusturya İmparatorluğu’nu yönetmişti. Kraliyet ailesi, 1867’de Avrupa’nın yükselen güçlerini dengelemek ve Macar milliyetçiliğine karşılık vermek için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nu yönetmek üzere Macaristan’la ikili bir monarşi oluşturdu. Bu çok etnikli büyük imparatorluk sayısız iç çatışma yaşamıştı ve şimdi I. Dünya Savaşı sırasında Almanya’ya güvenmesinin bedelini ödeyecekti. Savaşın sonunda mahvolan imparatorluk birkaç bağımsız ulusdevlete bölündü. Çekler yıllarca Avusturyalı yöneticilerine karşı ve Macaristan’ın yönetimi altındaki Slovaklar da Macarlara karşı

savaşmışlardı. Dolayısıyla, savaş sırasında Rus cephesinde çok sayıdaki Çek ve Slovakın döneklik etmesi sürpriz olmamış ve 1918 yılında yeni bir Çekoslovakya devleti bağımsızlığını ilan etmişti.

Aynı şekilde, imparatorluğun en güney kesiminde, Hırvatlar, Sırlar ve Slovenlerden oluşan bir birlik, bağımsızlığını ilan etti, hemen ardından Sırbistan'ın da katılmasıyla Sırp-Hırvat-Slovenya Krallığı kuruldu. Bu krallık 1919'da adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirdi.

Habsburg monarşisi normal seyrini sürdürmüş ve 11 Kasım 1918 ateşkes gününde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son hükümdarı olan I. Şarl, monarşiyi ve Macaristan ile olan ittifakını feshederek Avusturya'yı bir cumhuriyet haline getirmişti. Müttefikler, Avusturya ve Macaristan ile ayrı barış anlaşmaları yaparak her ikisinden de hem yeni Çekoslovakya ve Yugoslavya ülkelerine hem de yeniden kurulan Polonya Cumhuriyeti ile Romanya ve İtalya krallıklarına toprak verdiler. Hem Avusturya hem Macaristan, savaşta zarar görmüş komşu ülkelere tazminat ödemek zorunda bırakıldılar.

Malların, sermayenin ve emeğin serbest dolaşım içinde olduğu bugünkü Avrupa Birliği devletleri, çokuluslu Avusturya-Macaristan modelinin ve önceki Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dirilişi olarak görülmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra ortaya çıkan devletlerin çoğu şimdi Avrupa Birliği'nin üyesi durumundadır.

Osmanlı'nın Dağılışı

1918 yılına gelindiğinde Müslüman Osmanlı İmparatorluğu darmadağın olmuştu. Anadolu'da (bugünkü Türkiye) yerleşik, Güneydoğu Avrupa'da ve Ortadoğu'da toprakları bulunan birçok etnik gruptan oluşan imparatorluğa, 1908'de padişahın devrilmesinden sonra "Jön Türkler" tarafından demokratik bir reform sözü verilmiş, fakat sonuçta sadece otoriter bir yönetim gelmişti. İmparatorluk, Kasım 1918'deki ateşkesten kısa bir süre önce çöktü.

Müttefikler tarafından hazırlanan 1920 tarihli Barış Antlaşması (Sevr Antlaşması), Osmanlı topraklarını Müttefikler arasında paylaştırdı ve Yunanistan böylece imparatorluğun Ege kıyı şeridini ele geçirdi. Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan Ermeniler, kendi devletlerine sahip olacaktı. Osmanlı-Arap bölgeleri 1916'da imzalanan gizli bir sözleşmeye (Sykes-Picot) göre, halklar kendilerini yönetmeye hazır olana dek (Irak, Transjordan [şimdiki Ürdün] ve Filistin'i kontrol eden) İngiltere ile (Suriye ve Lübnan'ı kontrol eden) Fransa tarafından yönetilen manda devletler haline geleceklerdi. Bu, -İngiliz albayı "Arabistanlı" T. E. Lawrence'ın etkisiyle- Osmanlı efendilerine karşı bir çöl isyanı başlatan Prens Faysal için hemen kazanabileceği bir bağımsızlık değildi (bkz. sayfa 46). Antlaşma şartlarına öfkelenen Haşimiler ve Faysal, Suriye'nin bağımsızlığı için Fransa ile savaştılar, fakat kaybettiler. Artık Suriye'den atılmış olan Prens Faysal bu durumda İngiltere'nin yeni mandası olan Irak'ta, İngilizlerin müvekkil hükümdarı olma rolünü kabul etti.

Arap bağımsızlığı için diğer bir engel ise 1917 Balfour Deklarasyonu içinde yer alıyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un İngiliz Yahudi cemaatine, Kutsal Topraklar'da (Filistin'de) bir Yahudi devleti kurma özlemi

içindeki Siyonistleri (Yahudi milliyetçisi) destekleme sözü vermesi, bugüne kadar süren dünyadaki en çetin anlaşmazlığa, Arap-İsrail çatışmasına yol açtı (bkz. sayfa 149).

Müttefikler Osmanlı topraklarını bölüşürken etnik köken, mezhep ve aşiret farklılıklarını dikkate almamışlardı ve bu durum vahim sonuçlar doğuracaktı. Örneğin Irak, Şiilerin, Sünnilerin ve Kürtlerin egemen olduğu üç Osmanlı eyaletinin birleşmesiyle kurulmuştu. Ülke, o zamandan beri sınır anlaşmazlığı, komşu İran'la savaş, Şii ve Sünni Müslümanlar arasındaki iç çatışmalar, kendi isyankâr Kürt nüfusuna karşı başlatılan bir soykırımla karşı karşıya geldi ve Birleşik Devletler'le onun müttefikleri tarafından işgal edildi. Bölgedeki istikrarsızlık, bugün de hâlâ sürüyor.

Türkiye Küllerinden Doğuyor

Osmanlı Hükümeti Sevr Antlaşması'nı imzalamıştı, ancak Gelibolu kahramanı Mustafa Kemal Atatürk'ün komutası altındaki Türkler (bkz. sayfa 45) bunu reddetti. Atatürk, Türk Müslüman halkın kendi geleneksel Anadolu Türk topraklarında bir vatana ihtiyacı olduğunu söyledi. Onun bu amacı Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı isteyen Yunanlılar tarafından engellendi ve İngiltere'nin Konstantinopol'ü (bugünkü İstanbul) işgal etmesi, 1919'da Atatürk'ün Türk milliyetçi güçleri ile Yunanistan arasında bir bağımsızlık savaşı başlattı. Atatürk'ün zaferiyle birlikte 1923'te Ankara'da Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı altında modern Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Savaş sırasında Türkiye, Rusya'daki Bolşevik rejiminin desteğiyle Kuzeydoğu Anadolu'yu güvence altına aldı (bkz. sayfa 62). Bu eylem, Hristiyan Ermenilere orada bir devlet

GÖRSEL 4. 1918 barış antlaşmalarından sonra Avrupa ve Ortadoğu, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu

kurma hakkı verilmesini isteyen ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından kınandı. Fakat uluslararası bir müdahale olmadı ve Atatürk, konuyla ilgili şu sözleri sarfetti: “Zavallı Wilson, süngülerle, kuvvetle ve onurla savunulmayan bir sınırın başka herhangi bir ilke ile güvence altına alınamayacağını hâlâ anlamamış.”

Bu olay, Milletler Cemiyeti’nin zayıflığını ortaya koymuştu. Nihayet 1923 tarihinde yapılan Lozan Antlaşması ile Türkiye sınırları üzerinde anlaşmaya varıldı. Ermenistan, Rusya Bolşevikleri tarafından 1922’de ilhak edildi ve Sovyetler Birliği’nin bir parçası haline geldi.

Radikal Rusya

Şubat 1917’de savaş kayıplarının, ülkedeki yoksulluğun ve işçi sınıflarını birleştirecek bir hükümet yapısının eksikliğinin oluşturduğu ölümcül bileşim, sonunda Rusya’da bir devrimin patlamasına yol açtı. Rusya’nın 1905 yılındaki ilk devrimini takiben reformlara yönelik taahhütlerini asla yerine getirmemiş olan (bkz. sayfa 27) Çar II. Nikola, Rusya’nın bu sefaletinden sorumlu tutuldu ve devrildi. Onun yerini alan geçici bir “devrimci demokrasi” hükümeti, küresel bir çatışma içinde savaşımaya devam etti. Fakat artık daha radikal devrimci fikirler yayılmaya başlamıştı ve bunlar Ekim 1917’de, bu defa Petrograd’daki geçici hükümeti deviren komünist Bolşevikler tarafından yapılan üçüncü bir devrime yol açtı (St. Petersburg’un adı 1914’te İmparatorluk hükümeti tarafından Petrograd olarak değiştirilmişti, daha sonra 1924’te Bolşevikler tarafından Leningrad olarak ve 1991’de Sovyetler Birliği çöktüğü zaman tekrar St. Petersburg olarak değiştirildi).

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin devrimci bir kanadı

olan Bolşevik Parti üyeleri, kendilerini işçi sınıfının öncüleri olarak görüyor ve işçilere gıda, toprak, fabrikaların kontrolü ve yapılacak kanunlarda kendi seslerini duyurmayı vaat ediyorlardı. Parti, sınıf düşmanlarını ortadan kaldırmak için “Cheka” gizli polis örgütünü acımasızca kullandı. Çar yanlıları tarafından devrimci faaliyetleri nedeniyle sürgüne gönderilmiş olan parti lideri Vladimir Lenin, onu Rusya’da istikrarı bozan bir güç olarak gören Almanların yardımıyla 1917’de Petrograd’a döndü. Tahmin edildiği gibi Lenin, Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’na girme isteğini ortadan kaldırdı ve devrimden dört ay sonra kurduğu hükümet, Mart 1918’de Brest-Litovsk’ta (şimdiki Belarus/Beyaz Rusya) Almanya ile barış müzakerelerine başladı.

Bolşevikler Rus İmparatorluğu’nun eski bölgelerinde yönetimi ele geçirdiler ve uzun bir iç savaşa yol açtılar. Sovyet Rusya, Transkafkasya, Ukrayna ve Belarus (Beyaz Rusya), 1922’de SSCB’yi (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)

5. 1922’de Sovyet Rusya, Transkafkasya, Ukrayna ve Belarus’un birleşmesiyle kurulan SSCB.

kurmak üzere birleştiler. Felaketler sırasında Bolşevikler, Rus Çarı ve ailesini, Bolşeviklerin Kızıl Ordusu'na karşı savaşı ve antikomünist güçlerin konfederasyonu olan Beyaz Ordu tarafından kurtarılmasını önlemek için öldürdüler. ABD birliklerinin de dahil olduğu dış müdahaleye rağmen, Kızıl Ordu galip geldi ve 1922'de Moskova merkezli Rus Komünist Partisi tarafından yönetilen tek partili federal bir devlet olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (Sovyetler Birliği veya SSCB) kurdu. İç savaşta, yaklaşık 12 milyon kişi hayatını kaybetmişti.

Sovyetler Birliği'nin politik fikirleri Lenin'in ve on dokuzuncu yüzyıl ekonomisti Karl Marx'ın politik fikirlerine dayanıyordu. Bolşevikler, kapitalizmden işçi sınıfının çoğunluğu tarafından yönetilen sosyalist bir devlete, bir "proletarya diktatörlüğüne" geçiş yapmak istiyorlardı. SSCB'de sosyalizmin kurulmasına odaklanacaklar ve başka yerlerdeki komünist devrimleri destekleyeceklerdi. Nihai hedefleri, üretim ve dağıtım araçlarının herkesin ortak mülkiyeti altında düzenlendiği, sınıfsız ve devletsiz bir toplum olarak tanımlanan "saf komünizm" idi. Gerçekte ise, Bolşevik sosyalist devlet, işçi sınıfının çıkarlarını temsil ettiğini iddia eden bir diktatörlük olan Komünist Parti'nin kararlarına sıkı sıkıya bağlı olarak organize edilen bir yönetim haline gelmişti.

Rusya'daki yeni devlet ve toplum haberleri, tüm dünya-daki işçilere ilham kaynağı oldu ve Batı hükümetleri (özellikle ABD) bu durumdan ötürü korkmaya başladı. Rusya, Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklerden biri olarak savaşmış olsa da, Müttefikler Bolşevik hükümetini tanımayı reddettiler ve Rusya'yı Versay'daki barış görüşmelerine davet etmediler.

Stalin'in Demir Yumruğu

Lenin 1924'te öldü. Rus Komünist Partisi Genel Sekreteri Joseph Stalin, iktidar arayışı içinde, o sırada sürgünde olan ve daha sonra bir Sovyet ajanı tarafından katledilen rakibi Kızıl Ordu'nun lideri Leon Troçki'yi saf dışı etmek için siyasi manipülasyonlar yaptı.

1928 yılına kadar tek başına iktidarda kalan Stalin, Sovyet endüstrisini güçlendirmek için fabrika işçilerine hedefler koyarak ve kulaklardan (arazi sahibi köylüler) arazi alıp kolektif çiftlikler kurarak yapılacak pek çok "beş yıllık" ekonomik planların ilkinin başlattı. En sonuncu planın başarısızlığı 1930'larda Ukrayna'da geniş çaplı bir kıtlığa neden oldu. Stalin, 1953'te ölünceye kadar siyasi düşmanlarını yok ederek ve milyonlarca kişiyi çalışma kamplarına göndererek Sovyetler Birliği'nin diktatörü olarak hüküm sürdü.

Stalin'in politikaları her ne kadar sanayide gelişme sağlamış ve Soğuk Savaş döneminde ABD'ye rakip olacak bir askeri güç meydana çıkarmış olsa da (bkz. sayfa 155), yönettiği baskıcı hükümet kendi halkına temel sivil haklarını vermekte başarısız olmuştu. Rus komünizminin çekiciliği yirminci yüzyılın ikinci yarısında giderek azaldı. Stalin'inki gibi tek partili totaliter bir rejim altındaki yaşam, İngiliz yazar George Orwell'in savaştan sonra 1949'da yayımlanan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı distopik romanına esin kaynağı oldu.

Çin Cumhuriyeti

Çin, yirminci yüzyıla büyük bir karışıklık içinde başlamıştı. Gözden düşmüş olan Çing imparatorluk hanedanı çökmüş ve yozlaşmış, bir zamanlar gurur duyulan resmi devlet görevlileri beceriksizleşmişti ve ülke artık Avrupalılarla ya da yeniden

canlanan Japon komşusuyla ilişkilerini nasıl yürüteceğini bilemez hale gelmişti. 1899-1901 arasındaki Boksör İsyanı'nın yarattığı aşağılanma (bkz. sayfa 18-19) Çin'de milliyetçiliğin büyümesini körükledi.

Milliyetçiler, çürüyen Çin imparatorluk hanedanının demokrasiye yol açması gerektiğini, Çin'in Batı ile denk olabilmesi için modernize edilmesi ve sanayileşmesi gerektiğini düşünen Çin devrimci Sun Yat-sen'i örnek aldılar.

Sun, 1911-12'de Çing Hanedanı'nı deviren devrimi etkilemiş ve 4.000 yıllık imparatorluk yönetimini sona erdiren 1912'de Çin Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olmuştu. Daha sonra, çalkantılı bir savaş ve istikrarsızlık döneminde Çin'in büyük bölümünü kontrol altında tutan askeri diktatörlere karşı Çin Halk Partisi'ne (Kuomintang veya KMT) liderlik etmişti.

4 MAYIS HAREKETİ

Çin, 1917'de I. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin yanında savaşmaları için 100.000'den fazla birlik göndererek Müttefiklere katıldığında, doğu kıyısındaki Shandong eyaleti gibi Almanya'ya teslim olan Çin topraklarının, savaştan sonra Çin'e geri verileceği anlayışıyla hareket etmişti. ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın fikirlerinden heyecan duyan Çinli entelektüellerin, Versay Antlaşması'ndan büyük beklentileri vardı (bkz. sayfa 55-56). Ancak bu umutlar, Shandong topraklarının Çin'in rakibi olan Japonya'ya geçişi ile uçup gitti.

Çin delegasyonunun Versay Antlaşması'nda etkili olamaması, 4 Mayıs 1919'da Pekin'de (Beijing) 3.000'den fazla öğrencinin gösteri yaptığı bir isyanı

körükledi. Aydınlar, vatansever tüccarlar ve işçiler tarafından desteklenen protestolar, Çin'in tüm şehirlerine yayıldı ve yeni bir kültür hareketi başlatarak, Çin milliyetçiliğinde büyük bir yükselmeye birlikte Japon ürünlerine karşı bir boykota yol açtı. Tarihçi Theodor H. Von Laue bunu, "Çin'deki ilk yurtsever kitlesel politika kıpırtısı" olarak nitelendirdi. Bu hareket, Çin'i komünizme doğru götürecek bir dönüm noktası oluşturdu.

Çin Kızıllaşıyor

Batı'nın Çin'e karşı davranışından hayal kırıklığına uğrayan Sun Yat-sen yönünü, kendi milliyetçi KMT hükümetinin bir ordu kurmasına ve daha fazla siyasal güç kazanmasına yardım eden Bolşevik komünistlere çevirdi. Sovyetler 1923'te, Çin'deki askeri diktatörlerle savaşmak için, KMT ile o zamanlar küçük bir parti olan Çin Komünist Partisi arasında bir ittifak kurulmasına ön ayak oldu.

Sun 1925'te öldü. Halefi Çang Kay-şek, ülkeyi birleştirmek ve diktatörleri yenmek için askeri ve siyasi bir saldırı (Kuzey Seferi) başlattı ve 1927'ye kadar KMT'nin etkilerini başarıyla genişletti. Acımasız bir ordu komutanı olan Çang, bu noktada beklenmedik bir şekilde kendi komünist müttefiklerine sırtını döndü ve askerleri Şangay'daki komünist eylemcileri katletti. Kurtulanlar, Güney Çin'de uzak bölgelere kaçılar ve Çang, KMT'yi birleşik devletin resmi hükümeti ilan etti; fakat böylece kendi milliyetçileriyle Çin Komünist Partisi arasında bir iç savaş başlattı.

Çang'ın sert yaklaşımı Japonya'nın militarist ve yayılmacı tutkularına karşı tehdit oluşturunuyordu ve Japonya 1931'de Çin'in önemli bir eyaleti olan Mançurya'yı sahte bir bahane

ile istila ederek eski Çin imparator ailesinin varisi olan Puyi'yi kukla bir hükümdar olarak oraya yerleştirdi. Japonya, Çin'e karşı zorbalığını sürdürerek bölgenin kontrolünü ele geçirmeye uğraşırken Çang, Çinli komünistlere karşı mücadelesine devam etti. 1934 yılında (Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelecekteki başkanı olan ve Mao Tse-Tung olarak bilinen) Mao Zedung, Çang'ın güçleri tarafından yakalanmaktan kurtulmak için, komünist güçleri harekete geçirerek güneydeki Jiangxi eyaleti ile uzak kuzeybatıdaki Shaanxi eyaleti arasında 12.500 kilometrelik (8.000 mil) uzun bir yürüyüş başlattı. Bu yürüyüş destansı bir başarıydı ve Mao Zedung, Çin komünizminin önde gelen lideri oldu.

1937'deki büyük çaplı bir Japon istilasını, KMT ve Çinli komünistleri, bu ikinci Çin-Japon Savaşı'nda ortak bir cephe halinde savaşmak için geçici olarak işbirliği yapmaya zorladı. Yaklaşan Japon birliklerinin önünde kalan Çang hükümeti Şangay'ı terk etti ve Aralık 1937'de KMT başkenti Nanjing'de kadınlara ve savaş esirlerine uygulanan şiddet (Nanjing Katliamı) bütün dünyayı şoka soktu. Japonların devam eden saldırıları Çin'i, ABD'nin Japonya'ya savaş ilan ettiği Aralık 1941'de Müttefiklerin yanında II. Dünya Savaşı'na girmeye itecekti.

1945'te II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Japonya'nın teslim olmasının ardından KMT ve komünistler kendi iç savaşlarına devam ettiler. ABD'nin yardımına rağmen, KMT milliyetçileri sonunda 1949'da komünistler tarafından yenilgiye uğratıldılar ve Tayvan Adası'na kaçtılar. Yeni Çin hükümetinin "Çin Komünist Partisi'nin yönetimi altında" olacağını duyuran Mao Zedung, Pekin'e muzaffer bir giriş yaptı.

Bir Süpergüç'ün Tohumları

Avrupa ülkeleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan ekonomilerini ve altyapılarını yeniden inşa etmek için uğraşırken ABD, Müttefik ülkelerin faiziyle birlikte geri ödedikleri savaş kredileri ve Amerikan sanayisinden elde edilen kârlarla beslenen bir ekonomik patlamanın keyfini çıkarıyordu. 1920'lerin Amerika'sı, yüzyılın sonuna kadar onu dünyanın başlıca süpergücü haline getirecek olan ekonomik bir potansiyel gösteriyordu.

Amerika'nın savaş zamanındaki siparişlere yönelik cep-hane sanayisi, dış rekabeti sınırlayan (Harding ve Coolidge başkanlıklarının politikaları, 1921-29) yüksek ithalat vergilerinin de yardımıyla, elektrikli ürünler, kimyasallar, otomobiller ve diğer ilgili sanayilere doğru genişledi. Avrupa ülkeleri tarafından ihmal edilen müşteriler ve pazarlar ele geçirildi ve ABD şirketleri, borsada hisse satarak finansman sağlama yeteneklerini geliştirdiler.

Sanayinin gelişmesi, taksitli satışlara, insanların arabalar, telefonlar, radyolar ve işgücünden tasarruf sağlayan elektrikli ev eşyaları satın almak için ödünç para almalarına olanak tanıyan uygulamalardan kaynaklanan bir tüketici patlamasıyla aynı döneme denk geldi. Savaş zamanındaki propaganda becerileri reklamcılığa transfer oldu. 1920'lerde ABD'de satılan rekor sayıdaki otomobil, düzgün yollara olan talebi artırdı (yirminci yüzyıl öncesinde ABD'de çok az yol vardı) ve yol yapımı hususunda büyük bir çıkır açtı ki bunlar genellikle özel olarak finanse ediliyordu.

Caz müziği ve Charleston dansı, kaygıdan uzak yaşanan "Kükreyen Yirmiler" döneminde popüler oldu; Caz Çağı, F. Scott Fitzgerald'ın 1925'te yayımlanan ve çok satan romanı *The Great Gatsby*'nin (Muhteşem Gatsby) konusunu oluşturuyordu. 1924 yılında, çalışan sınıflar için yapılan sosyal konut projeleri

ve az miktarda da olsa elektrik, iç mekân sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri ile donatılmış konutların sayısının artmasıyla birlikte yaşam standartlarının iyileştiği Avrupa'da, Amerikan caz müziği ve kültürü giderek yayılıyordu. Yüzyılın ilk kısmında vitaminler de dahil olmak üzere hastalık önleyici besin maddelerinin bulunması nedeniyle halkın sağlığı da geliyordu. Korseli silüetten kurtulan kadınlar, Fransız moda tasarımcısı Coco Chanel'in tasarımlarının yön verdiği, dizin hemen altında kısa etekler ve "garson" tarzı elbiseler giydiler. Kısa saçlı asi genç kadınlar, uçarı kızlar olarak anılmaya başlandılar.

1928'de yeni cumhuriyetçi Devlet Başkanı Herbert Hoover, "yoksulluğa karşı zafer" kazanıldığını ilan etti. Ancak onun bu güvenine rağmen ekonomi sıkıntı içindeydi; ekonomik patlama yıllarının yararlarından uzak kalmış olan çiftçiler ve Afrika kökenli Amerikalılar için zorluklar devam ediyordu. Eşitlik olmayan bir toplumda kadınların ücretleri çok düşüktü ve Amerika, dünya ekonomisini sefalete sürükleyecek olan bir borsa krizinin eşiğinde sallanıyordu.

Wall Street'in Çöküşü

29 Ekim 1929'da New York'ta patlayan finansal balon, küresel bir kapitalizm krizini körükledi. Kötü düzenlenmiş piyasada hisse senedi fiyatları baş aşağı gitti ve Wall Street'te bir günde 16 milyondan fazla hissenin panik içinde satılmasına neden oldu. Bankaların kapanması özel işletmeleri iflas ettirdi ve yatırımcılar piyasadan silindi. Amerika'nın İngiltere ve Fransa'ya verdiği savaş kredileri geri istendi ve yabancı malların ithalatını durduran korumacı gümrük engelleri nedeniyle krizin etkileri dünyanın her tarafına yayıldı.

Bu, pek çok sanayileşmiş ülkeyi etkileyen kitlesel bir işsizlik dönemi olan Büyük Buhran'ın başlangıcıydı. 1929-1933 yılları arasında dünya ticareti dolar bazında yüzde 65 oranında küçüldü. New York'ta işsiz kalmış öfkeli işçiler sokaklarda yürüyüp haftada bir dolara çalışma teklif ediyorlardı. 1934'te Amerika'nın *Büyük Düzlükler*'indeki toz fırtınaları, daha da fazla dert getirdi ve John Steinbeck'in *The Grapes of Wrath* (Gazap Üzümleri) adlı kitabında konu ettiği kaotik bir göçe yol açarak binlerce Oklahoma çiftçisinin batıya gitmesine neden oldu.

Krizden büyük ölçüde sorumlu tutulan ABD Başkanı Hoover'ın yerini, 1932 yılında, reformlar ve kamu hizmetleri ile rağbet görmeyen "Genel Alkol Yasağı"na son vermeyi taahhüt ederek "Amerikan halkı için yeni bir anlaşma" sözü veren Demokrat Parti adayı Franklin D. Roosevelt aldı. Depresyon, II. Dünya Savaşı'nın başladığı ve endüstriyi canlandırarak iş alanları yarattığı 1930'ların son yılına kadar sürdü.

İnişli Çıkışlı Demokrasi

I. Dünya Savaşı felaketini takiben, ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaşta darmadağın olan Avrupa ülkelerini, hükümet seçiminde halka söz hakkı veren ve daha geniş siyasi tabanı olan çokpartili demokratik hükümetleri benimsemeye teşvik etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti, bir parlamenter anayasayla ortaya çıkmıştı (bkz. sayfa 60). Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın imparatorluk kalıntılarından sonra yeni kurulan veya tekrar canlanan devletlerle

Rusya'nın sınır bölgelerindeki devletler, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Avusturya, Macaristan, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya da dahil olmak üzere temsili parlamenter demokrasi sistemlerini benimsediler. Acı bir savaş sonrasında 1922'den itibaren İngiltere'den bağımsızlığını almış olan İrlanda'nın güney kısmı, kendi demokratik cumhuriyeti olan İrlanda Özgür Devleti'ni yarattı. Ancak, demokrasi yayılmakta olsa da, demokrasi ideallerinin şiddet, baskı ve güçlü elitler tarafından kötüye kullanılması gibi koşullarla rekabet ettiği, savaş ve ekonomik başarısızlıkların istikrarı bozduğu ülkelerdeki hükümetler, büyük sorunlarla karşı karşıya kaldılar.

Dünyadaki daha başarılı diğer demokrasiler oy haklarını genişlettiler (bkz. sayfa 117). Kadınlar, savaş zamanındaki rolleri ve yüzyılın başında militan bir mesele olarak kabul edilen oy hakkı konusunda saygı kazanmışlardı ve şimdi bu konu Batılı ülkelerde kabul edilebilir bir önerme olmuştu. Ülkelere için cesurca savaşan işçi sınıfı, artık daha zengin insanlarla aynı hakları talep ediyordu. Herkesin oy verebilmesi için yapılan kamu baskısı, evrensel olarak 1919'da Almanya, Hollanda ve Polonya'da, 1928'de İngiltere'de, 1934'te Türkiye'de, 1944'te Fransa'da ve 1945'te İtalya'da kadınlara oy kullanma hakkı kazandırdı. ABD'de kadınlar 1920'den beri oy kullanabiliyorlardı; bununla birlikte, pek çok Afrikalı-Amerikalı, 1870'de anayasal olarak kölelikten kurtulmuş olmalarına rağmen, çeşitli kısıtlamalar nedeniyle 1965 yılına kadar oy kullanamadı.

Faşizmin Çirkin Yüzü

1920'li yılların İtalya'sında demokrasi çöktü ve yerine faşizm olarak bilinen aşırı sağcı bir siyasi ideoloji geldi. Faşistler, komünizmi reddeden ve devlete tam itaati (totaliter rejim) be-

nimseyen milliyetçilerdi. Demokrasi ve liberalizm pahasına gelen militarist ve elitist bir yönetimdi bu.

Versay Antlaşması'nda İtalya'ya verilen küçük çaplı toprak kazanımları (bkz. sayfa 55-56), pahalı bir savaş için küçük bir ödül olarak görülüyordu. Ekonomik istikrarsızlık, bir sosyal krize (Biennio Rosso ya da "İki Kırmızı Yıl", 1919-20) yol açmış ve bu durum, komünizmin yayılmasını önlemeyi ve İtalya'ya şan-şeref getirmeyi vaat eden faşistlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Grup, aşırı şiddet yanlısı kendi militanları Kara Gömlekliler tarafından desteklenen karizmatik Benito Mussolini tarafından kurulmuştu. Mussolini silahlı mücadeleye methiyeler düzüyordu. 1932'de şunları yazmıştı: "Sadece savaş, insanların tüm enerjilerini maksimum seviyeye çıkartır ve onunla yüz yüze gelme erdemine sahip olan insanlara asalet damgası vurur." Mussolini, Lenin ve Woodrow Wilson'ın "hastalıklı enternasyonalizm"ini reddediyordu. Ülkenin kurtarıcısı olarak desteklenen Mussolini 1925 yılından itibaren, tek partili totaliter devlet yönetimini sürdürdü ve yayılcı dış politikasının sonucu olarak 1935 yılında Etiyopya'yı istila etti. I. Dünya Savaşı sırasında karşıt taraflarda olan İtalya ve Almanya, komünizme ve sosyalizme karşı sürdürdükleri savaşta ortak bir bağ geliştirdiler ve 1939 yılında, bir savaş durumunda her iki ülkenin de birbirine karşılıklı destek vereceğini taahhüt eden "Çelik Pakt" denilen bir antlaşmayla bunu resmileştirdiler.

Sosyalizmin yayılmasına gösterilen tepki, Büyük Buhran'dan çok kötü etkilenmiş bir ülke olan (bkz. sayfa 70) İspanya'ya 1930'larda ulaştı. I. Dünya Savaşı sırasında tarafsız olan İspanya, 1931'de monarşi karşıtı sol kanat bir hükümetin seçilmesi üzerine Kral XIII. Alfonso'nun ülkeden kaçmasından sonra bir cumhuriyet haline gelmişti. Ardından gelen siyasi mücadele, General Francisco Franco liderliğinde sağ ka-

nat milliyetçiler tarafından 1936'da yapılan bir askeri darbe ile doruğa ulaştı ve siyasi olarak bölünen ülkenin her yanında bir iç savaşa yol açtı. Franco ve milliyetçiler, monarşi taraftarları, Roma Katolik Kilisesi, ordu ve toprak sahipleriyle birlikte Nazi Almanyası ve faşist İtalya tarafından destekleniyordu. Milliyetçiler, aristokratlardan toprak almaya başlayan, eğitimi Katolik Kilisesi'nden alarak laik kurumlara doğru kaydıran ve ordunun gücünü azaltmakta olan sosyalist eğilimli bir hükümete karşı İspanyol geleneklerini savunduklarını düşünüyorlardı.

Öte yandan, sola meyilli cumhuriyete sadık olan Cumhuriyetçiler (Sadıklar), İspanya'nın Milliyetçilerin eline düşmesi halinde, etrafının faşist güçler (Almanya ve İtalya) tarafından çevrilmesinden korkan Fransa'nın gayri resmi yardımlarının yanı sıra komünist Rusya ve sosyalist Meksika tarafından destekleniyordu. Dünyanın dört bir yanından idealistler, sosyalistler ve komünistler faşizme karşı açılan savaşa katıldılar. Cumhuriyetçiler seçilmiş bir hükümeti savundukları inancındaydılar. İngiliz yazar George Orwell, 1943'te Cumhuriyetçilerle olan deneyimleri hakkında şunları yazmıştı: "İşte buradayız, bizler faşizme karşı demokrasiyi savunan, anlamlı bir şeyler için savaş veren devrimci bir ordunun askerleriyiz". Fakat, sonuçta daha donanımlı olan Milliyetçiler kazandı ve Franco 1939'dan itibaren otuz altı yıl boyunca İspanya'yı yönetmeye devam etti.

Franco diktatörlüğü acımasızca tüm muhalefeti bastırmıştı, ancak kurduğu faşist siyasi rejim 1975'teki ölümüyle birlikte sona erdi. Franco'nun yerine seçilen halefi I. Juan Carlos'un desteğiyle ülke demokrasiye ve anayasal bir monarşiye geçti. Franco'ya ait heykeller ve anıtlar kaldırıldı. Bugün İspanya'da Franco'nun saltanatı süresince yaşanan cinayetler ve insan hakları ihlalleri şiddetle kınanmaktadır.

Weimar Cumhuriyeti Krizde

I. Dünya Savaşı'nın bitiminde Almanya uğradığı yenilginin şokuyla sersemlemiş durumdaydı. Açlığın eşiğindeki halk isyan ediyordu ve ülke ekonomisi çökmüştü. Kiev'deki denizcilerin çıkardığı bir isyan, Almanya'nın Kasım Devrimi'ni (Kasım 1918 - Ağustos 1919) körükledi ve bu kansız isyan Kayzer'in görevden çekilmesine ve yeni demokratik bir hükümetin kurulmasına yol açtı.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin ağır hasar gören ülkeyi yeniden inşa etmek gibi zor bir görevi vardı. Reform ihtiyacı, Almanya'nın parlamentosu Reichstag'ta lider parti olan Sosyal Demokrat Parti tarafından kabul edildi, fakat acaba ne büyüklükte bir değişim gerekliydi? Aktivist Rosa Luxemburg'un da dahil olduğu radikal sosyalistler -Rusya'nın tek partili Bolşevik modeli gibi olmasa da (bkz. sayfa 62-63)- bir "proletarya diktatörlüğü" istiyorlardı. Luxemburg ve onun devrimci grubu (Spartakistler) Aralık 1918'de Alman Komünist Partisi'ni kurdular ve Berlin'de Spartakistlerle -komünistlerden ve sol kanattan nefret eden sağcı milliyetçilerle savaştan katılmış olarak geri dönen askerlerin oluşturduğu- Freikorps (gönüllü birlikler) arasında çarpışmalar çıkmasına neden oldular. Bu karışıklık içinde hükümet başkenti terk edip parlamento Weimar'da (Almanya Cumhuriyeti 1919'dan 1933'e kadar bu isimle anıldı) kurdu. Spartakistler tutuklandı, Freikorps'un merhametine bırakılan Luxemburg ve diğer liderler öldürüldü.

Weimar Hükümeti, Haziran 1919'da Versay Antlaşması'nı imzaladığı zaman şiddetle eleştirildi (bkz. sayfa 55-56). Sağ görüşlü gazeteci Wolfgang Kapp, ordunun ve Freikorps'un desteğiyle sağ kanat milliyetçi bir hükümet kurma amacıyla Mart 1920'de (Kapp Darbesi) Berlin'i işgal etme fırsatını ele geçirdi. Ancak, 12 milyon işçi kitlesel bir greve katılıp ülkeyi felç edince, demokratik hükümet darbeden kurtuldu.

1923'te Weimar Almanya'sı iflasla karşı karşıya kaldı ve tazminat ödemelerini yerine getirmedi, böylece Almanya'nın sanayi bölgesi olan Ruhr Vadisi Fransız ve Belçikalı birlikler tarafından işgal edildi. Bu durum Alman ekonomisini daha da kötüleştirdi ve Alman parası olan markın değerini ve orta sınıf Almanların tasarruflarını hiçe indirerek hiper enflasyona katkıda bulundu. Yılın başında 250 mark olan bir somun ekmeğin fiyatı Kasım ayında 200 milyon marka yükseldi. Almanlar maaşlarını valizlerle almak zorunda kalıyorlardı ve kâğıt para o kadar değersizleşmişti ki, ateş yakmak için tutuşturucu niyetine kullanılıyordu.

Hiper enflasyonun neden olduğu sıkıntılar, ordu tarafından hızla ele alınması gereken siyasi kutuplaşma ve isyanlara yol açtı. Paramiliterler tarafından desteklenen, eski asker Adolf Hitler'in liderliğindeki Bavyera'daki aşırı sağ, Mussolini'nin 1922'de İtalya'daki faşistlerle birlikte yaptığı gibi, Berlin'e yürüyerek bir ulusal diktatörlük ilan etmeyi planlıyordu. Ancak Hitler, Alman ordusunun desteğini kazanamadığı için, 8 Kasım 1923'te Münih'te bir bira salonunda polis ateşi tarafından bastırılan (Bira Salonu Darbesi) küçük bir isyan çıkardı. Hitler hapsedildi ve kriz atlatıldı.

Almanya'nın paritesi istikrara kavuştu ve "Kükreyen Yirmiler" 1924'ten 1929'a kadar ekonomik olarak verimlilik gösterdi. Parlamenter demokrasi ve cumhuriyet ayakta kaldı, fakat New York'taki 1929 Wall Street Krizi çok yakındaydı (bkz. sayfa 70).

Nazizm'in Yükselişi

1929'daki Büyük Buhran Almanya'yı yeni bir ekonomik krize sürüklerken, Adolf Hitler yükselmeye hazırlanıyordu. 1923'te

Münih'teki Bira Salonu Darbesi'nden sonra Hitler beş yıl hapis cezasına çarptırıldı; ancak dokuz aydan az bir süre yattı. Hapisteyken, Yahudilere ve komünizme karşı antipatisini dile getirdiği siyasi anlarından oluşan *Mein Kampf* (Kavgam) adlı kitabını (1925-26'da yayımlandı) yazdı. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Hitler, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nazi Partisi) kilit bir üyesi oldu. Nazilerin paramiliter gücü olan SA'nın (Stormtroopers-Fırtına Birlikleri) desteğiyle komünizme karşı bir korku kampanyası başlattı. SA'lar, İtalya'daki Mussolini'nin faşist Kara Gömlekliler'ini örnek alan kahverengi üniformalar giyiyorlar, gönüllü birlikler (Freikorps) ve Nazileri destekleyen diğer şiddet grupları arasından seçiliyorlardı.

Naziler popülerlik kazanmışlardı. Hitler Ocak 1933'te propaganda komutanı Joseph Goebbels'in yardımıyla Almanya Şansölyesi (Başbakan) oldu ve bir koalisyon hükümetine başkanlık etti. Bir ay sonra Reichstag (parlamento binası) bir yangınla yok edildi. Hitler bu yangından komünistleri sorumlu tuttu ve acil durum yetkilerini ele almak için bunu bir bahane olarak kullandı. Reichstag'ı feshetti ve böylece Hitler'in nefret ettiği demokratik hükümet Almanya'da sona erdi. Aynı yıl mart ayında Nazi polisi, komünistleri, sosyalistleri ve sendikacıları, köle işgücü olarak kullanılacakları Dachau'daki ilk Nazi toplama kampına gönderdi.

Versay Antlaşması'ndan beri yapılan tazminat ödemeleri Almanya'nın ekonomisini tıkamıştı ve Hitler bu anlaşmayı uzun süredir bir aşağılama olarak görüyordu. 1933'te, gelecekteki geri ödemeleri askıya almak için kendi verdiği meblağı aşırı derecede artırdı. Nazilerin kışkacını iyice sıkılaştırarak destekçilerini, Yahudi ve solcu yazarların kitaplarını da içeren "Alman olmayan" kültürel öğeleri yakmaya teşvik etti. 1934'te, içlerinde SA liderlerinin de bulunduğu siyasi muhalifler -Al-

man ordusunu Hitler'in yanına çekmek için bir taktik olarak öldürüldüler (Uzun Bıçaklar Gecesi).

1934'te Almanya Devlet Başkanı Paul von Hindenburg öldüğünde, Hitler kendisini -adını Nazi Almanyasının koyduğu- Üçüncü Reich'in veya Üçüncü İmparatorluğun Führeri (lideri) ilan etti (İlk imparatorluk Ortaçağ Kutsal Roma İmparatorluğu ve ikincisi 1871-1918 arasındaki Alman İmparatorluğu idi). 1939 yılına kadar birçok Alman, Hitler diktatörlüğünün olumlu bir ekonomik değişim getirdiğini gördü. Hitler, kendisini Almanyanın kurtarıcısı olarak gösterecek bir imaj geliştirmek için propagandayı kullandı ve Reich'in tüm düşmanlarının ortadan kaldırılması konusunda kendine fanatik bir destek sağladı.

Nazilerin sadık paramiliter güvenlik gücü, siyah üniformalı SS'ler (Schutzstaffel ya da Koruyucu Filo), Hitler'in dileklerini vahşice gerçekleştiriyordu. Aşırı ırkçı Heinrich Himmler başkanlığındaki bu siyasi askerlerin safları iyice genişledi ve Alman polis kuvvetlerini kontrol altına aldı. Muharebe gücünü oluşturan Waffen-SS üyeleri özel askeri birlikler olarak görevlendirilirken, Genel SS'ler polislik ve ırkçılık konularını kontrol ediyorlardı. 1939 yılına gelindiğinde, çeyrek milyon SS, ırkçı nefretle doldurulmuş olarak Führer'e bağlılık eğitimi almış bulunuyordu.

Almanya, Versay Antlaşması'nı açıkça ihlal ederek tekrar silahlanmaya başladığında, Hitler dünyaya bu askeri yapılanmanın yalnızca savunma amaçlı olduğuna dair güvence verdi. Berlin 1936'da Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yaptı; ancak arka planda Hitler, Almanya'yı genişletmek ve savaşını uzatmak için gizli planlar yapmakla meşguldü. "Alman halkının korunması ve büyümesi için Almanya'nın daha fazla alana ihtiyacı var," diyordu en üstteki generallerine. Hitler'in diğer büyük amacı, Yahudilerle son bir hesaplaşma yapmaktı.

4. Bölüm

TOPYEKÛN SAVAŞ

II. Dünya Savaşı, altmış bir ülkeyi ve küresel nüfusun dörtte üçünü içine çekmişti. Savaş, büyük katılımcıların tüm ekonomik ve endüstriyel kaynakları ile nüfusun her kesiminden insanların çabalarını ortaya koymalarını zorunlu kılmıştı. 1928'de İskoç bakteriyoloji uzmanı Alexander Fleming'in tam vaktinde keşfettiği antibiyotikler, yaralanan ve enfeksiyon riski taşıyan birçok askerin hayatının kurtarılmasına yardım etti. Ancak yine de bu savaşta verilen kayıpların bir benzeri görülmemişti: Yaklaşık 25 milyon asker, denizci ve havacı öldürülmüş, ayrıca bu sayıdan çok daha fazla, 30 ila 60 milyon arası sivil hayatını kaybetmişti. Buna ek olarak, küresel savaşın bir parçası haline gelen İkinci Çin-Japon Savaşı, 10 ila 25 milyon Çinli sivil ve 4 milyondan fazla Çinli ve Japon askeri personelin ölümüne neden oldu.

Düşmanlıklar sona erdikten sonra yeni bir jeopolitik harita oluştu: Komünizm, Doğu Avrupa'ya egemen oldu, ABD bir süpergüç haline geldi ve Batı Avrupa'nın küresel meseleler üzerindeki etkisi kayboldu.

Savaş Sahnesinin Hazırlanması

1936'da Hitler, I. Dünya Savaşı'ndan beri Müttefiklerin işgali altında olan Batı Almanya'daki Ren Vadisi'nin kontrolünü ele geçirerek ilk Alman genişleme hareketine başladı. İki yıl sonra (bkz. sayfa 55-56) Versay Antlaşması'na aykırı olarak Almanya'yı, Hitler'in anavatanı olan ve Almanca konuşulan Avusturya ile birleştiren Anschluss (ilhak) gerçekleştirdi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulmuş olan Milletler Cemiyeti, Almanya'yı durdurma konusunda etkili olamadı. Müttefikler, İngiltere ve Fransa başka bir büyük savaşı önlemek umuduyla bir yatıştırma politikası izlediler. Yine Versay Antlaşması'nın dayattığı şartları göz ardı eden Almanya, ordusunu kurarak, modern tanklara ve uçaklara yatırım yaparak yeniden silahlandı. Bu durum; İngiltere, ABD ve SSCB'nin kendi askeri yeteneklerini, Almanya'nın potansiyel tehdidine karşı koyacak ölçüde güçlendirme çalışmalarına yol açtı ve böylece küresel ekonomide geçici bir canlanma meydana geldi.

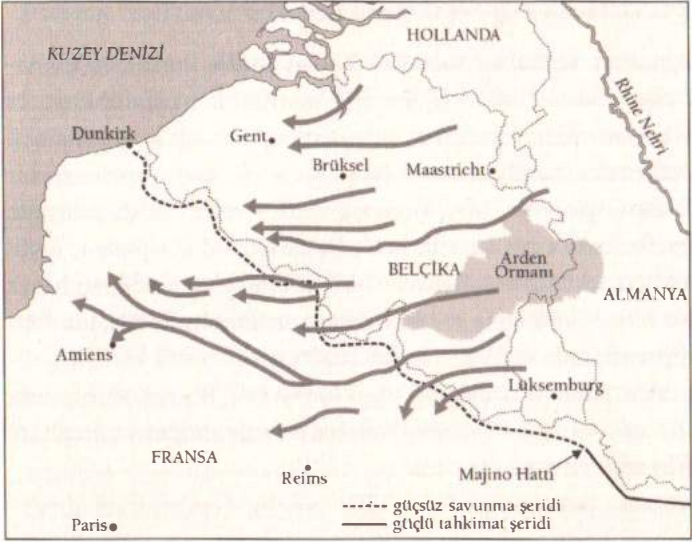
Hitler, Avrupa'daki tüm Almanca konuşan ulusların Almanya'nın bir parçası olmasını istiyordu ve Çekoslovakya'nın Almanca konuşan kısmı Sudetenland'ı ele geçirmek istediğini açıkça belirtti. Eylül 1938'de İngiltere ve Fransa, Almanya ile Münih Antlaşması'nı imzalayarak, Hitler'in daha fazla genişleme talebinde bulunmaması şartıyla bu bölgeyi ilhak etmesine izin verdiler. İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain, bu antlaşmanın "zamanımız için bir barış" olduğunu duyurdu, ancak birkaç ay sonra Hitler, Baltık'taki Danzig Serbest Limanını (şimdiki Gdansk) ve Polonya'nın bir bölümünü talep etti, fakat hükümet herhangi bir bölgeyi onlara teslim etmeyi reddetti.

İttifaklar Şekilleniyor

Almanya ve İtalya önce 1936'da bir ittifak kurdular: Roma-Berlin Ekseni. Bunu Mayıs 1939'da yaptıkları Çelik Pakt ile güçlendirdiler. Ağustos ayında, Hitler ve Rusya lideri Stalin'in Polonya'yı kendi aralarında paylaşmak için yaptıkları bir kumpas planına göre, Almanya ile Sovyetler Birliği arasında beklenmedik bir Saldırmazlık Paktı kuruldu. Japonya, Eylül 1940'ta Almanya ve İtalya ile bir Üçlü Pakt imzaladıktan sonra bu Eksen İttifakı'na katıldı. Fransa ve Polonya 1921'den beri müttefiklerdi ve 1939 yılında İngiltere de, resmi bir askeri ittifakla Polonya'yı desteklemeyi kabul etti. Bunun sonucunda Almanya 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ettiğinde, İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti.

Blitzkrieg (Yıldırım Savaşı)

Hitler iyi hazırlanmıştı. Savaş arifesinde Alman ordusu, beş zırhlı panzer tank tümeni, 1.000'den fazla savaş uçağı ve bombardıman uçağından oluşan hava kuvvetleri (Luftwaffe) ile 2.5 milyonluk bir askeri güce sahipti. Sovyet Kızıl Ordusu Polonya'yı doğudan istila edince, eşit olmayan şartlardaki mücadele umutsuz bir hale geldi ve Polonya 6 Ekim'de düştü. Bu, savaşın ilk bölümünde Almanların ilerleyişi için bir örnek olacaktı. Modern mekanize ekipman kullanan ve Luftwaffe tarafından havadan takviye edilen, iyi yağlanmış Alman savaş makineleri; Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka ve Norveç'in üzerinden silindir gibi geçmek için Blitzkrieg (Yıldırım Savaşı) taktiğini kullandı. Bu ülkelerin hiçbiri Üçüncü Reich'a karşı koyacak askeri güce sahip değildi: Hollanda ordusunda hiç tank yoktu.

GÖRSEL 6. Almanlar'ın Belçika'dan Fransa'ya ilerleyişi

Fransa Düşüyor

Blitzkrieg'in aksine, Fransa büyük ve iyi donatılmış ordusunu Alpler'den başlayıp Lüksemburg yakınlarındaki Belçika sınırına kadar uzanan bir savunma tahkimat şeridi olan Majino Hattı'nın arkasında tuttu.

İngiltere'de zorunlu askerlik hizmeti daha savaş çıkmadan önce başlamıştı, bu nedenle 1940 yılı Mayıs ayının başlarında Naziler Fransa'ya doğru ilerlerken, bir İngiliz Seferi Görev Kuvveti (BEF), Fransız ve Belçika ordularıyla birlikte Almanları karşılamak için bekliyordu. Sonra Müttefiklerin savaş planındaki ilk kusur ortaya çıktı: Alman panzer tankları, Fransa'nın içine girilemez olduğunu düşündüğü için tamamen savunmasız bıraktığı Arden Ormanı'na dalarken, Maji-

no Hattı hiçbir engel oluşturmadi. Mobil piyadelerin ardından panzerler Müttefik kuvvetlerin bazılarını sahile sıkıştırarak ikiye böldü. Haziran 1940'ta İtalya'nın savaşa Almanya tarafında girmesiyle, Nazilerin Fransa'yı işgali sadece altı hafta içinde tamamlandı. Serbest Fransız Direniş Hareketi, Fransa'nın savunmasını İngiltere'den yürüten General Charles de Gaulle'ün önderliğinde yeniden güçlenip toparlanırken, Fransa'nın Verdun kahramanı Mareşal Philippe Pétain, Fransa'yı I. Dünya Savaşı'nın dehşetini tekrar yaşamaktan kurtarmak için Almanların kontrolündeki Vichy'de Nazilerle işbirliği yapan bir Fransız hükümeti kurdu.

Gizli Savaş

Fransız direnişçileri ve diğer partizan hareketlerin mensupları arasında toplumun her kesiminden insan bulunuyordu. Bunların arasında hayat arkadaşı Simone de Beauvoir ile varoluşçuluğu keşfetmeye devam edecek olan filozof Jean-Paul Sartre da vardı. Direniş liderlerinin pek çoğu, örneğin sonradan Yugoslavya'nın diktatörü olan Josip Tito, savaş sonrası siyasette önemli roller oynayacaklardı.

Casuslar ve partizanlar için tehlikeli bir hayattı bu: Alman SS örgütü (Nazi partisinin seçkin birlikleri) tutsak aldıkları kişileri genellikle idam ediyor ve vahşi misilleme eylemleri uyguluyorlardı. 1942'de üst düzey SS yetkilisi Reinhard Heydrich'in Çekoslovakya'da katledilmesinden sonra SS'ler, Lidice köyünde 200'den fazla kişiyi öldürdüler.

Silahlı partizanlar işgal altındaki Avrupa'nın her yanında Almanlara karşı gerilla savaşı yapıyorlardı. Direnişin yaygın biçimleri arasında, 1943 ve 1944'te Polonya'nın Varşova Gettosu'nda yapılanlara benzer suikastler, sabotajlar ve ayak-

lanmalar vardı. Ağustos 1944'te Fransız direnişçileri Almanların Paris işgaline karşı ayaklanarak şehrin o ayın sonlarında gerçekleşen kurtuluşuna katkıda bulundular. Pasif direniş faaliyetleri arasında, ülkedeki Yahudi nüfusun sınır dışı edilmesini önleyen Bulgaristan'daki siyasi protestolar ve Müttefiklerin 1944'te Avrupa'yı kurtarma istilasından sonra Alman kuvvetlerinin hareket etmesini engellemek için demiryolu ağlarında gizliden yapılan iş yavaşlatma eylemleri de bulunuyordu. İşgal altındaki ülkelerde binlerce sıradan insan, telsizleri gizleyerek, mesajlar ileterek veya Alman birliklerinin hareketlerini rapor ederek direniş hareketine yardımcı oldu.

Casuslar ve gizli ajanlar, direniş hareketlerine katkı sağlamak veya hayati bilgiler elde etmek için düşman hatlarının arkasına paraşütlerle geçtiler. Bunların kullandıkları ekipmanlardan bazıları, ölü sıçanların içine bomba yerleştirmek gibi, ancak James Bond hikâyelerinde rastlanacak türde hayal gücü isteyen fantastik şeylerdi.

Dunkirk Tahliyesi

Hitler'in tanklarının ve mobil piyadelerinin durdurulamaz olduğu ortadaydı ve 1940 yılı Mayıs ayının sonlarında İngiliz Seferi Kuvvetleri (BEF) Fransa'nın kuzey kıyılarındaki Dunkirk'te sıkıştırıldı. Fakat Hitler, ordularını ilerletmek yerine onları geride tutarak Luftwaffe'ye yerdeki Müttefik birliklerini bombalama emri verdi. Bu kısa soluklanma süresi, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin oraya ulaşarak kara kuvvetlerini savunmasına fırsat verdi ve sivillerden yardım istemesi için İngiltere'ye zaman kazandırdı.

Yaşları ergenlik çağındaki gençlerden dedelere

kadar uzanan denizciler, “küçük gemiler”den (balıkçı tekneleri, cankurtaran gemileri ve yatlar) oluşan küçük filolarla Manş Denizi’ni defalarca geçerek İngiliz, Fransız ve Belçikalı askerleri Dunkirk sahillerinden geri taşıdılar. Yenilgi bir zafere dönüştü. Ekipmanların tamamı geride bırakılmış olsa da, BEF’in çoğu (hepsi değil) kurtarıldı. Daha sonra İngiltere, Nazilere karşı tek başına kaldı.

Britanya Muharebesi

10 Mayıs 1940’ta Chamberlain istifa edince Winston Churchill İngiltere başbakanı oldu. Churchill, o yıl Temmuz ayında gökyüzünde başlayan Britanya Muharebesi süresi içindeki en karanlık günlerinde ülkeyi yönetti. Luftwaffe ilk başta sadece askeri sahaları bombalıyordu. Sonra, Eylül ayında, Londra ve diğer şehirlere ani gece baskınları yaparak Blitz saldırılarını başlattı. Luftwaffe’nin komutanı Hermann Göring, uçaklarının Almanlara İngiltere’yi istila edecek yolu açacağını iddia etti, fakat yanılıyordu. Sayıca çok üstün olsalar da, İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) ve müttefikleri sonunda Luftwaffe saldırılarının bu yoğunlukta devam etmesinin Almanlara çok pahalıya patlamasını sağladılar ve Hitler Ekim ayında işgal planlarını bir kenara bıraktı. RAF’ın İngiltere’yi savunması savaşta en önemli anlardan biriydi. Churchill o ünlü konuşmasında RAF’ın başarısını yücelterek “Hiçbir zaman bu kadar çok kişi bu kadar az kişiye bu kadar çok şey borçlu olmamıştır,” demişti.

Hava saldırıları savaş boyunca devam etti, ancak 1941’de Luftwaffe’nin dikkati SSCB’de açılmış olan savaş alanına çevrildi. Avrupa’da hiç birliği bulunmayan İngiltere için düşma-

nın askeri veya sanayi hedeflerine zarar verecek tek yol bombardımandı, ancak konvansiyonel bombardıman saldırıları isabetsiz ve tehlikeliydi. Hedeflerin ancak çok azı vuruluyordu ve RAF'ın verdiği kayıplar yüksekti. Hava Mareşali Sir Arthur "Bombacı" Harris'in önerisiyle hava savaşı için yeni bir model geliştirildi: Bugün "yoğun bombardıman" olarak bilinen alan bombardımanı.

Harris'in 1942 ilkbaharındaki test baskını, binden fazla uçakla yapıldı ve sanayi şehri olan Köln'ün 2.400 kilometreka-relik alanını yerle bir etti, buna karşılık düşman savaş uçakları veya flak'lar (yerden açılan uçaksavar ateşi) karşısında sadece otuz dokuz uçak kaybedildi.

Batmak ya da Batırmak

İngiliz ve Alman askerler savaş meydanında karşılaşmadan çok önce, denizciler Atlantik Savaşı'nda birbirlerine karşı ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Polonya istilasından iki gün sonra, 3 Eylül 1939'da bir Alman U-Boat denizaltı, İngiliz yolcu gemisi Athenia'yı batırdı ve 117 yolcu ile mürettebatı öldürdü. O andan sonra güvenlik amacıyla İngiliz gemileri konvoy eşliğinde yolculuk yaptılar.

Almanya, Ekim 1939'da U-Boat U-47 savaş gemisi ile Scapa Flow adlı İngiliz deniz üssüne girip Royal Oak adlı savaş gemisini torpidoyla batırarak 833 kişiyi öldürdüğünde sansasyonel bir başarı yakaladı.

Kraliyet Donanması, Aralık ayında Atlantik'teki gemilere saldıran savaş gemisi Graf Spee'ye ağır hasar vererek miksilleme yaptı, geminin kaptanı Müttefiklerin eline geçmesine izin vermektense, ağır yara almış gemiyi aceleyle Uruguay'ın Montevideo Limanı'na kaçırdı. Enkazın parçaları bugün hâlâ

limanın yan tarafında görülebilmektedir.

Her iki taraf da birbirini ablukaya alabilmek için kıyı mayınları döşediler ve deniz kuvvetlerinin büyük silahları, savaş gemileri, denizlerde birbirleriyle kedi-fare oyunu oynar gibi oynadılar. Sonuçta Müttefiklerin milyonlarca tonluk gemi filoları U-Boat'lar tarafından batırıldı. 1940 Eylül ayında, ABD'nin, dünyanın her yanında İngilizlerin mülkiyeti altında olan askeri üsleri kiralamak karşılığında elli destroyerini İngiltere'ye transfer etmesiyle birlikte Kraliyet Donanması güçlendirildi. Ertesi yıl ABD ile Birleşik Krallık arasında, Amerikan uçaklarının, tanklarının ve silahlarının Müttefiklere ödünç verilmesi veya kiralanmasına izin veren resmi bir Ödünç Alma-Kiralama Sözleşmesi imzalandı. ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, Amerika'yı "demokrasinin cephaneliği" olarak nitelendirdi.

U-Boat'lar, Müttefik filolarının konumu ve gücü ile saldırı emirleri hakkında bilgi aktarmak için Enigma makinelerinde şifrelenmiş olan mesajlar kullanarak "kurt sürüsü" gibi topluca avlanıyordu. Enigma makinelerinden biri 1941'de yakalanana ve Buckinghamshire'daki Bletchley Park'ta bulunan Müttefik şifre çözücüler mesajları deşifre etmeye başlayana kadar bunların çok yıkıcı bir etkisi oldu. Nihayet Müttefiklerin Atlantik'teki konvoyları, deniz kuvvetleri U-Boat'ları avlarken onlardan uzak durarak avantajı ele geçirdi. Mayıs 1943'e gelindiğinde Müttefikler Atlantik'te üstünlük sağladı. Almanya SSCB'yi işgal ettikten sonra, Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne silah temin etmeye kalkışması üzerine denizdeki mücadele Kuzey Kutbu'nda yoğunlaştı.

Nazi İlerlemesi Kaskatı Donuyor

Manş Denizi'nde RAF tarafından durdurulan Hitler, Balkanlar ve daha doğuya yöneldi. Bulgaristan gibi ülkeler Almanya, İtalya ve Japonya eksenindeki ittifaka katılırken, Yunanistan ve Yugoslavya gibi diğer ülkeler işgal edildi. Daha sonra Haziran 1941'deki Barbarossa Operasyonu'nda Hitler eski müttefiklerine döndü ve Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'ne tarihteki en büyük istilacı güç olan 4 milyon askerini gönderdi. Hitler'in pek çok hevesi vardı. Komünizm, Nazizm'in doğal düşmanıydı ve Almanya ile SSCB arasındaki Saldırmazlık Paktı her zaman geçici bir tedbir sağlıyordu. Hitler'in görüşüne göre Ruslar (Slavlar) aşağılık bir halktı; Nazilerin işgal ettiği SSCB bölgelerinde Ruslar, Aryan ırka daha fazla yer açılması için açlıktan ölüyorlardı. Tabii ki Almanya, Rusya'nın doğal kaynakları için gözü kara bir ihtiras besliyordu.

İlk başta Blitzkrieg işe yaradı: Almanlar, Sovyet birliklerinin muazzam cep kuvvetleriyle irtibatını kesen kuşatıcı manevralarla saldırarak ilerlediler. Aralık ayının başlarında Almanlar, Kiev ve Kharkov şehirlerini aldılar, Leningrad'ı kuşattılar ve dondurucu Rusya kışı ilerleyişlerini durdurduğunda Moskova'dan sadece 30 kilometre uzaktaydılar. Hava şartlarına karşı daha hazırlıklı olan Kızıl Ordu yeniden toparlandı ve başarılı karşı saldırılar başlatarak eksen kuvvetlerini Moskova'dan uzaklaştırdı. Fakat Hitler, danışmanlarının önerdiği taktiksel geri çekilmeyi dikkate almayacaktı.

Stalingrad Muharebesi

Haziran 1942’de Hitler, Kafkasya bölgesi ve önemli sanayi kenti Stalingrad’a (şimdiki Volgograd) karşı iki yeni saldırı başlattı. Şehir için yapılan çarpışmalar, çaresiz savunmacıların Volga Nehri’nin yanındaki dar bir şerit içine itilmesi yüzünden sokaktan sokağa, binadan binaya devam etti. Fakat Alman hatları fazla dağılmıştı ve orduları ciddi kayıplar verdi.

Ardından, çevredeki kırsal bölgeden iki yönlü bir saldırı başlatarak Almanların zayıf kanatlarını yarıp geçen ve Stalingrad’daki Nazi güçlerinin etrafını kuşatan Kızıl Ordu, Hitler’i şaşkınlığa uğrattı. İki ay sonra dondurucu soğuklarda neredeyse açlıktan ölme noktasına gelen Almanlar emirlere uymayarak teslim oldular.

Stalingrad Muharebesi’nde yaklaşık 2 milyon asker ölmüş, esir düşmüş ya da kaybolmuştu; Rus sivilleri arasındaki kayıpların 40.000 kişi olduğu tahmin ediliyordu. Hitler bunu büyük bir aşağılanma olarak gördü; fakat daha da önemlisi, Sovyet zaferi Nazilerin ilerleyişini durdurmuştu. Bu muharebe, savaşta apaçık bir dönüm noktasıydı ve gidişat Müttefiklerin lehine döndü. O andan itibaren Kızıl Ordu ilerlemeye başladı ve Naziler geri çekildi. 5 Temmuz 1943’te iki kuvvet Kursk’ta tarihteki en büyük tank savaşına girdi ve Sovyetler bir kez daha galip geldi. Yaklaşık bir yıl sonra Berlin’e girene kadar durmadılar.

Çöl Tilkisi Avlanıyor

Savaş başladığında İngiltere, Akdeniz'deki stratejik deniz geçişlerini, batı ucunda Cebelitarık ve doğuda Süveyş Kanalı'nı kontrol altında tutuyordu. İtalya'nın, Afrika topraklarını ele geçirme hırsı vardı ve 1940'ların sonunda Libya'daki kolonisinden Mısır'a saldırdı. İtalyan saldırısı tam bir felaket oldu ve 1941 başında İtalya'nın hemen hemen tüm Afrika toprakları 130.000 savaş esiriyle birlikte İngiltere tarafından alındı. 5 Mayıs 1941'de, ülkesinin 1936'da İtalya tarafından işgal edilmesinden beri sürgünde bulunan Etiyopya İmparatoru Haile Selasiye, ülkesi Etiyopya'ya geri döndü.

Almanya, Balkanlar ve Yunanistan'ı fethetmeyi tamamladıktan sonra, İtalya'nın yardımına geldi. Almanya'nın, "Çöl Tilkisi" lakabıyla bilinen Mareşal Erwin Rommel komutası altındaki Afrika Kolordusu Şubat 1941'de Kuzey Afrika'ya geldi ve Müttefikleri Libya dışına sürdü. Tanklarla ve zırhlı araçlarla yapılan bir dizi savaş sırasında her iki taraf da önce ilerleme kaydetti, daha sonra Batı Çölü boyunca geri çekildiler. Libya'daki Tobruk liman kenti savaş sırasında birçok defa el değiştirdi. Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri başından beri Kuzey Afrika seferberliğinde savaşmışlardı ve 1941'de Tobruk'ta Rommel tarafından kuşatılanlar, Nazi propagandacısı Lord Haw-Haw'ın küçümsemek amacıyla onlara taktığı "Tobruk Sıçanları" lakabını gururla taşıyorlardı.

Rommel Haziran 1942'de, ancak Mısır'daki İskenderiye'den fazla uzak olmayan bir yerdeki Birinci El Alameyn Muharebesi ile durdurulabilen yeni bir saldırı başlattı. Bu noktada, çok ciddi bir tehlike söz konusuydu, çünkü Rommel buna devam ederek Süveyş Kanalı'nı ve onun bağlantılarını ele geçirebilir, böylece İngiltere'nin savaş faaliyetleri içinde hayati önem taşıyan Ortadoğu petrol kaynaklarına erişimini engelleyebilirdi.

Ağustos 1942'de bölgeye yeni bir Müttefik komutan geldi: General Bernard Montgomery. Onun komutası altındaki Müttefikler yıkıcı bir saldırı düzenlediler ve İkinci El Alameyn Muharebesi'nde Rommel'in tanklarına yönelerek sonraki dört ayı, Eksen Kuvvetleri'ni Libya üzerinden ve Tunus'taki takviye edilmiş Mareth Hattı'nın arkasına kadar Kuzey Afrika'ya geri kovalamak için harcadılar. Bu, Çöl Savaşı'nın sonucunu belirleyen bir süreç oldu.

Kuzey Afrika seferberliğinin son aşaması Kasım 1942'de Alman ve İtalyan kuvvetleri etrafında bir kısaç yaratma girişimi olan Torch (Meşale) Operasyonu ile başladı; Amerikalı ve İngiliz askerler, Fransız Vichy yönetimi tarafından kontrol edilen Fas ve Cezayir'e çıktılar, General George S. Patten, stratejik bir liman olan Kazablanka'nın ele geçirilmesi için Amerikalılara önderlik etti. Fas'taki işbirlikçi Fransız Vichy yönetimi işgale karşı çıkarken, Cezayir'deki Fransız direnişi güçlendi ve kontrolü ele geçirdi.

Müttefiklerin planı başarılı oldu ve Mayıs 1943'te Tunus'taki Eksen ordusu teslim oldu. Çöl Savaşı'nın sonraki kısmı Müttefiklerin genel stratejisine büyük katkıda bulundu. SSCB'nin üzerindeki baskının bir kısmını kaldırdı, yüz binlerce deneyimli Eksen birliğini ele geçirdi ve Müttefiklere İtalya'nın işgali için bir sıçrama tahtası sağladı. İşgal, Temmuz 1943'te Sicilya'ya bir saldırıyla başladı ve ada istila edildi, fakat Eksen güçlerinin anakara İtalya'ya kaçması engellenemedi.

24 Temmuz 1943'te İtalyan hükümeti taraf değiştirdi ve 3 Eylül'de Müttefiklerle yapılan ateşkes antlaşmasıyla Mussolini'yi devirdi. Takip eden karışıklıkta Alman kuvvetleri Mussolini'yi kurtardı ve İtalyan savunmalarındaki boşlukları doldurmaya çalıştı; Müttefikler, dağlık olan kuzeyde durma noktasına geldi ve İtalya çapında süren kovalamacayı bıraktı. İtalya'daki Eksen güçleri 2 Mayıs 1945'e kadar teslim olmadı.

Kızıl Güneş Yükseliyor

Japon İmparatorluğu, 1905 yılında Rusya'yı yenerek (bkz. sayfa 25-26) dünya sahnesine çıkışının işaretini verdi, ardından Asya'da siyasi ve askeri etkilerinin genişletilmesi planının bir parçası olarak 1910'da Kore'yi sömürgeleştirdi.

I. Dünya Savaşı'na katılmak Japonya'nın ekonomik büyümesini artırmış, ancak 1920'lerin sonundaki küresel buhran, İtalya ve Almanya'da olduğu gibi Japonya'da da aşırı milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuştu. Japonya'daki Batı etkileri, geleneksel Japon samuray savaşçılarının temel değerleri olan cesaret, itaat ve katı disiplin anlayışı doğrultusunda reddediliyordu. Teslimiyet asla düşünülemezdi ve kendisinin esir alınmasına izin veren bir asker tüm onurunu kaybetmiş addediliyordu.

1931'de Japonya, Kuzeydoğu Çin'deki Mançurya'yı ele geçirdi ve sonra 1937'de Çin'in tamamen istila edildiği İkinci Çin-Japon Savaşı'nı başlattı. İyi eğitim almış Japon ordusu, o zaman başkent olan Nanjing'i ele geçirip toplu tecavüz ve cinayet eylemlerine -Nanjing Tecavüzü- girişmeden önce, Şangay ve Pekin şehirlerini zapt etti. Bununla birlikte Japonya, Çin üzerinde kurduğu hâkimiyeti hiçbir zaman sağlamlaştıramayacaktı.

Japonya'nın genişlemesinden endişe duyan ABD, potansiyel bir karşı güç olarak Pasifik'te Hawaii'deki Pearl Harbor'da güçlü bir deniz filosu yarattı. Amerika'da 1940 yılında seçmeye dayalı bir askere alınma uygulaması başlatılmıştı ve ABD savaşa katılmayan bir ülke olsa da, Amerikan gönüllüleri savaşın başlangıcından beri Müttefiklerle birlikte savaşıyordu.

Avrupa Pasifik kolonilerinin zengin kaynaklarına göz diken Japonya, birliklerini İngiltere'nin Uzakdoğu'daki güç merkezi olan Burma, Malaya ve Singapur'a karşı bir sıçrama

tahtası olsun diye Hindicini'deki Fransız Vichy topraklarına göndermeye başladı. Fakat Avrupa'ya angaje olmuş olan İngiltere'nin yanı sıra, Japonya için Pasifik'teki en büyük tehdit Amerika'ydı.

Pearl Harbor'a Sürpriz Baskın

Japonya, ABD'nin uzun bir seferberliğe katlanamayacağına inanıyordu, bu yüzden bir barış antlaşması müzakeresi yapıyor olmasına rağmen Pearl Harbor'a denizaltılar ve uçak gemileri gönderdi. 7 Aralık 1941 sabahının erken saatlerinde üsse yapılan saldırı tam anlamıyla bir sürpriz oldu. 2.330'dan fazla Amerikalı öldürüldü, yerdeki uçakların neredeyse tümü imha edildi ve filonun büyük kısmı ağır hasar gördü. Bununla birlikte, üç ABD uçak gemisi saldırı sırasında denizdeydi ve kurtularak yeni bir filonun çekirdeğini oluşturdu. Genel anlamda, saldırı kısmen başarılı olmuştu. Sonuç olarak bu saldırı Amerikalılar arasında tarafsız kalma isteğini tamamen söndürmüş ve Pasifik sahnesini terk etmeyi asla düşünmeyen ABD, Pearl Harbor'ın intikamını fazlasıyla almaya kesin karar vermişti.

8 Aralık 1941'de ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt bu saldırıyı "utançla anılacak bir gün" olarak nitelendirdi. Bir saat sonra ABD resmi olarak savaş ilan etti.

Her ne kadar Pasifik bölgesinde birçok farklı ülkeden, özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen askerler ve denizciler savaşıyor olsa da, Japonların saldırısından sonra ABD, savaşın önemli bir sahnesi haline gelen Güneybatı Pasifik'te Müttefiklerin tüm komutasını kendi üzerine aldı.

Japonya'nın İmparatorluk Arayışı

Aralık 1941, Japonlar için yoğun bir aydı. Saldırlara devam ettiler; Kuzey Malaya'ya indiler, Hong Kong'u aldılar, bir başka sürpriz hava saldırısı düzenleyerek Filipinler'deki Amerikan hava kuvvetlerini tahrip ettiler ve oraya bir işgal gücü indirdiler.

Malezya Yarımadası'nın güneyinde, İngiliz sömürgesi olan Singapur'un ele geçmez olduğu varsayılıyordu. İngilizler, vahşi ormanın kenti kara saldırısından koruduğunu düşünüyorlardı ve bu yüzden Singapur'un muazzam silahlarını denize çevirmişlerdi. Fakat bir savaş kruvazörü ve bir savaş gemisinden oluşan deniz gücü merkezi, Japon bombardıman uçaklarının bir saatlik saldırısı sonucunda tahrip edildi ve Japon askerleri kuzeyden ormanı yararak ilerlerken, Japon hava saldırıları orada bir karmaşaya yol açtı.

Singapur'daki Müttefik birlikleri, Japon işgal gücünden üç kat daha fazlaydı; fakat Japon gücünü gözünde çok fazla büyüten ve stratejilerini hafife alan İngiliz General Percival Şubat 1942'de teslim oldu. Bu, İngiltere için bir aşağılanmaydı: İlk defa böyle büyük bir güç, küçük bir güce teslim olmuştu.

Midway Muharebesi

1942 başlarında daha başka Japonya zaferleri de görüldü. Filipinler, Burma ve Hollanda Doğu Hint Adaları (Endonezya) -oradaki petrol nedeniyle büyük bir ödül- düştü. Japonya, Avustralya'nın kuzeyindeki Yeni Gine ve Solomon adaları ile Marshall ve Gilbert adaları ve en kuzeydeki Wake Adası da dahil başka yerlere de indi. Japonya, Kuzey Avusturalya'ya o kadar çok bombalı hava saldırısı yaptı ki, kadınlar ve çocuklar

Topyekûn Savaş

tahliye edilerek daha güneye gönderildiler. Sonra Haziran ayında, Japonya dikkatini Pasifik ortasındaki Midway Adası'nda bulunan Amerikan kuvvetlerine çevirdi.

O sıralarda Japon radyo haberleşmeleri engelleniyordu ve Amerikan hava ve deniz takviyeleri Midway'e zamanında ulaştılar. Japonlar büyük kayıplar vererek geri püskürtüldüler ve o andan sonra Japonya başka hiçbir büyük muharebe kazanamadı.

7. 1942'de Japon genişlemesinin uzandığı bölgeler.

İmparatorluk Ejderhasına Boyun Eğdirmek

Müttefikler inisiyatifi ele geçirdi ve 1942'den itibaren Japonya'yı çeşitli cephelerde bastırdı. Japonlar Güneybatı Pasifik'te bulunan Solomon Adaları'ndaki Guadalcanal'dan ve Yeni Gine'den atıldı. Müttefikler Filipinler'i ve sonunda Japonya'nın güneyindeki Okinawa'yı tekrar ele geçirdi.

Orta Pasifik'teki bir dizi amfibik saldırı, “adalara hoplamak” şeklinde bir deyim yarattı. Adadan adaya ve çoğunlukla yüz yüze savaşılan Müttefikler, Japonları bombalayacak üsler kazandılar. Bu güçler, Ekim 1944'te Filipin açıklarında tarihin en büyük deniz muharebesi olan Leyte Körfezi Muharebesi'yle savaşa devam ettiler. Japon donanmasının ve hava kuvvetlerinin artık müttefikleri durduracak gücü yoktu ve çaresizlik içinde Japon Kamikaze (ilahi rüzgâr) intihar uçaklarıyla hava saldırıları başlattılar. Bu arada, Burma'nın karşı işgali Güneydoğu Asya'nın kurtuluşuna yol açtı, fakat Japonya yine de teslim olmayı reddetti.

Nihai Çözüm Olarak Cinayet

Hitler'in Nazileri, kısmen ülkedeki ekonomik sıkıntılardan dolayı Yahudileri suçlayarak 1933'te Almanya'da iktidarı ele geçirmişlerdi. (bkz. sayfa 76). Hitler'in Aryanların üstünlüğüne dayanan ırkçı felsefesi, dünyayı Yahudiler gibi “aşağı” ırklardan kurtarmanın Almanya'nın görevi olduğunu öne sürüyordu; bu yüzden Hitler 1933'te Üçüncü Reich Şansölyesi olur olmaz Yahudi karşıtı bir yasa çıkardı. Faşizmin yönetimi ele geçirmesiyle Yahudi göçü arttı. Mülteciler arasında 1933'te Berlin'den ayrılan Albert Einstein ve 1938'de Avusturya'yı terk eden Sigmund Freud da vardı.

Ancak, bu isimler dışındaki milyonlarca insan onlar kadar saygın ya da o kadar şanslı değildi.

9 Kasım 1938’de Kristallnacht’ta (Kırık Cam Gecesi) Yahudi işyerlerine ve sinagoglarına saldırılar düzenlendi. Naziler Yahudi göçünü kısıtladılar ve sonunda Yahudileri gettolara göndermeye veya toplama kamplarında esir olarak tutmaya başladılar.

Nazilerin ilk toplama kampı 1933’te siyasi düşmanların konulması için Almanya Dachau’da açıldı. Çok geçmeden bu kategori, azınlık gruplarını, özellikle Yahudileri, aynı zamanda çingeneleri ve homoseksüelleri de kapsayacak şekilde genişletildi. Savaş patlak verdikten sonra toplama kampları, savaş esirleri ile Slavlar, Yahudiler ve Nazilerin aşağılık insanlar olarak gördükleri diğer gruplar tarafından doldurulan çalışma kampları haline geldi. SS tarafından çalıştırılan kamplarda açlık ve işkence olağan şeylerdi. Ancak çok daha kötüsü henüz başlamamıştı.

Aralık 1941’de SS’ler, Polonya Chelmno’da ilk özel amaçlı ölüm kampını açtılar. Bir ay sonra Nazi liderleri, Berlin’deki Wannsee Konferansı’nda “Avrupa’daki Yahudi Sorunu” olarak adlandırdıkları konu için bir “nihai çözüm” bulmak üzere bir araya geldiler. Aldıkları karar soykırımdı. Daha fazla imha kampı kuracak ve sanayileşmiş bir yöntemle Yahudileri topluca yok edeceklerdi. Hepsi Polonya’da olan Auschwitz-Birkenau da dahil olmak üzere toplam beş ölüm kampı daha vardı. Bazıları o kadar büyüktü ki, içinde kendi tren hatları vardı. Yahudi gruplar zorla sığır kamyonlarına bindirilip götürülürken onlara genellikle doğuya yerleştirilecekleri söyleniyor, kampa gittiklerinde ise bazen doğrudan gaz odalarına dolduruluyorlardı. Polonya ve Vichy gibi işgal altında olan ülkelerdeki polis memurları Yahudi halkı toplamaya ve onları

kamplara göndermeye yardım ediyorlardı.

Soykırım sırasında ölüm kamplarında yaklaşık 6 milyon Yahudi (Nazi işgali altındaki Avrupa'da bulunan Yahudilerin tahminen yüzde 78'i) ve yaklaşık 5 milyon kadar diğer mahkûm öldürüldü; tarihteki en büyük soykırımdı bu.

Overlord Harekâtı

6 Haziran 1944 tarihinde Overlord Harekâtı hakkında ilk resmi müttefik duyurusu yapıldı: "General Eisenhower komutasında, Müttefiklerin güçlü hava kuvvetleri tarafından desteklenen deniz kuvvetleri, Müttefik ordularını Fransa'nın kuzey kıyılarına çıkarmaya başlamıştır."

Müttefiklerin Avrupa istilasını sonunda başlamıştı. Müttefik kuvvetlerin 7.000 gemi ile -tarihin en büyük donanması- Normandiya kıyılarına çıkarma yaptığı ve Batı Avrupa'nın kurtuluşunu başlattığı 6 Haziran Salı günü, D-Day (Büyük Çıkarma Günü) olarak kayıtlara geçti. Harekâtın bir kısmı, işgalin daha doğuda, Pas de Calais'de olacağına Almanya'yı inandırmaya dayanıyordu. Bu hile başarılı oldu ve Alman savunmaları güçlerini Normandiya'nın uzaklarına yoğunlaştırdılar. Bu durumda bile ve hava üstünlüğüne rağmen Müttefikler, sahil şeridinde güvenli bir yer oluşturabilmek için korkunç bir topçu ateşine karşı mücadele etmek zorunda kaldılar ve çıkarma yaptıkları yerlerde yaklaşık 15.000 kayıp verdiler.

Ancak Müttefikler birkaç hafta içinde Alman hatlarını yararak içeriye doğru ilerlediler. Paris, 25 Ağustos'ta özgürlüğüne kavuştu. Sovyetler Birliği doğudan Almanya'ya doğru ilerlerken, Müttefikler Belçika'yı geçerek Kuzey Almanya'ya yaklaştılar. Arnheim'de Müttefikler Ren Nehri üzerindeki köp-

rûleri ele geçirmeyi başaramadılar ve Aralık ayında Hitler, yıllar önce yarıp geçerek Fransa'ya girdiği Ardennes'de son saldırısı olan Bulge Muharebesi'ni başlattı.

Almanların karşı saldırısı başarısız oldu ve Müttefikler Almanya'ya girdiler. Nisan 1944'te Kızıl Ordu Berlin'in dışındaydı ve Hitler ayın 30'unda kendi sığınağında intihar etti. Ardından Nazi Almanya'sı 7 Mayıs'ta koşulsuz olarak teslim oldu.

Little Boy ve Fat Man Saldırıları

Avrupa'da zafer kazanılmış olmasına rağmen Japonya, yenilgiyi kabul ederek teslim olmayı inatla reddediyordu. Buna sinirlenen Müttefikler, Temmuz 1945'te, Japonya'yı teslim olmaya çağıran, aksi halde imha edileceklerini bildiren Potsdam Deklarasyonu'nu onayladı. Japon hükümeti hâlâ barışı kabul etmeye yanaşmıyordu. Böylece 6 Ağustos'ta ilk Amerikan atom bombası olan "Little Boy" (Küçük Oğlan) bir Amerikan bombardıman uçağı tarafından Hiroşima'ya bırakıldı ve üç gün sonra ikinci bir bomba "Fat Man" (Şişman Adam) Nagazaki'yi vurdu. Binlerce insan anında öldürüldü ve sonrasında radyasyon zehirlenmesinden binlerce kişi daha öldü. İmparator Hirohito böyle büyük bir saldırı sonrasında teslim olma emri verdi ve nihayet 2 Eylül'de yapılan resmi törenle savaş sona erdi.

Bir uranyum atomu içinde zincirleme bir reaksiyona neden olarak çalışan atom bombası, Nazilerin "yozlaşmış Yahudi bilimi" olarak nitelendirdiği kuantum ve nükleer fizikteki gelişmelere dayanıyordu. Amerika'daki "Manhattan Projesi" adı altında gizli olarak geliştirilmişti ve

1945'teki deneme patlamasına tanıklık eden projenin bilimsel başkanı Robert Oppenheimer, Hinduların kutsal kitabı Bhagavad Gita'dan bir alıntı yaparak şunları söylemişti: "Ben ölüm oldum, dünyaları yok eden." Bu bomba, savaş zamanı araştırmaları içinde ortaya çıkan en büyük projeydi, fakat nükleer enerjinin barış amaçlı kullanılmasının yolunu da gösterdi. 1969'da Apollo II'yi Ay'a götüren roketler, doğrudan Nazilerin savaş sırasında V2 bombalarını ateşlemek için kullandığı roket teknolojisinden türetilmişti.

Sonuç

Barış ilan edildiğinde Avrupa harabeye dönmüş, kıtada yerinden edilmiş olan tahmini 6 milyon insan evsiz kalmıştı, ayrıca Asya'da milyonlarca mülteci daha vardı. Birçok şehrin imha edilmesi ve yeni savaş sonrasındaki bölünmeler, pek çok insanın artık evlerine dönemeyecekleri ya da dönme imkânı bulamayacakları anlamına geliyordu.

Almanya ve Japonya işgal altındaki bölgelerde aşağılanmalara maruz kaldı, dünyadaki denge çarpıcı bir şekilde Batı Avrupa'dan ABD'ye ve SSCB'ye kaydı (bkz. sayfa 155), yeni ittifaklar yapıldı ve yeni uluslararası gruplar oluşturuldu. Savaş suçluları, ilk defa uluslararası topluluklar tarafından yaptıklarından sorumlu tutuldu.

5. Bölüm

YÜZYILIN ORTASINDA ALTIN ÇAĞ

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'nın çok büyük bir bölümü ve Asya'nın birçok ülkesi ekonomik olarak tükenmişti. Pek çok ülkede sanayi üsleri tahrip edilmişti, kasaba ve şehirlerin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Bununla birlikte, ABD sanayileri Müttefiklere askeri teçhizat satarak iyice gelişmişti ve 1945'te, dünyanın demir cevherinin yüzde 43'ünü, ham çeliğin yüzde 45'ini ve motorlu taşıtlarının yüzde 74'ünü üreten ABD, dünyanın en zengin ülkesi olmuştu.

Savaştan sonra ABD'nin sanayi üretimi silahlardan tüketim mallarına kaymaya başladı. Bu, gelişmekte olan ülkeler dışındaki herkesi etkileyen ekonomik bir patlamanın başlangıcıydı ve 1970'lerin ortalarına kadar sürdü.

Avrupa Yeniden Kuruluyor

SSCB, Doğu Avrupa'da hâkimiyet kurmaya başlarken, ABD de kendisi devreye girmedeği takdirde Sovyetler'in etkisi altında kalacağından korktuğu hemen her ülkeye ekonomik, askeri

veya politik yardım teklif ederek, komünist iktidarı frenlemeye yönelik bir plan olan Truman Doktrini'ni başlattı (bkz. sayfa 156). 1948 yılında bu ekonomik yardım ABD Dışışleri Bakanı George Marshall'ın adına ithafen Marshall Planı olarak bilinir oldu ve ABD bu yardımlar çerçevesinde, Batı Avrupa ülkelerine ekonomilerini yeniden inşa etmeleri ve serbest ticaret yapmaları için 13 milyar dolar verdi.

Başkan Truman, refah içindeki ulusların komünizme yönelme ihtimalinin daha düşük olacağını ve Amerikan mallarını satın alarak Amerikan ekonomisinin bir patlama yaşamasına yardım edeceğini hissetmişti. SSCB, kendi uydusu olan ülkelerin Marshall yardımı için başvurmasını yasakladı.

Uluslararası finansal istikrar yaratmayı amaçlayan diğer kurumlar arasında, savaş sona ermeden önce 1944 yılında Müttefikler tarafından kurulan Bretton Woods para sistemi de vardı. Adını, sistemin oluşturulduğu New Hampshire'daki bir kasabadan alan bu plan, üye ülkelerin döviz kurlarını ABD dolarına bağlayarak sabitlemesini ve karşılık olarak belirlenmiş bir altın miktarını (altın standardı) baz almasını gerektiriyordu. Bretton Woods Antlaşması, döviz kurlarını düzenlemesi için Uluslararası Para Fonu'nu (IMF) ve yeniden kalkınma finansmanına yardımcı olması için Dünya Bankası'nı kurdu. Bütün ülkeler, artan dünya ticaretiyle birlikte oluşan finansal istikrarın başka bir küresel savaş önleyeceğini umuyordu; ancak SSCB, ABD'nin IMF ve Dünya Bankası'nda ve dolayısıyla küresel finans üzerinde çok fazla nüfuz sahibi olduğunu iddia ederek Bretton Woods Antlaşması'nı onaylamayı reddetti.

1950'lerde Marshall Planı'nın yardımıyla birlikte yeniden kalkınma, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi ülkeler ve aynı çizgide olan diğer ülkelerin tümünde etkili olmaya başladı (bkz. sayfa 160).

Küçülen Dünya

On dokuzuncu yüzyıl, ulus devletler ve imparatorluklar çağıyken, yirminci yüzyılın teması uluslararası konfederasyonların oluşmasıydı. Bunların bazıları dünya barışını güçlendirmeyi amaçlarken, diğerleri (NATO ve Varşova Paketi gibi) karşılıklı savunma antlaşmaları ve birçoğu da ekonomiye dayalı ticaret bloklarıydı.

İki travmatik dünya savaşının her ikisinin de sonlarında, uluslararası işbirliği girişimleri vardı: 1920’de Milletler Cemiyeti ve 1945’te Birleşmiş Milletler (BM). Milletler Cemiyeti, özellikle dünya barışını korumayı hedefleyen ilk uluslararası organizasyondur, fakat 1930’larda Almanya’nın ve diğer Eksen güçlerinin toprak saldırganlığını kontrol etmekten aciz olduğunu göstermişti.

1946’da Milletler Cemiyeti feshedildi ve varlıkları yeni bir organizasyona, 1943’te Tahran Konferansı’ndaki Müttefik kuvvetler tarafından kararlaştırılarak kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler’e aktarıldı. BM; İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve iki süpergüç olan SSCB ve ABD’nin dahil olduğu elli bir üyesiyle 1945’te ortaya çıktı. Belirtilen kuruluş amacı olan “uluslararası barış ve güvenliğin korunması” doğrultusunda, değişen ölçülerde başarılar elde etti; ancak “uluslararası sorunları çözmede uluslararası işbirliği” konusundaki başarıları daha fazlaydı.

Birleşmiş Milletler’in ilk başlardaki faaliyetlerinden biri, 1947’de ticaret üzerine düzenlediği ve sonucunda Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’na (GATT: General Agreement on Tariffs and Trade) yol açan bir konferanstı. Uluslararası ticaretin düzenlenmesi ve teşvik edilmesini amaçlayan GATT, gümrük tarifeleri ve diğer ticaret engellerini azalttı: 1979’da, 102 ülke arasındaki GATT görüşmeleri,

gümrük tarifelerinde 190 milyar dolar değerinde imtiyazlar sağladı.

GATT, yalnızca daha büyük ekonomilerde değil aynı zamanda gelişmekte olan daha küçük ekonomilerdeki büyümeyi de desteklediği için popüler olmuştu. GATT, 1995 yılında amacı yine serbest ticaretin teşvik edilmesini sürdürmek olan Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştü (Sınırların malların girişine açılmasıyla ilgili daha fazla bilgi için, bkz. sayfa 207).

Hiç Bu Kadar İyi Olmamıştı

1950'li ve 1960'lı yıllarda petrol fiyatları her türlü sanayinin gelişmesini sağlayacak derecede düşüktü. İstihdam oranı yüksekti, çocuklara ve gençlere yönelik pazarlar da dahil olmak üzere yeni tüketici pazarları geliştirilmişti (bkz. sayfa 127) ve ulusal ekonomiler büyüyordu. Bazı çökmeler olmasına rağmen, sanayileşmiş ülkeler genelde finansal istikrarın tadını çıkarıyor ve bu ülkelerdeki tüm sosyal sınıflarda olduğu gibi daha da zenginleşiyordu. Savaşta yenilen Almanya ve Japonya bile bu ekonomik patlamanın bir parçasıydı. Bazen "Uzun Patlama" olarak da adlandırılan bu dönem, kapitalizmin altın çağıydı.

Almanlar 1950'lerdeki ekonomik büyümelerini kendilerine ait bir "Ekonomik Mucize" olarak tanımlarken, Fransa'da 1945 ile 1975 yılları arasındaki otuz yıllık ekonomik büyümeye, "Görkemli Otuz Yıl" olarak adlandırılıyordu. Ancak, aynı süre içinde NATO'ya veya onun komünist dünyadaki karşılığı olan Varşova Pakti'ne bağlı olmayan (bkz. sayfa 160) "Üçüncü Dünya" ülkeleri daha da fakirleştiler.

Bu yıllarda teknoloji ön plana çıktı. Sanayi ve tarım, bö-

cek ilaçlarının yaygın şekilde kullanılması yüzünden uzun vadedi bir çevre sorununa yol açmasına rağmen, otomasyon ve biçerdöverler gibi yeni makineler sayesinde daha verimli hale geldi. Soğuk Savaş'ın yol açtığı bir silah yarışı ve uzay yarışına dayalı "askeri ekonomi" (bkz. sayfa 155) ekonomik patlamanın devam etmesine yardımcı oldu. Kömür, enerji santrallerinde hâlâ kullanılıyor olmasına rağmen, sanayileşmiş ülkeler için petrol giderek daha da önem kazandı. Diğer yandan hidrolik, nükleer ve gaz da dahil olmak üzere alternatif enerji kaynakları da geliyordu.

1957'de ekonomik patlama henüz zirveye bile ulaşmamışken, İngiltere Başbakanı Harold Macmillan yeni iyimserliği şu sözlerle özetlemişti: "Halkımızın çoğunluğu hiçbir zaman bu kadar iyi olmamıştı. Ülkeyi çepeçevre bir gezin, sanayi şehirlerine gidin, çiftlikleri dolaşın, benim hayatım boyunca hiçbir zaman görmediğim, bu ülkenin tarihinde de hiç görülmemiş bir refah seviyesi göreceksiniz."

Yüksek Binalar ve Banliyöler

Birçok Avrupa ülkesinin dikili konutları II. Dünya Savaşı sırasında yerle bir olmuştu. Acil olarak yeni evlere ihtiyaç vardı ve "doğum patlaması" (Batı'da 1940'ların sonlarında başlayan otuz yıllık nüfus artışı) konuta olan ihtiyacı daha da fazla artırmıştı. 1945'te sadece İngiltere ve Galler'de 750.000 yeni konuta ihtiyaç olduğu tahmin ediliyordu. Bazı ülkeler bu taleplere, İskoçya'da Livingston ve İngiltere'de Milton Keynes gibi tamamen yeni kasabalar inşa ederek cevap verdiler. Avrupa'nın büyük bir bölümünde de genellikle kasaba eteklerinde yeni sitelerin bir parçası olarak çok yüksek apartman blokları inşa edildi. Varlıklı Amerikalılar kendi arabalarıyla milyonlar ha-

linde şehir çevresindeki yeni banliyölere taşındılar. 1950 yılına gelindiğinde, şehir merkezlerine veya kırsal alanlara kıyasla banliyölerde daha fazla Amerikalı yaşıyordu.

Konut krizinin bir çözümü de prefabrik evlerdi; önceden hazırlanmış parçaların inşaat yerinde hızlı ve basit bir şekilde monte edilebildiği hazır evlerdi bunlar. Sadece geçici bir tedbir olarak düşünülen bu prefabrik evlerden İngiltere’de 156.622 adet inşa edildi ve bazıları halen kullanılmaya devam ediliyor. 1945’te İngiliz evlerinin dörtte birinde elektrik enerjisi yoktu ve 1951’de yaklaşık üçte birinde sıhhi tesisatı olan banyo bulunmuyordu; o yüzden sadece banyosu değil, içinde tuvaleti de olan prefabrik evler bu alanda önemli bir gelişmeydi.

Savaştan sonra İngiliz hükümeti, gecekonduları, insan yerleşimine uygun olmayan eski, kalabalık ve sağlıklı olmayan sokakları temizlemeye yönelik bir politika sürdürdü. 1960’ların sonunda yaklaşık 900.000 gecekondu yıkıldı, en az 1,5 milyon yeni ev inşa edildi ve 2,5 milyon kişiye konut temin edildi.

Yeni evler bireysel yaşam standartlarının yükselmesine çok büyük bir katkıda bulundu. Bina içi sıhhi tesisat ve elektrik, yoksul aileler için bile genel bir norm haline geldi ve ekonomik patlama devam ederken evlerde buzdolabı ve televizyon olması, hatta sonunda bir çamaşır makinesinin bulunması da bir standart haline geldi.

Çöküş

Endüstrinin desteklenmesine yardımcı olan, fakat sürdürülmesi giderek çok pahalı bir hale gelen Soğuk Savaş ve aniden pahalılaşan petrolün de aralarında bulunduğu bir dizi faktör ekonomik patlamayı sona erdirdi.

1971’de ABD ekonomisi, Vietnam Savaşı (bkz. sayfa 168) tarafından emilerek boşaltılmıştı ve kendi şirketlerinin ülke dışında, yabancı işletmelerin Amerikan mal ve hizmetlerine harcadığından daha fazla harcama yapmaları nedeniyle ABD elli yıldır ilk defa dış ticaret açığı yaşıyordu. Aynı zamanda bazı ülkeler, dolarlarını sabit altın fiyatı karşılığında geri alarak doların değerini düşürüyorlardı. Başkan Richard Nixon ciddi tedbirler almak zorunda kaldı ve “Nixon Şoku” olarak bilinen bir hareketle ABD doları ve altın arasındaki bağlantıyı kopararak Bretton Woods para sisteminden geri çekildi. Bu, Amerika’da siyasal olarak destek gören bir hareketti; Nixon’ın Hazine Bakanı John Connally şunları söylüyordu: “Yabancılar bizi düzmek için sıradalar. Yapmamız gereken şey, önce bizim onları düzmemizdir.” Ancak, Bretton Woods’un çöküşüyle onun yerini alan dalgalı kur sistemi, enflasyon ve büyüme vaat eden, fakat sonradan patlayan finansal balonlar nedeniyle finansal istikrarsızlığa yol açtı.

Uluslararası Çarkların Yağlanması

Dünya tam Nixon Şoku’na uyum sağlamaya başlamışken, Arap ülkelerinin, o yıl Yom Kippur Savaşı sırasında İsrail’e destek veren ABD ve Batı Avrupa’ya petrol ambargosu uygulamasıyla Batı dünyası 1973 yılında ilk petrol şokunu yaşadı (bkz. sayfa 152) ve petrol fiyatları hızla yükseldi. Petrol krizinin yol açtığı hisse senedi piyasasındaki gerileme, 1974 Aralık ayındaki iyileşmeden önce, Dow Jones endeks ölçütüne göre senetlerin değerinin yüzde 45’ini kaybetmesiyle tam anlamıyla bir krize dönüştü. Bunun zincirleme etkisi İngiltere’de daha kötü oldu ve Londra Menkul Kıymetler Borsası yüzde 73 oranında geriledi.

Siyasal ve sosyal faktörler de bu krizi körükledi. Haziran 1972’de Watergate Skandalı (Nixon’un ABD başkanlığına yeniden seçilmesine yardım etmek için yapılan gizli operasyonlar) ortaya çıktı ve Nixon, Beyaz Saray’da yapılan kaset kayıtlarını teslim etmeyi reddetmesi üzerine adaleti engellemekle suçlandı ve skandal doruğa çıktı. Ağustos 1974’te Nixon, istifa eden ilk Amerikan başkanı oldu.

İngiltere’de kömür madencileri tarafından 1973’te yapılan bir grev, elektrik kesintisi korkularını artırdı ve muhafazakâr Edward Heath Hükümeti tarafından, işletmelere verilecek elektriği haftada üç ardışık günle sınırlayan ve ülke genelinde elektrik kesilmelerine neden olan “Haftada Üç Gün” uygulaması getirildi.

Ekonomik patlama sona ermişti. İşsizlik arttı, enflasyon yükseldi ve durgunluk Batı’yı vurdu. Bu arada, petrol üreten ülkeler müthiş bir güce sahip olduklarının farkına vardılar (bkz. sayfa 101).

Asya Kaplanları Kükrüyor

II. Dünya Savaşı’nın sonunda hiç kimse Avrupa’nın Asya’dan gelecek bir ekonomik rekabetle karşılaşacağını düşünmemişti. Fakat Japonya ürettiği transistörlü radyolardan televizyonlara kadar değişen ucuz elektronik tüketim mallarıyla Batılı ailelerin evlerini istila edecekti. ABD’nin savaş sonrası Avrupa’ya sunduğu Marshall Planı (bkz. sayfa 55-56) yardımına benzer bir programla desteklenen Japonya’nın elektronik mucizesi, tam istihdamı teşvik etmek için işçi sendikalarıyla birleşmiş olan işletmelerin üretimlerine dayanıyordu. Japonya 1960’larda Tayvan ve Kore’nin “kaplan ekonomiler” haline dönüşmesine kadar Asya’nın en büyük ekonomisi haline gelecekti.

Asya'nın büyüyen ekonomik mucizesine 1980'lerde Çin de katılacaktı.

Avrupa Birleşiyor

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, Versay Antlaşması (bkz. sayfa 56) Almanya'nın üzerine çok ağır cezai koşullar yüklemiş ve bunun doğurduğu ekonomik çöküntü ve kızgınlık II. Dünya Savaşı'nın fitilinin ateşlenmesine yol açmıştı. 1945'te muzaffer Müttefikler, geçmişteki yanlışlarının tekrarından uzak durmaya kararlıydılar. Avrupalı liderler, ekonomik birliğin başka bir savaştan kaçınmaya yardımcı olacağını düşünüyorlardı. Müşterek sanayileri ve ticaret girişimlerini paylaşan ülkelerin birbirlerine savaş açması uzak bir ihtimaldi. Avrupa ülkeleri arasında kurulan daha yakın bağlar Nazizm gibi aşırı milliyetçilik akımlarını da önleyebilir, Napolyon'un Avrupa'ya hâkim olduğu yıllardan ve Fransa-Prusya Savaşı'ndan beri devam eden Almanya ile Fransa arasındaki uçurumu ortadan kaldırılabildi. Ayrıca Avrupa ülkelerinin Büyük Buhran'a karşı ortak bir tavır oluşturmak yerine kendi kişisel çıkarlarıyla karşılık verdikleri 1930'ların ekonomik milliyetçiliğinden kaçınılabilirlerdi.

Savunma açısından bakıldığında, Batı Avrupa ülkeleri şimdi, ABD'nin ve Sovyet bloğunun dev balinalarına kıyasla askeri minik golyan balıkları gibiydiler, birbirlerine bağlanmak zorundaydılar.

İngiliz siyasetçi Winston Churchill, aklında siyasi birlik yerine gümrük birliği ve bir işbirliği düşüncesi olmasına rağmen, ihtiyaç duyulan şeyin "bir tür Avrupa Birleşik Devletleri" olduğunu söyledi.

Bazı ülkeler savaş sona ermeden önce ekonomik işbir-

liğı yapmayı planlıyordu. 1944 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un sürgündeki hükümetleri, gelecekte bir gümrük birliğı oluşturmak üzere Benelüks Konvansiyonu'nu imzaladılar. 1948 Brüksel Antlaşması, İngiltere ve Fransa'yı Benelüks ülkeleri ile ekonomik, kültürel ve askeri işbirliğı yapmak üzere birleştirdi. Batı Avrupa'nın askeri birliğı, NATO'ya kanalize edildi (bkz. sayfa 158) ve 1948 yılında, Marshall Planı fonlarından mümkün olan en iyi şekilde faydalanmayı ve sınır ötesi ticaretteki kısıtlamaları azaltarak ticareti teşvik etmeyi amaçlayan Avrupa Ekonomik İşbirliğı Örgütü kuruldu. Bu öylesine başarılı oldu ki, 1961 yılında Avrupa dışı üyeler olarak genişledi ve "Ekonomik İşbirliğı ve Kalkınma Örgütü" haline geldi.

Avrupa'nın siyasi entegrasyonuna yönelik ilk deneme adımları 1948'de Lahey Avrupa Konseyi'nde atıldı: Konseye 750 Batı Avrupa devlet adamı katıldı ve bunlar bir Avrupa Meclisi ile bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulması çağrısında bulundu. Mayıs 1949'da, Avrupa İnsan Haklarını Koruma Konvansiyonu ve Strazburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni kuran Avrupa Konseyi oluşturuldu. Bu, Avrupa Ekonomik Topluluğı (AET) şimdiki Avrupa Birliğı (AB) tarafından Lüksemburg'da kurulan Avrupa Mahkemesi ile karıştırılmamalıdır.

Bir Ekonomik Birlik Kuruluyor

Almanya'nın çelik ve kömür üretiminin kontrolü konusunda, Fransa ile Almanya arasında neredeyse II. Dünya Savaşı'nın bitiminden beri süregelen bir gerginlik vardı. Muzaffer Müttefikler, Almanya'nın endüstriyel potansiyeli için kısıtlamalar koymuş olsalar da, Fransızlar bölgenin kontrolünü ele almayı

talep ettiğinde, Almanya'nın Ruhr ve Rhineland sanayi bölgelerini Fransa'ya teslim etmeye hazır değillerdi. Bir uzlaşma olarak Federalistler, kaynakların bir havuzda toplanmasını ve ortak kuruluşlar tarafından yönetilmesini önerdiler. Sonuçta ortaya çıkan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 1952'de altı üyeyle kuruldu: Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg. Daha geniş kapsamlı ekonomik işbirliği 1957'de Roma Antlaşması'yla gerçekleşti ve bu antlaşmayla 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. AET, ticari kısıtlamaların kaldırıldığı bir ortak pazar önerdi ve daha da ileri giderek yaşam koşullarının iyileştirilmesini, barışın sürdürülmesini ve Avrupa halkları arasında daha yakın bir birlik oluşturulmasını teklif etti. AET, beş yıl içinde dünyanın en büyük hammadde ihracatçısı ve alıcısı oldu, çelik üreticisi olarak da ABD'den sonra ikinci sırada geliyordu. 1952 yılında da ortak bir tarım politikası oluşturuldu.

İngiltere egemenlik ve kontrol gücünü kaybetmekten korkarak buna katılmayı reddetti. Fakat 1961'de AET üyelerinin ekonomileri hâlâ büyürken İngiliz ekonomisi durgunluk dönemine girmişti ve bu nedenle İngiltere AET'ye katılmak için başvurdu. 1963 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, İngiltere'nin bu başvurusunu, 1967'de ise ikinci başvurusunu veto etti. İngiltere ancak de Gaulle'ün istifa etmesinin ardından 1973'te AET'ye katıldı.

De Gaulle'ün, İngilizlerin Avrupa Topluluğu'na girişine itirazlarından birisi, İngiltere'nin kendi Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) ülkeleri için ayrıcalıklar istemesiydi. Bu ayrıcalıklar hiçbir zaman kabul edilmedi ve Commonwealth ülkeleri kademeli olarak kendi bölgesel ticaret topluluklarıyla yakın bağlantı kurmaya başladılar.

Tek Para Birimi, Tek Sınır

Batı Avrupa ülkeleri, (şimdi Avrupa Birliği içine sokulmuş olan) Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurduktan sonra, entegrasyonun bir sonraki aşaması, Avrupa Birliği'ni yaratan 1992 Maastricht Antlaşması idi. Maastricht Antlaşması tek bir para birimini (euro) başlattı, antlaşmaya dahil ülkeler arasındaki sınırları açarak göç ve hukuki meselelere daha yakın dur-

8. 1999'da Avrupa Birliği.

maya başladı. 20 yıl sonra AB, barışçı ilişkilerin sürdürülmesi ve Avrupa'da demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi için gösterdiği çabalar nedeniyle Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

AB, yirminci yüzyılda bir eğilimin simgesi oldu: Milliyetçilikten uzaklaşmak ve büyük, milletlerüstü ekonomik birliklere yönelmek. AB içindeki ülkeler arasında çekişmelere ve bazı keskin tartışmalara neden olsa da, Avrupa entegrasyonu, üye ülkeler arasındaki savaşı önleme amacıyla başarılı oldu.

Bununla birlikte, bazı insanlar birleşmeye doğru atılan ilk adımlardan beri egemenliklerini kaybetmekten, göçlerden, Avrupa Parlamentosu'nun maliyeti ve bürokrasisi ile siyasi federasyonun getireceği diğer meselelerden endişe duyuyorlardı. Örneğin İngiltere, para birimi euro ve Schengen Antlaşması'nın getirdiği açık sınır konularının dışında kaldı. İngiltere'nin endişeleri, Haziran 2016'da İngiliz halkının AB üyeliği konusunda bir referanduma gitmesine yol açacak, bunun sonucunda halkın çoğunluğu AB'den ayrılma yönünde oy kullanacaktı.

Kültür Çatışması

Yirminci yüzyıl ilerlemeye devam ederken, petrolün sıradan bir emtia olmadığı, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler için mutlak bir gereklilik olduğu anlaşılmıştı. Petrolün kontrolü, uluslararası çatışmalara ve hatta savaşlara neden olacaktı.

Ortadoğu'da (İran'da) petrolü ilk bulan bir İngiliz şirketi (Anglo-İran Petrol) ve bölge I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın etkisi altına girmiş olduğundan, orada daha fazla petrol arayanlar, altyapıyı geliştirenler ve kârların aslan payını alanlar Batılı şirketlerdi.

1951'de İran, bu düzenlemeye içerleyen ve karşı çıkan ilk

9. 1970'lerde OPEC üyesi ülkeler.

Ortadoğu ülkesi oldu ve sonuçta petrol endüstrisini kamulaştırdı. İngiltere, uluslararası bir boykot başlattı ve 1954 yılında İran, uluslararası petrol şirketinin elde edeceği kârın yüzde 50'sini almaya razı olarak bir uzlaşmaya vardı.

Diğer Ortadoğu ülkeleri de aynı yolu izleyerek daha büyük kâr talep ettiler. 1970'lerde Kuzey Denizi petrolünün elde edilmesine kadar Avrupa, Ortadoğu petrolüne bağımlıydı; daha önce yoksul ve gelişmemiş durumda bulunan Arap ülkeleri, petrol kârları üzerinden zenginleşerek küresel alanda etkili olmaya başladılar.

1970'lerde yükselen fiyatlarla Ortadoğu petrol ülkeleri sadece zenginleşmekle kalmayıp muazzam ölçüde varlıklı hale geldiler. Bölgenin petrolünü elinde tutmak için Biafra'nın bağımsızlığını 1967'den 1970'e kadar baskı yaparak önleyen Nijerya (bkz. sayfa 147), 1970'lerde servetinin Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) fiyatlandırma politikasıyla yükseldiğini gördü. Albay Kaddafi idaresindeki Libya, petrol parasının bir kısmını altyapı, refah, endüstriyel ve tarımsal kalkınma için harcarken aynı zamanda Afrika'daki devrimcilere de maddi destek sağladı.

Birleşme Hakkı

Yüzyılın ortalarına doğru ekonomiler, ekonomik krizlerin çıkmasına katkıda bulunabilecek ve hükümetlerin devrilmesine neden olabilecek kadar güçlü hale gelen sendikalar tarafından da etkileniyorlardı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgücünün daha iyi eğitim görmüş kişilerden oluşmasıyla birlikte işçi haklarıyla ilgili ilerici fikirler iyice yayılmıştı. ABD'de çıkarılan bir askerlik yasası, savaş gazilerine, daha önce ancak çalışan sınıftan

bazı Amerikalıların elde edebildiği üniversiteye gitme şansını tanıdı. Sonuçta, kapitalizmin altın çağı, 1950'lerde ABD'deki sendikalara üye olanların sayısının zirveye ulaşmasıyla, sendikacılığın da altın çağı oldu.

Sendikalar, ödenen ücretler için toplu pazarlıklar yoluyla savaş sonrası ekonomik patlamaya yardım ettiler; kadınlar için eşit ücreti desteklediler, ırk ayrımcılığına karşı durdular ve emeklilik, tazminat ve işe alma sözleşmeleri gibi işçi haklarının uygulanmasını sağladılar.

Sendikalar greve gittikleri zaman nakliye, çöp toplama, tıbbi tedavi, eğitim, posta hizmetleri ve enerji kaynakları gibi modern yaşamın birçok alanını etkileyebiliyorlardı. Mayıs 1968'de Fransız sendikaları, öğrencilerin Başkan Charles de Gaulle hükümetine karşı yaptıkları, Fransız ekonomisini felce uğratan, de Gaulle'ü bir erken seçim yapmaya zorlayan protestolara katıldılar. Her ne kadar de Gaulle yeniden seçilse de, 1968 Mayıs ayı Fransa'nın tanık olduğu toplumsal ve kültürel devrimi temsil eden bir ay oldu.

İngiltere'de 1978-79 yılında ambulans sürücüleri, çöp toplayıcıları ve tren sürücüleri de dahil olmak üzere kamu sektörü çalışanlarının yaptığı ve "Hoşnutsuzluk Kışı" adıyla anılan genel grev üzerinde işçi sendikalarının büyük etkisi olmuştu. Ortaya çıkan sosyal kaos, 1979'da İşçi Partisi hükümetinin yenilgisine ve Margaret Thatcher'ın muhafazakârlarının seçim zaferine katkı sağladı. İngiltere'nin ilk kadın başbakanı olan Thatcher, İngiliz imalat sanayilerinin gerileme içinde bulunduğu bir dönemde sendika karşıtı yasalar çıkardı, böylece sendika eylemleri eski gücüne tekrar sahip olmayacaktı.

1980'lerde Thatcher'ın Amerikan müttefiki olan Cumhuriyetçi ABD Başkanı Ronald Reagan da kendi sendikaları-

nın güçlerini zayıflattı. ABD'deki muhafazakar unsurlar uzun süredir sendikaların komünizmin ülkeye girmesinin bir yolu olacağından korkuyorlardı. 1947'deki Taft-Hartley İşgücü Yönetim Yasası komünistlerin sendika lideri olmasını yasaklamış, ancak bu yasa daha sonra anayasaya aykırı olduğu için kaldırılmıştı.

Herkes için Demokrasi

Büyük Buhran'ın ekonomik sorunları faşizme katkıda bulunurken (bkz. sayfa 73) II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ekonomik patlama bunun tam tersini yaparak demokrasiyi teşvik etti ve dünyanın birçok bölgesine yayılmasını sağladı. Her yetiştikine, özgürce temsilciler seçerek siyasi hayata katılma imkânı tanıyan bu siyasi model, yirminci yüzyılda kadınların oy verme hakkına kavuşmasıyla rûştünü ispat etti.

"Kadınlara Oy Hakkı" eylemleri, Yeni Zelanda'nın 1893'te kadınlara oy kullanma hakkı veren ilk ülke olmasıyla birlikte başlamıştı. Eşit oy kullanma hakkı için verilen mücadeledeki hızlanma, gerçek anlamda I. Dünya Savaşı'ndan sonra (bkz. sayfa 71-72), cephane fabrikalarında çalışan, ambulans kullanan ya da savaş çabalarına yardım eden kadınların siyasi hayata katılma haklarının artık reddedilemez hale gelmesiyle başladı. Birçok ülke II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle kadınlara oy kullanma hakkı tanıdı, fakat Portekiz kadınların oy kullanmasına ilişkin kısıtlamaları ancak 1976'da kaldırdı ve Suudi Arabistan'daki kadınların oy kullanmasına 2015 yılına kadar izin verilmedi.

Sömürgelikten kurtulan Afrika'da bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin pek çoğu, eski Avrupalı sömürgecilerin demokratik modelini benimsemişti. Müttefikler tarafından

işgal edilen Japonya da bunun etkisi altında kalarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra aynı yolu izledi. Asya'nın diğer yerlerinde, 1932'de Siyam'da (1939'da adı Tayland olarak değişti) kansız bir darbe, mutlak monarşiyi sona erdirdi ve kralı tam demokrasi olmasa da ilk anayasa için izin vermeye zorladı.

1960'larda ve 1970'lerin başında demokrasi dünyanın bazı yerlerinde başarısız oldu. Tek partili komünist devletler serbest seçimler sırasında sadece hileli beyanlar sunuyorlardı, bazı bölgelerde seçim yolsuzluğu çok yaygındı ve eski Avrupa sömürgelerinin birçoğunda demokratik sistem, sadece içteki bölünmelerin üzerini örten bir tabaka gibiydi ve böylece etnik, dini veya kültürel çoğunluklar tarafından desteklenen devlet başkanları ömür boyu hükümdar olmaya başladılar. Askeri darbeler, sonuçta bazı ülkelerde cunta yönetimine dönüştü: Burma (1962'de askeri komutan Ne Win), Yunanistan (Albaylar Cuntası, 1967), Uganda (Idi Amin, 1971), Şili (1973'te Salvador Allende'yi devirdi) ve Arjantin (1976'da Isabel Peron'u devirdi). Daha sonra, 1992 yılında ordunun, seçilen İslami FIS Partisi'ni, aşırı köktendinci olmasından korkarak görevden almasıyla, demokrasi Cezayir'de de başarısızlığa uğradı.

Bu darbelerin veya diktatörlüklerin çoğu Soğuk Savaş'ın rakip devletleri tarafından finanse ediliyordu (bkz. sayfa 156), bu nedenle Soğuk Savaş gerginlikleri 1970'lerin sonlarından itibaren hafiflemeye başlayınca, Afrika ve Latin Amerika'da daha az darbe ya da devrim yapılır oldu. Sivil yönetim birçok ülkede, kimi zaman 1986'da Filipinler'de olduğu gibi, kitlesel gösteriler sonucu geri getirildi. Doğu Avrupa'daki komünizmin çöküşüyle birlikte, daha önce komünist SSCB'nin bir parçasını oluşturan bazı yeni ülkeler, demokrasiye geçmek için girişimlerde bulundularsa da ancak farklı ölçüler içinde başarılı olabildiler.

Güney Afrika'daki Irk Ayrımcılığı Çöküyor

1948'de Güney Afrika Parlamentosu'ndaki bir üye, ülkenin bir demokrasi olduğunu gururla söyleyebilirdi, ancak bu sadece beyaz vatandaşlar için geçerliydi. O yıl, azınlık beyaz hükümetin ırkçı apartheid politikasını, yani "ırk ayrımcılığı"nı uygulamaya koyduğu yıldır. Beyaz ve siyah insanları birbirinden ayırma amacı güden bu politika, siyah Afrikalıların kentlerin dışındaki sefil yerleşim bölgelerinde yaşamak zorunda kalmaları, çok az eğitim fırsatına sahip olmaları ve oy veremeyecekleri anlamına geliyordu.

Bu ayrımcılığa karşı yapılan yaygın protestolar şiddetle bastırıldı. 1960'da polis, Sharpeville'de göstericilere ateş ederek altmış dokuzunu öldürdü; 1976'da Soweto'daki okullarda Afrikaans' dilinin dayatılmasını protesto eden lise öğrencileri de polis tarafından vuruldu. En az 176 kişi öldü ve 1977'de apartheid karşıtı muhalefetin lideri olan Steve Biko gözaltında öldü. Uluslararası protesto gösterileri ülkeyi dünyadan tecrit etti ve apartheid karşıtı muhalefetin hapisteki lideri Nelson Mandela ile Afrika Ulusal Kongresi, siyah çoğunluk için verilen küresel desteğin odağı haline geldi.

Mandela Serbest Bırakılıyor

Güney Afrika'ya gerçek demokrasi, 1990'da Başkan F. W. de Klerk'in sürpriz bir hareketle Nelson Mandela'yı serbest bırakıp, apartheid'in ortadan kalkmasına yardım etmesiyle birlikte geldi. Mandela ve pek çok başka insan 1964'te hükümete karşı suçlardan hüküm giymiş ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmışlardı.

* Afrikaans: Güney Afrika-Hollanda lehçesi (ç.n.)

Duruşma sırasında ölüm cezası ile karşı karşıya kalan Mandela, “Yaşamım boyunca kendimi Afrika halkının bu mücadelesine adadım. Beyazların üstünlüğüne karşı savaştım ve siyahların üstünlüğüne karşı savaştım. Tüm insanların birlikte ve fırsat eşitliği içinde birlikte yaşayacakları demokratik ve özgür bir toplum idealini baş tacı ettim. Uğruna yaşadığım ve elde edeceğimi umduğum bir idealdir bu. Ama eğer gerek varsa, uğrunda ölmeye de hazır olduğum bir ideal,” demişti.

Yirmi altı sene tutsaklığa rağmen, ağırbaşlı ve vakur Mandela, çoğunluk yönetimi için barışçıl bir geçiş sürecine öncülük etti ve siyah Güney Afrikalıların ilk kez oy kullandığı 1994 yılı yeni dönemde ilk Güney Afrikalı başkan seçildi.

Güney Eyaletlerinde Sivil Haklar

ABD, 1950’lerde ve 1960’larda kendi yaşam biçimini ve “özgürlüğünü” savunmak için komünizme karşı Soğuk Savaş’ı sürdürürken (bkz. sayfa 155), ABD’nin bazı güney eyaletleri Afro-Amerikalıların eşitliğini hâlâ inkar ediyordu.

Güney Amerika’da kölelik 1863 yılına kadar yasaklanmadı, bu yüzden II. Dünya Savaşı sonrası Afro-Amerikalıların sivil hakları için çalışan bazı kampanyacılar o kölelerin torunlarıydı. 1950’lerde beyazların üstünlüğünü savunan Ku Klux Klan teşkilatı, beyaz ve siyah insanları ayrı tutma politikasına dayalı ayrımcılığın sürdürülmesini sağlamak için, siyahlara karşı linçleri de içeren bir terör seferberliği başlattı. Bunun anlamı, Güney Afrika’daki apartheid politikasında olduğu gibi, siyah Amerikalılara ancak ikinci kalite okullar, sağlık hizmetleri ve fırsatlar verilmesi demektir.

Afro-Amerikan Sivil Haklar Hareketi'nde birçok kilometre taşı bulunuyor. 1955 yılındaki Montgomery Otobüs Boykotu, terzi Rosa Parks'ın oturduğu otobüs koltuğunu beyaz bir erkeğe bırakmayı reddettiği için tutuklanmasıyla başladı ve Afrika kökenli Amerikalılar otobüs hizmetini boykot ettiler. Okulların ve üniversitelerin karma olması gerektiği yönündeki Anayasa Mahkemesi kararına rağmen, bu okullara kayıt yaptırmaya çalışan siyah öğrencilere karşı şiddet içeren protestolar yapıldı. 1963'te vatandaşlık hakları hedeflerine ulaşmak için şiddet içermeyen sivil itaatsizliği savunan Baptist Papaz Martin Luther King, ilham veren "Benim bir hayalim var" konuşmasını yaptı. Bir diğer önemli sivil haklar lideri olan Malcolm X, 1965 yılında rakipleri tarafından katledildi.

ABD'ye tam demokrasi nihayet 1965'te Oy Hakkı Yasası ile geldi; bu yasa, Güney'de bulunan Afro-Amerikalıların sindirilme korkusu duymadan oy verebilecekleri anlamına geliyordu.

Avustralya'daki Aborijin Hakları

1960'larda demokrasi tüm Avustralya vatandaşlarına da yayıldı. 1962'ye kadar ülkenin çeşitli yerlerinde yaşayan Aborijin halkı, daha önce askerlik yaparak terhis olanlar dışında, federal seçimlerde oy kullanamıyordu. Fakat o yıl çıkarılan yeni bir yasayla tüm yerli halka oy kullanma hakkı tanındı, ancak Queensland eyaleti seçimlerinde oy kullanabilmeleri için üç yıl daha geçmesi gerekmişti.

O süreçteki on yıl geçmeden önce Avustralya, Batı Avrupa dışında başka herhangi bir yerden gelen göçü etkili bir şekilde engelleyen ve özellikle Asya'dan gelecek göçü sınırlamayı

amaçlayan “Beyaz Avustralya Politikası”nı da ortadan kaldırdı. Bunun yerine, muhtemel göçmenler için, onların beceri ve ekonomik durumlarını yansıtan bir “puan” sistemi başlatıldı.

Diğer bazı ülkelerde olduğu gibi, 1960’lı yıllarda Avustralya hükümeti de hâlâ yerli çocukları evlerinden alıp onları devlet yatılı okullarına yerleştiriyordu; bu politika ancak 1970’lerde sona erdi ve daha sonra devlet bu konuda resmi bir özür yayınladı.

Haklar ve Özgürlükler

Victoria Dönemi İngiltere’sinde çocuklar, maden ve fabrikalarda veya baca temizliği gibi işlerde tehlikeli koşullar altında günde on sekiz saat çalışıyorlardı. Çocukların, sosyal ya da özel koruma hakkı yoktu.

1948’de çığır açan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, toplumun tüm diğer kesimleriyle birlikte çocuklara da bu hakları verdi. Beyanname, insanların bazı vazgeçilemez haklara sahip olduklarını kabul ediyordu: güvenlik, beslenme ve barınma, korunma eşit muamele ve yetişkinler için demokratik oy kullanma hakkı. 1949’daki Cenevre Sözleşmesi, savaş esirlerinin insanca muamele görmesi gerektiğini de buna ilave etti.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hak arama hareketleri, çocukların dini kurumlar tarafından istismar edilmesini kınamak, hayvan haklarını ortaya koymak, mahkûmların haklarını belirlemek ve etik tüketiciliği geliştirmek konularını da kapsayacak şekilde genişletildi

Devletin Koruyan Kolu

Yirminci yüzyıl, bazı ülkelerin beşikten mezara kadar herke-
se yardım etmek için mekanizmalar yarattığı toplumsal bir
devrime tanık oldu. Daha önce, belli bir coğrafi bölgede veya
belirli insanlara yardım sağlayan hayır kurumlarının aksine,
bu yeni sosyal yardım sistemleri herkesin eşit oranda faydala-
nabileceği bir yöntem haline geldi.

Modern Avrupa refah devletinin temeli, belki de Al-
manya Şansölyesi Otto von Bismarck'ın, emekli aylığı, kaza
sigortası ve tıbbi bakımın da dahil olduğu sosyal reformlar
konusundaki fikirlerine dayanıyordu. Bismarck böylece top-
lumsal huzursuzluğu önlemeyi ve Alman İmparatorluğu'ndan
ABD'ye göçü azaltmayı ummuştu. Onun fikirleri yirminci
yüzyılın başlarında işçiler için bir tür sosyal sigorta başlatmak
yönünde birçok Avrupa ülkesini etkilemişti.

Kapitalizmin yuvası olan ABD'de ücretler görece yüksek
olsa da, bireyler için bir devlet desteği yoktu. ABD şirketleri
ve muhafazakârlar devletin buna müdahalesine karşıydılar.
1930'larda Büyük Buhran baş gösterdiğinde (bkz. sayfa 70-71)
işçileri için bir sigorta düzeni olmayan tek sanayileşmiş ülke
ABD idi ve işsizlik nedeniyle muhtaç duruma düşen aileler
yaşayabilmek için sınırlı sayıdaki yardım kurumlarının des-
teğine bağımlıydılar. Başkan Herbert Hoover devletin sosyal
yardım işleriyle hiçbir ilgisi olmaması gerektiğini düşünüyor-
du, ama 1933 yılında onun halefi Franklin D. Roosevelt, halka
iş imkânı sağlayan ve işçilere bazı haklar tanıyan bir dizi prog-
ramı içeren Yeni Anlaşma'yı yürürlüğe soktu. Roosevelt 1935
yılında, işsizlik sigortası, tarım sübvansiyonları ile engelliler
ve bazı çocuklar için devlet bakımı sağlayan ve bazı işçilere
emeklilik hakkı tanıyan Sosyal Güvenlik Yasası'nı başlattı. Fa-
kat ABD'nin bir sağlık hizmeti programı yoktu. Yirmi birinci

yüzyılın başlarında ABD'deki bebek ölüm oranı birçok Avrupa ülkesinden yüzde 5 daha yüksekti, hatta yirminci yüzyılın büyük bir dönemi boyunca, ideolojik düşmanı olan Küba'dan bile daha fazlaydı.

Fransa'da çağdaş sosyal hizmetler, bir sendika grevinin tatiller ve haftada kırk saatlik çalışma süresi gibi işçi haklarını güvence altına almak için hükümeti ve işverenleri zorlaması sonucu yapılan 1936'daki Matignon Antlaşması ile başladı.

İngiltere'de ekonomist William Beveridge tarafından hazırlanan Beveridge Raporu, toplumdaki beş “Dev Kötülük”le savaşmanın yollarını açıklıyordu: sefalet, cehalet, yokluk, başıboşluk ve hastalık. Sonuç olarak, İngiltere 1944’le 1948 arasında işçilere hastalık ve işsizlik yardımları sağlayan Ulusal Sigorta’yı ve her kim olursa olsun imkânlarına bakılmaksızın ücretsiz sağlık hizmeti veren Ulusal Sağlık Hizmeti’ni (NHS) başlatarak “refah devleti”ni yarattı.

Sessiz Bir Devrim

Savaş sonrası ekonomik refah ve sosyal iyimserlik duyguları birçok ülkeyi, genellikle dinsel kökenli bazı özel hayır kurumlarının yaptığı sosyal hizmetleri onlardan alarak devlet kontrolüne geçirmeye yöneltti. Kanada'daki Sessiz Devrim, 1960'larda Québec eyaletinde hükümetin, daha önce Roma Katolik Kilisesi tarafından yürütülen sağlık ve eğitim hizmetlerinin kontrolünü üzerine almasıyla gerçekleşti ve bir refah devleti yaratmak için evrensel bir emeklilik planı başlatıldı.

Dünyanın her yanında çeşitli sosyal yardım sistemleri gelişti. Danimarka, Norveç, İsveç, İzlanda ve Finlandiya'da İskandinav modeli denen sistem, serbest piyasa kapitalizmi ile birlik-

te kapsamlı bir sosyalist refah devleti yarattı. Ortadoğulu petrol üreticisi ülkeler sadece kendi vatandaşlarının yararlandığı hizmetler vererek ve yabancı işçilere vatandaşlık hakkı vermeyi reddederek zenginliklerini ülke içinde tuttular. Çin, kendi yolunda giderek nüfus artışını sınırlamaya ve hükümet kaynakları üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalıştığı 1978'deki tek çocuk politikasıyla dünyayı şok etti. Bu politika amacına ulaştı; fakat bir oğlan çocuğuna sahip olmak için milyonlarca kız bebeğin terk edilmesi (hatta öldürülmesi) yüzünden çarpık bir nüfus kontrolüne neden oldu. Bugün Çin'de erkeklerin sayısının kadınlardan yaklaşık 33 milyon daha fazla olduğu tahmin ediliyor.

Tıpta Kilometre Taşları

İngiltere'deki Ulusal Sağlık Hizmeti gibi devlet destekli hizmetlerin başlamasıyla birlikte tıp da politik alana girdi ve büyüyen sağlık sigortası ile, etkili ilaç firmaları ve hatta tüp bebek sanayisi bile kapitalist sistemlere dahil olmaya başladı.

1943 yılında icat edilen böbrek diyaliz makinesi ve ilk defa 1929 yılında insanlar üzerinde uygulanan ve beynin elektriksel aktivitesini ölçen EEG'ler (elektroansefalogram) gibi önceki gelişmelerde kullanılan teknoloji, yirminci yüzyılın ikinci yarısında tıbbın önemli bir özelliği haline geldi. İlk derialtı yapay kalp pili 1958 yılında yerleştirildi ve 1950'lerin sonlarında, 1930'ların devasa demir -akciğer makinelerinin yerini alan- modern vantilatörler gibi yaşam destek üniteleri piyasaya çıktı. İlk kalp nakli 1967 yılında gerçekleştirildi ve organ nakli rutin bir operasyon haline geldi.

Tıbbi teknoloji, insanların (en azından Batılı ülkelerde) daha uzun ve daha sağlıklı yaşamasında kısmen etkili olması-

na rağmen, hijyen konusundaki basit gelişmelerin de, 1955'te tanıtılan çocuk felci aşısı gibi hastalıkların önlenmesi konusundaki ilerlemelerde önemli bir etkisi oldu. Yirminci yüzyılda 300 ila 500 milyon arası insanın ölümüne neden olan çiçek hastalığının, uzun çabalardan sonra 1980'de tamamen yok edildiği açıklandı.

Tüm gelişmelere rağmen, 1950'lerde hamile kadınlar için güvenli bir sakinleştirici olarak pazarlanan ve dünya çapında binlerce bebeğin sakat kol ve bacaklarla doğmasına neden olan talidomid gibi ilaçlar, araştırmanın yanlış yapılabileceğini ve yeni ilaçların özendirici teşviklerle çok titiz bir şekilde test edilmesi gerektiğini hatırlatan bir hadiseydi.

Toplum İçinde Tedavi

Yüzyılın başlarında zihinsel sağlık sorunları olan birisinin hasta olduğu düşünülür ve bu kişi büyük bir ihtimalle lobotomi gibi modası geçmiş tedavilerin uygulandığı bir akıl hastanesine kapatılırdı. 1950'lerden itibaren büyük bir değişim yaşandı ve psikiyatri hastaneleri genel hastanelerle birleştirildi, böylece hastalar akıl hastanesine kapatılmak yerine toplum içinde tedavi edilmeye başlandı. Hastalara karşı bu yeni yaklaşım, akıl hastalığına yönelik bu damgayı kaldırmayı amaçlıyordu. 1960'lara geldiğinde daha iyi psikotropik ilaçlar bulundu ve elektrokonvülsif şok tedavisi gibi daha eski ve potansiyel olarak tehlikeli tedaviler, vahşice olmasa da yararsız yöntemler olarak kabul edildi. Yüzyılın ikinci yarısında akıl hastalarının daha iyi tedavi edilmesine yönelik bu eğilim, hem tıbbi tedavideki genel gelişmenin hem de yaşamın her alanında sivil haklar için yapılan hareketlerin (bu örnekte hasta hakları) bir parçasıydı.

Minyatürleşmeye Doğru

1946 yılında tasarlanan ilk elektronik bilgisayar 30 ton ağırlığındaydı, bir odayı dolduruyor ve binlerce vakumlu tüple çalışıyordu. Bundan seneler sonra ise, bir şahsın bir kişisel bilgisayara (PC) ve bir cep telefonuna sahip olmaması, olağan dışı kabul edilecekti.

1950’lerde mikroçip ya da entegre devrenin icadı, bilgisayarları daha küçük ve daha güçlü hale getirdi. 1981’de ABD şirketi IBM ilk bilgisayarını piyasaya sunarken, Apple da 1984’te Macintosh’u tanıttı. Bilgisayarlar, iş ve alışverişten sosyalleşmeye kadar hayatın büyük bölümünü dönüştürmeye başladı.

Mikroçipler, 1947’de küçük bir silikon çipe, düşük bir elektrik akımı uygulanarak elde edilen transistörlerin çığır açan icadına dayanarak geliştirildi. Önce haberleşmede kullanılan bireysel transistörler, 1950’lerin sonunda tam bir devre oluşturmak için (mikroçip veya çip) tek bir silikon parçaya entegre edildi. Çipler daha güçlü ve programlanmaları daha sofistike hale geldikçe, kredi kartlarından evcil hayvanlara takılan kimlik çiplerine kadar her şeyde kullanılacaktı.

Hadi Twist Yapalım: Medya ve Pop Kültür

Yirminci yüzyıl başladığında, Fransa Batı dünyasının kültür merkeziydi. İspanyol sanatçı Pablo Picasso, Amerikalı dansçı Josephine Baker ve daha pek çok kişi adlarını duyurmak için oranın çekimine kapılmışlardı. Ancak, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki “Long Boom” (Uzun Patlama) diye adlandırılan (bkz. sayfa 104) ekonomik büyüme döneminde, özellikle filmler ve

televizyon gibi yeni görsel araçların yardımıyla dünyayı asıl etkileyen Amerikan kültürü oldu.

1910'lardan itibaren sinema, kitle eğlencesinin ilk sanayileşen şekli haline geldi ve Batı ülkelerindeki çoğu insan düzenli olarak sinemaya gitmeye başladı. Los Angeles'taki Hollywood 1912'den itibaren Amerikan film stüdyolarının merkezi haline geldi. I. Dünya Savaşı sırasında stüdyolar savaş propagandası üzerine ABD hükümeti ile birlikte çalıştılar, daha sonra 1920'li yıllarda akıllı pazarlama ve finansal güçleriyle uluslararası film endüstrisine egemen oldular ve Amerika'nın toplum ve siyaset fikirlerini her ülkeye taşıdılar.

Şöhretler kültürü yayılırken, film yapımından elde edilen kârlar yükseldi. 1920'lerin bir sessiz filmi gişelerde yaklaşık 10 milyon dolar kazanabiliyordu. 1960'ta Alfred Hitchcock'un *Psycho* (Sapık) filmi 40 milyon dolardan fazla kazanırken, 1970'lerin en başarılı filmi olan *Star Wars* (Yıldız Savaşları, 1977) 147 milyon dolar kazandı. Milyar dolarlık bariyer 1997'de Titanik tarafından aşılacaktı. O zamana kadar videolar, DVD'ler ve video oyunları, milyarlarca dolar olmasa da, milyonlarca dolar kâr getirmişti,

Yirminci yüzyılın en geniş çaplı sosyal değişimlerinden biri, evlere ulaşan kitle iletişim araçlarının geliştirilmesiydi. Önce radyo ve ardından televizyon, haberlerin, fikirlerin ve kültürlerin anında erişilebilir olmasını sağladı ve her tür medya biçimi çok daha sofistike ve manipülatif hale geldi. Felaketler her zaman önemli manşetler oluşturuyordu ve 1937'de ateş alarak yanan uçak gemisi Hindenburg Felaketi'nin tanıklığını yapan haberler, haber endüstrisinin halkı etkilemek için nasıl muazzam bir güce sahip olduğunu göstermişti.

1954'te, vinil plaklarla birlikte taşınabilir küçük transistörlü radyo piyasaya sunuldu. Gençlik kültürü adeta bir patlama yaşadı. Özellikle genç kuşağı hedefleyen moda, müzik ve

dans stilleri bütün dünyaya yayıldı; gençler, eski kuşağı dışlamak amacıyla kendi aralarında bir dil geliştirmeye başladılar.

20. yüzyıl müziğinde görülen bir eğilim, Afro-Amerikan tarzlarının artan etkisiydi. Beyaz şarkıcı ve müzisyenler, yüzyılın başlarında ortaya çıkan -kesik tempolu caz müziği-ragtime'dan kırsal kesimdeki fakir Güneyli siyahların blues müziği ve Afro-Amerikalıların caz müziğine uzanan tarzları alıp kullanmaya başladılar. 1950'lerde siyah-beyaz müzik, şarkıcıların hareketsiz durarak şarkı söylemeleri fikrini ortadan kaldıran Elvis Presley ve ırk ayrımını dışlayan izleyicilere şarkı söyleyen Little Richard'la birlikte Rock and Roll müziğinde birleşmeye devam etti.

İngiltere'deki gençlik kültürü; Beatles, Rolling Stones ve Who gibi müzik gruplarının Amerikan pazarına girdiği ve dünya çapında ünlü olduğu "Sallanan Altmışlar" (Swinging Sixties) denilen yıllarda daha da etkili hale geldi. Pop müzik, punk rock ve hip-hop da dahil olmak üzere birçok tür halinde gelişmeye başladı.

1960'lar, gençlik kültürünün büyümesine ek olarak, hızlı bir sosyal değişim dönemi oldu. Yeni bir feminizm dalgası, doğum kontrol hapiyle birlikte kadınlara her zamankinden daha fazla özgürlük kazandırdı. Aynı sürede Batı dünyasındaki gençler "karşı kültür" içinde alternatif yaşam biçimleri keşfettiler.

Hippiler, Afrika ve Asya ülkelerinden psikoaktif ilaçlara ve "etnik" sanatlara, özellikle de mücevherat ve giysilere merak sardılar ve Batı'da ilk kez ateizm ve laiklik yaygınlaştı. Laiklik ve gerçekçilik yönündeki eğilimin artmasına rağmen, yirminci yüzyılın en çok satan edebi eserleri fantezi türündeki kitaplardı: J. R. R. Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* serisi 1954'de yayımlandı ve 150 milyondan fazla sattı ve J. K. Rowling'in *Harry Potter ve Felsefe Taşı* kitabı 1997'de yayımlandı ve 120 milyondan fazla sattı.

SÖMÜRGEÇİLİĞİN SONU

II. Dünya Savaşı'ndan sonra "Afrika Kapaşması" (bkz. sayfa 13) ile zirveye çıkan Avrupa'nın sömürge genişlemesi tersine döndü. Sömürgelerden çekilme, İngiliz İmparatorluğu tacının mücevheri olan Hindistan'la başladı ve Afrika'ya yayıldı.

Afrika'daki sömürge karşıtı hareketler, topraklarını sömürüp kültürlerini yozlaştıran yerleşimcilere öfke duyan yerli halklar tarafından başlatıldı. Alman Doğu Afrika Kolonisi'nde 1905-1907 yılları arasında yaşanan Maji Maji Ayaklanması, güç dengesizliğinin trajik bir örneğiydi. Alman sömürgecilere karşı isyan eden yerli Afrikalılar, mermileri suya çeviren bir "savaş büyü" (Kiswahili dilinde "maji") ile korunacaklarına inanmışlardı ve bu inancın sonucunda binlerce kişi öldü. Bu kolonide, I. Dünya Savaşı'nda yenilen diğer güçler gibi, Müttefikler tarafından yönetilen bir manda olacaktı. Ancak 1960'larda Burundi, Ruanda ve Tanzanya gibi bağımsızlığını kazandı.

Diğer kolonilerdeki sömürgecilik karşıtı hareketler II. Dünya Savaşı'ndan sonra ivme kazanarak Japon, İtalyan, İngiliz, Fransız, Hollanda, Portekiz ve Belçika imparatorluklarının dağılmasını tetikledi. Güneydoğu Asya'daki İngiliz yö-

netiminde olan Malaya gibi bazı sömürgeler için bağımsızlığa geçiş görece daha barışçıldı. Diğerlerinde ise, örneğin Afrika'daki İngiltere Kenya'sı, Portekiz Angola'sı ve İngiliz Güney Rodezya'sı (şimdiki Zimbabwe) gibi geniş, müreffeh bölgelere yerleşmiş olan birçok sömürge güçlerini geri çekilmeye ikna etmek için silahlı bir ayaklanma gerekmişti. Sömürge imparatorluklarının yerinden edilmesi halkların kitlesel hareketlerine yol açtı ve geriye siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar miras kaldı.

Sömürgesizleşmeye Doğru Atılan Adımlar

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Başkanı Woodrow Wilson, ulusların kendi kaderini tayin hakkı olması ve kendi yönetimini elinde bulundurması gerektiği inancıyla, demokratik ülkelere, başka ülkelerin toprakları üzerinde yayılmaya son vermeleri çağrısında bulundu. Savaşta kaybeden imparatorlukların kolonileri, manda ülkeler olarak galip devletler arasında paylaştırılmış ve bunların yönetimlerinin denetimi, mandaların nüfusları "modern dünyanın ağır koşulları altında kendi kendilerine yeterli hale gelinceye kadar" Birleşmiş Milletler'in öncülü olan Milletler Cemiyeti'ne (bkz. sayfa 103) bırakılmıştı. Mandalar, bağımsız olmamakla birlikte, bu ülkelerin kendi kendini yönetmesini sağlayacak politik gündem artık belirlenmişti.

İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki manda yönetimlerini, Batı Afrika'daki Kamerun ve Togo'nun bazı bölümleriyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan (bkz. sayfa 59) almışlardı. Belçika, Almanya'nın Doğu Afrika'daki mandasının bir bölümünü yönetti. Kuzey ve Güney Pasifik okyanuslarındaki

Alman adaları, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında paylaşıldı. Güney Afrika Birliği (bir İngiliz dominyonuyken 1961’de Güney Afrika Cumhuriyeti olmuştu), Almanların Güney Batı Afrika’sını (şimdiki Namibya) aldı.

1947’de manda sistemi sona erdi ve Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün bağımsız ülkeler haline geldi. Geriye kalan manda devletleri, tahsis edildikleri ülkeler tarafından yönetilmeye devam etti; ancak Birleşmiş Milletler, bu bölgeler bağımsızlık için hazır oluncaya kadar onları denetleme rolünü üzerine aldı.

Diğer koloniler için, bağımsızlık hareketlerinin dönüm noktası II. Dünya Savaşı’nın sonunda ortaya çıktı. O sıralar, Hindistan ve Batı Afrika’nın bir bölümünü de içine alan ve geleneksel tarımdan sanayiye dönüştürülmüş olan kolonilerde, ulusal kurtuluş hareketlerini organize eden yeni, eğitilmiş bir orta sınıf oluşmuştu.

İngiliz Racalığı Krizinde

Dünyanın dört bir yanında dominyonları, sömürgeleri, hakimlikleri ve mandaları olan ve dünya nüfusunun beşte birine hakim olarak gücünün doruğuna ulaşmış İngiliz İmparatorluğu, II. Dünya Savaşı’ndan sonra potansiyel bir ekonomik yük haline gelmişti. Kazanan tarafta olmasına rağmen İngiltere iflas etmişti ve ABD’den gelen kredilerle ayakta durabiliyordu. Bağımsızlık hareketleriyle mücadele etmek için harcanan para, İngilizlerin artık altından kalkamayacakları bir lüks olmuştu. Bu durum, 1945’te Clement Attlee’nin yeni İşçi Partisi hükümeti tarafından yönetilen İngiltere’nin, sömürgelerinden ayrılma politikası izlemesine yol açtı.

Hindistan’daki İngiliz yönetimine karşı olan muhalefet, 1900 yılına gelene kadar sınırlıydı. Hindistan, İngiltere’ye

hammadde sağlıyordu, İngiliz imalatı olan mallar için büyük bir pazardı (tüm İngiliz ihracatının beşte biri Hindistan'a gidiyordu) ve her iki dünya savaşında İngilizlere çok sayıda asker sağlamıştı. Hintlilerin çoğu, sadakatla yaptıkları hizmetlerinin onlara özerklik getireceğini umuyor, fakat ulusal hükümetlerinin İngiliz Racalığı'na (Hindistan'daki İngiliz Kraliyet Yönetimi) sıkı sıkıya bağlı kalması nedeniyle kendilerini yüzüstü bırakılmış hissediyordu.

Bağımsızlığa köstek olunması, Hindistan'daki Hindular ile Müslümanlar arasında bir gerilim konusuydu ve bu gerilim Hindistan'daki İngiliz Kraliyet Valisi Curzon'ın 1905'te Bengal eyaletini Hindu ve Müslüman bölgelerine ayırmasıyla birlikte daha da şiddetlendi. Müslüman Doğu Bengal'deki Hindu azınlık, Müslümanlar tarafından tehdit edildiğinden şikâyet ediyordu, ancak İngiltere'nin bu bölünmeyi tersine çevirmeyi reddetmesi sonucunda İngiliz mallarına karşı boykot başlatıldı ve ayaklanmalar oldu. 1909 yılında İngilizler, Hint halkı tarafından seçilen yerel "yasama organları" da dahil olmak üzere bazı reformlar yapmış olsa da, Hintlilerin yalnızca yüzde 2'sinin (en zengin ve en iyi eğitilmiş olanlar) oy kullanmasına izin verilen bu reformlar yeterli değildi. 1919'da kutsal kent Amritsar'daki bir gösteri sırasında Hintlilerin İngiliz askerleri tarafından katledilmesi, Hintli muhaliflerin İngiliz yönetimine karşı faaliyete geçmelerini hızlandırdı.

O sırada, daha fazla hak ve daha iyi yaşam standartları talep eden Hindular arasında yaygınlaşan liberal demokratik fikirler daha zengin olan Müslümanlar arasında huzursuzluk yarattı. Hintli Hindu milliyetçi lider ve yoksulların savunucusu Mahatma Gandhi, Hindistan'ın bağımsızlığını ve Hint toplumunun en düşük sınıfı olan "dokunulmayanlar" kastını destekleyen ve şiddet içermeyen kampanyalar başlattı. Gand-

hi, Hindistan'ı bütün Hintlilerin sınıf veya dinleri ne olursa olsun uyum içinde yaşayabilecekleri bir demokratik cumhuriyet olarak görüyordu.

Tuz, İmparatorluğu Sarsıyor

1930 yılında Gandhi, İngilizlerin Hindistan'da uyguladıkları ağır tuz vergilerini protesto etmek için 24 günlük ve şiddet içermeyen bir "Tuz Yürüyüşü" başlattı. Sabermati'den (Ahmedabad yakınları) Arap Denizi'ne kadar sürecek 388 kilometrelik (240 mil) bir yolculuktan bu. Gandhi, binlerce takipçisiyle birlikte sahile geldi ve tuz kanunlarını ihlal ederek kıyıda bir topak deniz tuzu aldı ve şunları söyledi: "Bununla İngiliz İmparatorluğu'nun temellerini sarsıyorum." Gandhi tutuklandı, ancak tutuklanmasının yarattığı protesto gösterileri nedeniyle serbest bırakıldı. Gandhi'nin bu örneğini takiben, Hintliler kendi tuzlarını üretmeye başladılar; o yılın sonunda 100.000 kişi tutuklanmış ve yapılan grevle ülkedeki sanayi felç olmuştu. Gandhi'nin şiddet içermeyen sivil itaatsizlik yöntemleri Hindistan'ın bağımsızlık savaşında bir dönüm noktası oldu. Gandhi 1931'de Hindistan'ın özerkliği konusunu müzakere etmek üzere Londra'daki görüşmelere davet edildi. Bu toplantıda Hindular, Müslümanlar ve İngilizleri tatmin edecek bir anlaşmaya varılamamış olsa da Gandhi, bütün dünya medyasının ilgisini Hindistan'ın durumuna çekti ve İngiltere'nin Hindistan üzerindeki denetimini gevşetti.

Hindistan'dan Çekil

1942'de Gandhi ve Hint Ulusal Kongresi Lideri Jawaharlal Nehru, İngiliz savaş çabalarını bozmak için zamanlanmış bir "Hindistan'dan Çekil" hareketi başlattı. Hintliler, Hindistan'ın bağımsızlığı durumunda, Hindistan'daki Müslüman toplulukların Pakistan adıyla ("Safların Ülkesi" anlamında) ayrı bir İslam devleti kurulması için yaptığı bir önerinin Ulusal Kongre tarafından reddedildiği 1947'ye kadar bu hareketin arkasında birleşmişlerdi. Anlaşmazlık, Hindularla Müslümanlar arasında ayaklanmalara neden oldu. Gandhi savaşı durdurmaya çalıştı, ancak bu arada 4.000 kişi öldü.

Bir aydan daha kısa bir süre sonra, Hindistan'ın yeni Kraliyet Valisi Lord Louis Mountbatten, İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'ı, Hindularla Müslümanları birbirinden ayıracak şekilde Hindistan ve Pakistan olarak iki yeni bağımsız dominyon halinde bölme planlarını açıkladı ve bu planlar Ağustos 1947'de gerçekleşti. Hinduların ağırlıkta olduğu Batı Bengal, Hindistan'ın bir bölümü haline geldi ve Müslümanların ağırlıkta olduğu Doğu Bengal, Doğu Pakistan olarak bilinen bir Pakistan vilayetine dönüştü ve ardından 1971'deki milli kurtuluş savaşından sonra Bangladeş olarak bağımsızlığına kavuştu.

1947'deki Hindistan bölünmesi, kendilerine yeni sınırlar çizmeye çalışan milyonlarca Müslüman ve Hindu arasında kaos yarattı. Yüzlerce kişi öldü ve bu arada Hindularla Müslümanlar arasında uyum sağlamaya çalışan Gandhi, onun bu misyonuna muhalif olan aşırı fanatik bir Hindu tarafından vurularak öldürüldü. Üç yıl sonra, 1950'de Hindistan dominyonu kendi anayasasını benimseyerek İngiltere'den ayrılıp tam bağımsızlığa kavuştu. Pakistan ise kendi anayasasına 1956'da kavuştu.

İngilizler Hindistan'da bölünmüş bir ulus bıraktı. Müslü-

manların lideri Muhammed Cinnah, Pakistan ve Hindistan'ın doğumunu "kan içinde boğulmak" olarak nitelendirmişti. Bağımsızlıktan sonra iki cumhuriyet arasındaki anlaşmazlık, savaşlarla ve çatışmalarla devam etti. Günümüzde Hindistan, büyük yoksulluklara rağmen, önemli kişisel hürriyetlere ve özgür basına sahip olan dünyanın en büyük demokrasisidir. Bir parlamento cumhuriyeti olan Pakistan, daha az yoksul olsa da siyasi istikrarsızlık ve terörizmden çok acılar çekmiştir (bkz. sayfa 193-194).

İmparatorluktan Milletler Topluluğu'na

Hindistan'ın bölünmesinden altı ay sonra, çayıyla ünlü İngiliz Seylan ada kolonisi (şimdiki Sri Lanka), Hindistan'dan Çekil kampanyasından ilham alarak 1948'de İngiltere'den bağımsızlığını kazandı. Kauçuk ve kalay yönünden zengin olan ve savaş sırasında Japonlar tarafından işgal edilen İngiliz Malaya, 1948'de İngiliz himayesine girdi. 1957'de bağımsızlığını kazandı ve 1963'te adı Malezya olarak değiştirildi.

Seylan, Hindistan, Pakistan ve Malaya, Britanya kralının başında olduğu, çoğunluğu Britanya İmparatorluğu'nun eski toprakları olan, eşitlik, demokrasi, dünya barışı ve serbest ticareti savunan özgür devletler birliği olarak 1949'da kurulan İngiliz Milletler Topluluğu'nun (Commonwealth) üyeleri haline geldiler. 1950'li yıllarda, İngilizlerin Milletler Topluluğu ile olan ticareti, Avrupa ile yaptığı ticaretten dört kat daha fazlaydı, ancak bu denge İngiltere 1973'te Avrupa bloğuna katıldığında değişecekti. Şu anda İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) elli üç ülkeden oluşuyor; en

büyük dört ekonomiye sahip olan Birleşik Krallık, Hindistan, Kanada ve Avustralya, dünya nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturuyor.

Yeşil Hat Kıbrıs'ı Bölüyor

Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan ve Rus-Türk Savaşı sonrasında 1878'den itibaren İngiltere'nin kontrolüne geçmiş olan İngiliz kolonisi Kıbrıs da, 1960 yılında İngiltere'den bağımsızlığını geri aldıktan sonra, İngiliz Milletler Topluluğu'na katıldı. Adanın Kıbrıs Rum çoğunluğu ile Kıbrıs Türk azınlığı arasındaki gerginlikler iki toplumun ayrılmasına ve Kıbrıslı Rumların anakaradaki Yunanistan ile birleşme faaliyetleri nedeniyle şiddetli çatışmalara yol açtı. Durumu izlemek için İngiliz ve Birleşmiş Milletler kuvvetleri işin içine girdi. 1974'te Kıbrıs hükümeti bir askeri darbeyle devrildi ve cumhurbaşkanının yerini, Yunanistan'la birleşme taraftarı olan eylemcilerden birisi aldı ve bu durum Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı işgal etme sürecini hızlandırdı.

1974'te yapılan bir barış antlaşmasıyla, Kıbrıs'ın kuzeydeki üçte biri (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) ve güneydeki üçte ikilik bölümü (Kıbrıslı Rumlardan oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti) iki toplum arasında, Birleşmiş Milletler tampon bölgesi olan bir "Yeşil Hat" ile bölüştürüldü. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bugüne kadar sadece Türkiye tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınmıştır.

Süveyş Fiyaskosu

1914 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan ve sonra İngiliz himayesine giren Mısır, 1922'deki bir devrimi takiben bağımsızlığını kazandı. İngiltere, hâlâ Anglo-Fransız bir şirkete ait olan Süveyş Kanalı'nı kontrol altında tutmak için oradaki askeri varlığını sürdürmeye devam etti. Mısır'dan geçen bu su-yolu, Körfez petrolünü Avrupa'ya getirmek için hayati önem taşıyordu.

İngiliz yanlısı Mısır Kralı Faruk 1952'de Mısır'daki milliyetçi subayların önderliğinde yapılan bir devrimle görevden alındı ve 1953'te Mısır bir cumhuriyet olarak ilan edildi. 1956 yılında başkan olan Cemal Abdül Nasır'ın, bir baraj projesi için para toplama amacıyla Süveyş Kanalı'nı kamulaştırması dünyada şok etkisi yarattı. Londra'da düzenlenen ve yirmi iki ülkenin katıldığı kriz görüşmelerinde buna diplomatik bir çözüm bulunamadı, bu yüzden İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'ı işgal etmek için gizli bir plan üzerinde anlaştılar. İsrail kuvvetleri tarafından yönetilen Ekim 1956'daki işgal, İngiliz ve Fransız hava saldırıları tarafından desteklendi. Nasır, Süveyş Kanalı'nı kapatarak ve oradaki kırk yedi gemiyi batırarak misillemde bulundu, bu da Avrupa'da benzinin karneye bağlanmasına yol açtı. Bir hafta süren savaştan sonra ABD, SSCB ve BM, istilacıları geri çekilmeye zorladı.

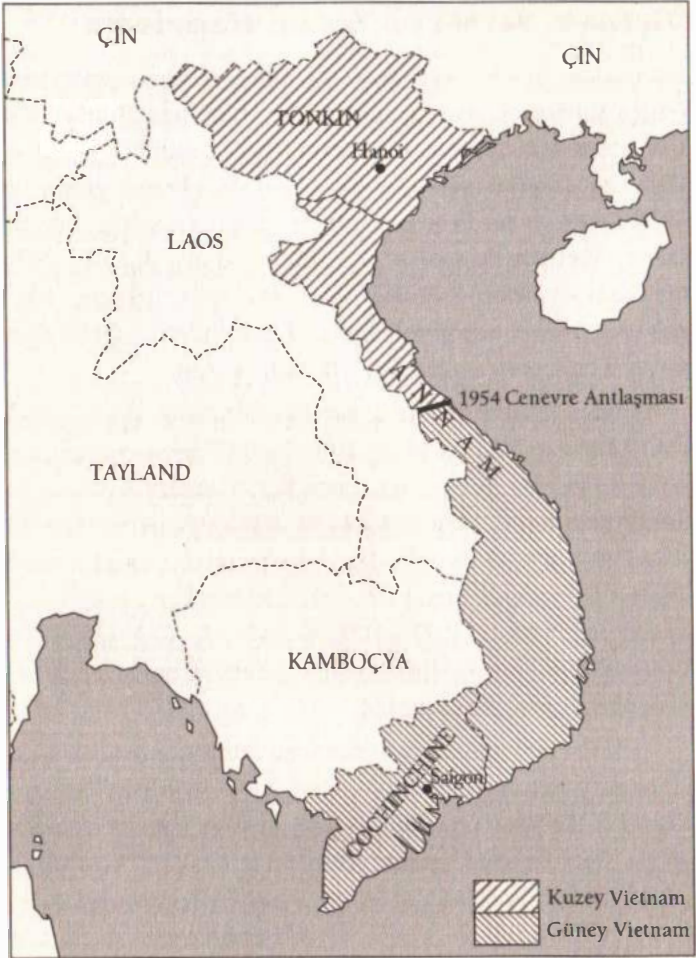
Süveyş Krizi, İngiltere Başbakanı Anthony Eden'in istifasına neden oldu ve İngiltere'nin önemli bir dünya gücü olarak rolünün sona ermesine işaret ederek, 1960'ta ülkeleri, geri kalan kolonilerini bırakmaya çağıran bir BM kararına katkıda bulundu.

Vietnam Savaşı'na Zemin Hazırlama

Fransa, Çin-Fransa Savaşı'nda (1884-85) 1887'de kazandığı zaferden itibaren Fransız Hindicini olarak bilinen Hindistan'la Çin arasındaki toprakları yönetmekteydi. Kamboçya, Laos, Orta ve Kuzey Vietnam (Tonkin ve Annam) Fransız himayesi altında olmayı sürdürürken (askeri işgalden koruma amaçlı) Güney Vietnam (o sıralarda Cochinchina olarak anılıyordu) bir Fransız kolonisi haline gelmişti. Fransızlar bölgenin kauçuk, çay, kahve, pirinç ve biber gibi mahsullerini sömürüyor ve yerel halk onlara genellikle öfke duyuyordu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın düşüşünden sonra kurulan Fransız Vichy Hükümeti (Nazi Almanyası'nın kuklası olan bir devlet, bkz. sayfa 83), Vietnam'ın Hanoi ve Saigon şehirlerini, Nazi Almanyası'nın savaş zamanı müttefiki olan Japonya'ya teslim etti. Japon İmparatorluğu'nun Asya'yı kontrol altına alma hırsı vardı ve Çin'e topyekûn bir savaş açmanın eşiğindeydi (1937-45) (bkz. sayfa 92). Çok geçmeden Japonya, tüm Fransız Hindicini'ni işgal etti ve oradaki Fransız yetkilileri Japonlarla değiştirdi.

1945'te II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle mağlup olan Japonya, Japon işgaline karşı savaştan Viet Minh'i (Vietnam Kurtuluş Birliği) terk ederek Hanoi'yi ele geçirmek ve bir Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ilan etmek için Vietnam'dan çekildi. Fakat Fransız güçlerinin kontrolü tekrar sağlamak, Hanoi'yi tekrar ele geçirmek ve milliyetçi/komünist Ho Chi Minh liderliğindeki Viet Minh'i dağlara geri çekilmeye zorlamak için geri gelmeleri nedeniyle, bu cumhuriyet kısa ömürlü oldu. Viet Minh 1946'dan itibaren Fransa'ya karşı bir gerilla savaşı sürdürdü.

10. Güneydoğu Asya'da (Hindiçini) Fransız sömürge bölgeleri ve Vietnam Savaşı hazırlığı

1949'da Fransızlar, Ho Chi Minh'i zayıflatmak için kukla Vietnam Kralı Bao Dai'yi iktidara getirdiler; ancak komünist yönetimli Viet Minh daha da güçlenmek üzereydi. Şimdi Komünist Çin Halk Cumhuriyeti olan Çin (bkz. sayfa 175) Fransızların elinde olan Dien Bien Phu Garnizonu'na 1954'te sürpriz bir saldırı yapmak üzere ağır topçu silahlarının parçalarını tepelere taşımak için bisiklet kullanan gerilla savaşçılarına askeri destek gönderdi. Yenilen ve aşağılanan Fransızlar, Hindicini'den çekildiler.

Başkan Harry Truman'ın komünizmin yayılmasını durdurmayı amaçlayan "önleme" politikası, Fransa'nın mücadelesine destek vermişti. 1953'te devlet başkanı olan Dwight Eisenhower, bu tehdidin bir domino etkisi gibi yayılacağını ve eğer bir ülke komünizmin eline düşerse, Güneydoğu Asya'nın geri kalanının da onu takip edeceğini ileri sürdü.

1954'teki Cenevre Barış Antlaşması ile Vietnam, Ho Chi Minh liderliğindeki komünist Kuzey Vietnam ve ABD tarafından atanan Ngo Dinh Diem önderliğindeki Batı yanlısı Güney Vietnam olarak ikiye bölündü. 1956'da Vietnam'ın tümünü kimin yöneteceğine karar vermek üzere bir seçim yapılacaktı. Ngo Dinh Diem'in baskıcı hükümeti hiç sevilmiyordu. Ho Chi Minh bunu, tüm ülkeyi komünist bir rejim altında birleştirmek için bir fırsat olarak gördü ve güneydeki komünist taraftarlara yardım gönderdi. Buna misilleme olarak Diem, seçimi kazanmak için Cenevre'nin belirlediği şartları tanımadı ve ABD, önleme politikasının işe yaradığını gösterebilmek kaygısıyla, Diem'in kararını destekledi.

Artık uzun süreli ve pahalı Vietnam Savaşı'nın (1955-75) zemini hazırlanmış oluyordu (bkz. sayfa 168).

Hollandalılar Doğu Hint Adaları'ndan Sürülüyor

Hindicini gibi, Hollanda'nın Doğu Hint Adaları (şimdiki Endonezya) olarak bilinen Güneydoğu Asya Kolonisi de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge güçlerinin geri dönüşüne karşı direndi.

Sumatra, Java, Güney Borneo ve Celebes'in dahil olduğu bir takımda olan koloni, 17. yüzyıldan beri Hollanda ile baharat ticaretini yürütmekte olan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından kontrol edilen topraklardan oluşuyordu. Şirket 1796'da iflas ettiğinde topraklar Hollanda devletine geçti.

1940'ta Hollanda'nın Nazi Almanyası tarafından işgal edilmesi, Hollanda ordusunun Japonya'nın istila ettiği kolonisini savunmasını engelledi. Japonlar, Endonezyalıları Batılı Müttefik kuvvetlerine karşı yapılan savaşta yer almaları için silahlandırdı ve eğitti, milliyetçi hareketlerin büyümesini teşvik etti. Savaşın sonunda Japonya'nın teslim olması üzerine milliyetçi liderler, Endonezya'nın bağımsızlığını talep etti.

1945 yılından itibaren beş kaotik yıl boyunca Hollandalılar tekrar kendi kurallarını uygulamaya çalıştılar. Cumhuriyetçiler, komünistler ve kırsal devrimciler hem birbirleriyle hem de Avrupalılara karşı savaşıyorlardı. Sonunda, Birleşmiş Milletler'in ve ABD'nin baskısı, Hollanda'yı 1949'da Endonezya'ya bağımsızlık vermeye ikna etti.

Karanlığın Yüreği

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız kalan yalnızca üç Afrika ülkesi vardı: Liberya, Mısır ve Etiyopya. Avrupa orduları için savaşan pek çok Afrikalı olduğu halde, bunların çoğuna

kendi ülkelerini yönetme yetkisi verilmedi. Sömürgeciler ve Afrikalılar arasındaki ilişkiler genel olarak ve özellikle Belçika Kralı II. Leopold'un (saltanat süresi 1865-1909 arası) uyguladığı utanç verici zulüm yüzünden çok kötüydü. Kauçuk bakımından zengin ve yağmur ormanları olan Kongo'yu yöneten bu ölümcül rejim, Joseph Conrad'ın 1899 tarihli *Karanlılığın Yüreği* romanının temelini oluşturmuştu. Hindistan'ın yeni bulunduğu özgürlükten güç alan büyük bir bağımsızlık dalgası 1960'lı yıllarda Afrika kıtasını baştan başa saracaktı.

İngiliz Altın Sahili'nde bulunan Gana, bu dönemde bağımsızlığını kazanan ilk Afrika kolonisi oldu. II. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin yanında savaşan Altın Sahili askerleri, vatanlarına döndüklerinde sadece işsizlik ve yoksullukla karşılaştılar. Çıkan bir isyan sırasında birçok kişi İngiliz sömürge subayları tarafından vurularak öldürülünce gerginlik tırmandı ve İngiltere'nin koloniden çıkma planları yapmasına yol açtı. İngilizlerin desteğiyle Kwame Nkrumah ülkedeki ilk seçimi kazandı ve 1957'de Gana'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başbakan oldu. Nkrumah herkese eğitim imkânı veren sanayileşmiş bir sosyalist devlet geliştirme konusunda büyük ümitlerle işe başladı, ancak Gana ekonomik kriz içindeydi ve Nkrumah'ın yönetiminde tek partili bir devlet haline geldi. Nkrumah 1966'da bir askeri darbeyle devrildi.

Gana'nın bağımsızlığı, Kenya da dahil olmak üzere kendi yönetimlerini ellerine almak isteyen diğer Afrika ülkelelerine ilham kaynağı oldu ve Kenya'daki militan bir milliyetçi grup olan Mau Mau'ların yerleşik İngiliz çiftçilere saldırması, önce İngilizlerin baskıcı politikalar da dahil, şiddetli bir tepkiyle karşılık vermesine yol açtı, sonrasında isyan ve nihayet 1963'te Kenya'nın bağımsızlığı geldi.

Başbakan Harold Macmillan 1960'taki itirafında "Değişiklik rüzgârı kıtanın her yanında esiyor. Ulusal bilincin ya-

yılması siyasi bir gerçektir ve biz de onu hesaba katmalıyız,” diyordu.

Afrika’da Soğuk Rüzgârlar Esiyor

Afrika’nın sömürgeleikten çıkarılma süreci, ABD ve SSCB arasında süren Soğuk Savaş nedeniyle karmaşıktı (bkz. sayfa 155). Sovyetler Birliği, komünist fikirler tarafından yönlendirilen milliyetçi hareketlere silah ve para sağlıyordu ve komünizmin yayılmasını durdurmaya kararlı olan ABD ise kapitalist Batı’yı destekleyen milliyetçi grupları ve liderleri destekliyordu.

Bu rekabet, bağımsızlığın sorunları olan Belçika Kongo’suna sıçramasıyla iyice ortaya çıktı. Güçlenmekte olan bağımsızlık yanlısı bir hareketle yüzyüze gelen Belçika Kralı Baudouin, 1960’da iktidarını yeni seçilen bir başbakana, Kongolu devrimci lider Patrice Lumumba’ya devretti. İki hafta içinde ordu, geri kalan Belçikalı subaylara karşı ayaklandı ve Katanga eyaleti, askeri destek için Belçikalıları geri çağıran Batı yanlısı lider Moise Tshombe’nin önderliğinde Kongo’dan bağımsızlığını aldığını ilan etti. Lumumba, Belçika askerlerinin, orada bir kuvvet konuşlandırmış olan Birleşmiş Milletler tarafından sınır dışı edilmesini talep ederek buna tepki gösterdi. Lumumba, daha sonra Sovyetler Birliği’nden askeri yardım aldı, bu yardım Kongo’ya yapılan bir komünist yatırımı olarak kolayca sağlanmıştı; ancak Eylül 1960’da Lumumba, Batı yanlısı Joseph Mobutu (Mobutu Sese Seko) tarafından devrildi ve idam edildi. Mobutu Amerika’nın da desteğiyle 1965 yılında lider oldu ve ülkenin adını Zaire olarak değiştirdi. Nihayet 1996 yılında devrildiği zaman devlet tamamen yozlaşmış ve neredeyse iflas etmişti.

Bağımsızlığını kazanmak için Portekiz’le mücadele eden Angola da (1961–75) benzer şekilde Sovyet askeri desteği aldı (bkz. sayfa 148), Mozambik’teki yeni bağımsız hükümet ve Güney Afrika’daki Afrika Ulusal Kongresi de aynı şekilde yardım aldı. Buna misilleme olarak ABD, komünizme karşı koymaya hazırlıklı olan Afrika milliyetçilerine ve hükümetlere silah ve para sağladı.

Sovyetler, Afrika’da umdukları sonuçlara ulaşamadı. Zayıf ekonomiler ve şiddetli rekabet, Afrika’da sosyalizmin tutunmasını engelleyen siyasi bir istikrarsızlık yarattı ve sosyalist ülkelerden farklı olarak, sınıf mücadelesi Afrika toplumlarında birincil endişe değildi. Bağımsızlık sonrası, çoğu Afrika ülkesi sonuçta kapitalist Batı’nın yanında yer aldı.

Her Yanda Vahşet

1954’teki Fransız Hindicini yenilgisinden (bkz. sayfa 139) utanan sosyalist Fransız Hükümeti, 130 yıllık Fransız Cezayir kolonisine tutunmak için nafile bir girişimde bulundu. Fransa’nın orada 1954-1962 yılları arasında Arap milliyetçi gerilla grubu Front de Libération Nationale (Ulusal Kurtuluş Cephesi-FLN) karşı yaptığı savaş bugün hâlâ Fransa’da yankı bulan bir başka aşağılanmayla son bulacaktı.

Cezayir’deki nispeten varlıklı Avrupalı yerleşimciler (nüfusun yaklaşık yüzde 10’u) yerli Cezayirli tarafından “Pieds-Noirs” (Kara Ayaklar) lakabıyla anılıyordu ve Cezayirli tarafından giderek artan bir hoşnutsuzluk içinde Kara Ayaklar’la aynı haklara sahip olmak istiyorlardı. Fransız Hükümeti yalnızca sınırlı reformlara razı oldu ve FLN gibi gerici grupların kurulmasını hızlandırdı.

Savaş patlak verdi ve vahşet dolu sekiz yıl boyunca sürdü. FLN'nin katliam, cinayet, sakatlama ve işkencelerine Fransızlar, milliyetçi kışkırtmacıların vahşi muameleleriyle karşılık verdiler. Bu çatışma, Fransa'nın güçsüz Dördüncü Cumhuriyet'ini yıktı ve bunun yerine II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'yı yöneten Charles de Gaulle başkanlığında Beşinci Cumhuriyet kuruldu. De Gaulle, iktidarın FLN'e teslim edilmesi ve Cezayir'e bağımsızlığının verilmesi dışında bir alternatif bulamadı. Karar, bağımsızlığa karşı olan Fransız Cezayirliilerinin terör eylemlerine yol açtı ve bir yıl içinde, nesiller boyu Cezayir'de ikamet etmiş Avrupalılar ve Yahudiler de dahil olmak üzere, 1.4 milyon mülteci Fransa'ya kaçtı; bunların çoğu orada kendini yabancılaşmış hissetti ve bu durum bugüne kadar hâlâ hissedilen bir sorun olarak süregeldi.

Değişim Rüzgârları

Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Afrika'nın yeni ulus devletlerinin çoğu siyasi ve ekonomik bir kaosa düştü. Birkaç modern sanayi ile geçimlik tarım üzerine kurulmuş olan Afrika ekonomileri, Batı desteğinin aniden kaybolmasından sonra bocaladı. Değerli hammaddeleri olan ülkeler, örneğin petrol rezervlerine sahip Nijerya, hızlı bir ekonomik büyüme yaşadı ve zengin ile fakir arasında bir uçurum oluştu. Savaş ve etnik bölünmeden açlık ve kuraklığa kadar birçok sorunla karşı karşıya kalan hükümetler ayakta kalmak için otokrasiye ve yolsuzluğa yöneldiler.

Fransızların çekilmesinin ardından Cezayir'de çıkan iç çatışma, askeri bir diktatörlükle sonuçlandı. İktidarı bir İslamcı hükümetin kazanacağından korkan baştaki hükümetin seçimleri iptal etmesi üzerine ülke, 1990'larda bir iç savaşa sü-

rüklendi. Bununla birlikte, Cezayir son yıllarda istikrarı sağladı ve önemli bir doğalgaz ihracatçısı haline geldi.

19. yüzyıldan 1960'a kadar bölgede hâkimiyetini sürdüren Fransa'dan kurtularak bağımsızlığına kavuşan Orta Afrika Cumhuriyeti, 1966'dan 1979'da Fransa tarafından desteklenen bir darbe ile devrilene kadar iktidarda kalan diktatör Jean-Bédél Bokassa'nın dehşet verici yönetimi de dahil olmak üzere, otokrat liderlerin zulmüne uğradı. Ülke, dünyadaki en fakir ülkelerden biri olmayı sürdürüyor.

İngiliz sömürge ordusunun eski bir subayı olan Idi Amin 1971 yılında, eskiden İngiliz himayesinde olan ve yıllarca yozlaşmış hükümetlerin idaresinde yaşamış Uganda'da iktidara geldi. Amin, 1979 yılına kadar süren ve siyasi muhaliflerin idamları, büyük insan hakları ihlalleri ve etnik şiddet olaylarıyla tanınan kendi baskıcı ve zalim hükümetiyle ülkeye acımasız bir yönetim getirdi. Bugün ülke, göreceli bir istikrar ve refaha erişmiş olsa da, Tanrı'nın Direniş Ordusu adlı bir asi grubun yol açtığı ve onlardan miras kalan huzursuzluk ve şiddetin sürdüğü Kuzey'de halen yoksulluk yaşıyor.

1960'da İngilizlerin sömürgesi olmaktan çıkan Nijerya, çoğunlukla Hristiyan Igbo halkının yaşadığı güneydeki Biafra'nın, kuzeydeki Müslüman nüfusun yoğun olduğu federasyondan ayrılması ve 1967'de Biafra Cumhuriyeti'ni kurmasıyla (1970'e kadar sürdü) bir iç savaşın içine itildi. Biafralıların cumhuriyeti, federal hükümetin bir askeri ablukadan sonra yol açtığı kıtlık ve milyonlarca Biafralının açlıktan ölmesiyle başarısız oldu. Bu bölgedeki yüksek kaliteli petrol sahaları nedeniyle her iki tarafın da uluslararası çıkarı ve askeri desteği büyük ölçüdeydi. Umutsuz Biafralıların dünyanın her yanına gönderilen görüntüleri sayesinde, 1968'den itibaren ülkeye, özellikle Hristiyan örgütlerinden sel gibi insani yardım aktı.

Petrol, eski İtalyan kolonisi Libya'nın talihini de değiştirdi. Müttefiklerin işgalinden sonra 1951'de bağımsızlığını kazanan Libya'nın 1959'da keşfedilen petrol rezervleri, Albay Muammer Kaddafi'nin 1969'daki askeri darbesi için büyük bir teşvik unsuru oluşturdu. Ancak, Libya'nın petrol geliri 1970'lerde zirveye yükselirken, bu gelirin büyük kısmı dünyanın dört bir yanındaki terörü desteklemek için kullanılıyordu (bkz. sayfa 195).

Karanfil Devrimi

Güney Afrika'daki Portekiz Kolonisi Angola, 1836 yılına kadar köle ticareti ile tanınıyordu. Bu koloni, yirminci yüzyılda giderek batılılaşmıştı, fakat Portekiz 1910'dan itibaren anayasal monarşisi başarısızlığa uğrayıp yerini istikrarsız bir cumhuriyete bıraktıktan sonra dengesiz bir hale geldi ve ardından 1933'te, komünizme, sosyalizme, liberalizme ve sömürgeciliğe şiddetle karşı çıkan baskıcı, faşist bir diktatörlük olan Estado Novo (Yeni Devlet) kuruldu. Estado Novo, Portekiz'in sömürge varlıklarını Portekiz'in kendi parçası haline getirmek istiyordu ve kendisinin deniz aşırı bölgelerinden gelen tüm bağımsızlık taleplerini göz ardı etti.

Estado Novo'nun Angola'da, zorunlu işçilik ve 1950'lerdeki gönülsüz tayinler de dahil olmak üzere uyguladığı politikalar, on üç yıl boyunca birçok milliyetçi gerilla hareketi ve korkunç katliamlar içeren bir kurtuluş savaşının fitilini ateşledi. Çatışmayı engellemek için uğraşan Portekiz, Birleşmiş Milletler'in eleştirilerine hedef oldu, silah ambargoları ve uluslararası topluluk tarafından dayatılan diğer yaptırımlarla karşılaştı.

Muhalefetin artması ve Portekiz işçi sınıfı arasında Sovyet etkisinin güçlenmesi, Portekiz'i 1974'te Karanfil Devrimi'ne götürdü, bu devrim hiçbir silahın ateşlenmediği ve askerlerin tüfeklerinin namlularına sosyalizmin sembolü olan kırmızı karanfillerin yerleştirildiği bir askeri darbe olduğu için böyle adlandırılmıştı. Yeni sosyalist hükümet, demokrasiye geçiş sözü verdi ve sömürge savaşını derhal sona erdirerek Angola'ya, Güneydoğu Afrika'daki Mozambik ve Güneydoğu Asya'daki Doğu Timor dahil diğer bölgelere bağımsızlık tanıdı. Bu durum, bu ülkelerde bulunan Portekiz vatandaşlarının kitlesel olarak göç etmesine neden oldu.

Bağımsızlıktan hemen sonra 1975'te Angola'da iç savaş patlak verdi ve Afrika'nın en uzun süren çatışmasına dönüştü. Sovyetler Birliği'nin desteklediği eski isyancılar tarafından kurulan komünist hükümet, Birleşik Devletler'in desteklediği isyancılara karşı savaştı. 1995 yılında Birleşmiş Milletler silahsızlanmayı denetlemek için bir barış gücü birliği gönderdi ve nihayet çatışma 2003'te sona erdi, arkasında kara mayınlarıyla çevrili bir ülke ve dağılmış bir ekonomi bıraktı. Bununla birlikte Angola, o zamandan sonra petrol ve elmas gelirlerine dayanan bir istikrar ve ekonomik zenginlik geliştirdi.

Yahudi Göçü

Sömürgeciliği sonlandırmanın perde arkasında, Araplarla antisemitizmden ve istikrarsız ülkelerden kaçan Yahudi mülteciler arasında giderek artan bir çatışma vardı. Yahudilere yapılan zulüm, Yahudi cemaatlerinin ilk defa (Filistin'deki) İsrail Krallığı'ndan Hristiyan Avrupa'ya göç ettikleri andan beri sürmekteydi. Yetkililerin, gerçek suçluyu örtbas ederek bir Yahudi Fransız Ordusu subayı olan Yüzbaşı Alfred Dreyfus'a

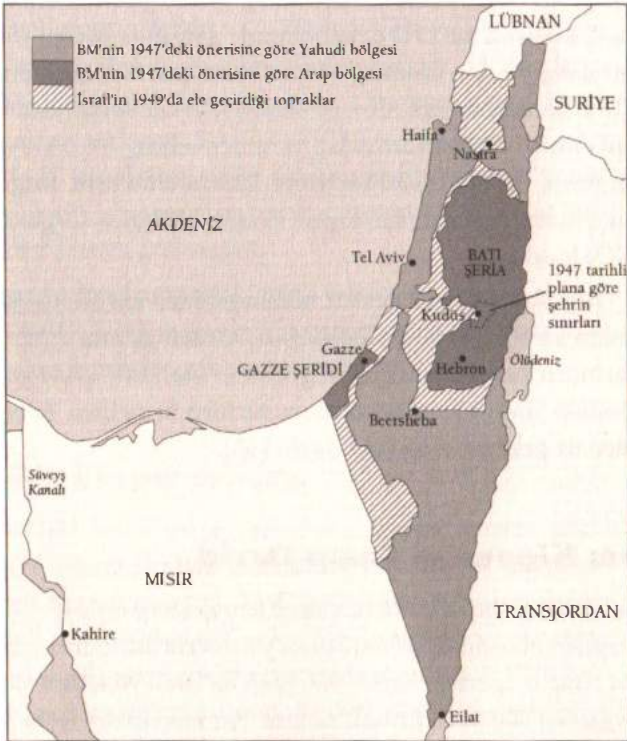
vatana ihanet suçuyla kumpas kurduğu (1894-1906) Dreyfus Vakası bu örneklerden sadece biriydi; 1941'den 1945'e kadar süren holokost (soykırım) ise bir diğeri idi (bkz. sayfa 96).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında antisemitizme tepki olarak, Macar gazeteci Theodore Herzl önderliğinde kurulan Siyonist Örgütü, Filistin'den toprak satın alarak oradaki Yahudi yerleşim yerlerini kurdu. Siyonistler, diaspora Yahudilerinin vatanları olan Filistin'e, Tanrı tarafından vaat edilen ülkeye dönmesi gerektiğine inanıyor ve orada bağımsız bir Yahudi devleti kurulması gerektiğini savunuyordu. Fakir ve zulme uğramış Yahudilere yardım etmek için para toplayarak Filistin'e toplu göçler örgütlediler. I. Dünya Savaşı sırasında Yahudi yerleşim yerlerinin Türk kuvvetlerine karşı savunmasızlığı konusunda endişelenen siyonistler, İngiltere'nin 1917'de Filistin'i fethetmesini, özellikle de İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olacak eğitimli bir İngiliz siyonist olan Chaim Weizmann'ı memnuniyetle karşıladılar.

1917'de Weizmann, İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'u, Yahudi göçünün artmasına neden olan "Filistin'deki Yahudi ulusal vatanı"na destek sözü vermeye ikna etti. Yahudi sanayi teknolojisi ve eğitim tesisleri geliştirildi. Bu durum, Filistinli Araplarla Yahudiler arasında gerginliğe yol açtı, bu nedenle İngiltere 1930'da Filistin'e göçü kısıtlamaya başladı. Tam bu sırada Almanya ve Avusturya'daki Yahudiler yeni bir ayrımcılık dalgası ile yüz yüze gelmeye başlıyordu. Mayıs 1939'da Avrupalı Yahudilere yönelik soykırımı başlatan bir savaşın eşiğine geldiği sırada, İngiltere göç konusunu tekrar sertleştirdi ve bu durum Yahudilerin, Yahudi direniş grupları tarafından Filistin'e kaçak olarak sokulduğu "yasadışı" göçlere yol açtı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD tarafından desteklenen Yahudi mülteciler, İngiliz yönetimindeki Filistin'e göç etmeye çalıştılar. Milliyetçi Arapların itirazlarının farkında olan

İngiltere, yine Filistin'e göç edenlerin sayısını kısıtladı. Bunu Araplara yönelik İngiliz yanlılığı olarak gören Yahudi yeraltı ordusu Irgun, protesto amacıyla 1946'da Kudüs'teki King David Otel'i'ne bir bomba yerleştirerek doksan bir kişiyi öldürdü. Artan gerilim üzerine İngilizler sorunu 1947'de Birleşmiş Milletler'e sundular. BM, Filistin'in Yahudi ve Arap devletleri halinde ikiye ayrılması ve Kudüs'ün uluslararası ortak bir bölge olarak kalması yönünde oy kullandı, bu plan Yahudi liderler tarafından kabul edilirken Araplar tarafından şiddetle red-

11. 1947'de Filistin'in bölünmesi ve 1949 ateşkes antlaşması.

dedildi. Artan Arap saldırılarına Yahudi Hagana milis kuvvetleri daha da fazla şiddet içeren saldırılarla karşılık verdiler. İngiliz birlikleri Nisan 1948'de bölgeyi terk etti ve 14 Mayıs'ta Filistin Yahudi Kuruluşu Yönetim Kurulu Başkanı David Ben-Gurion, İngiliz mandasının sona ermesinden birkaç saat önce Bağımsız Yahudi İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etti.

Ertesi gün başlayan ilk Arap-İsrail Savaşı'nda (İsrail'in bağımsızlık savaşı) Mısır, Suriye, Lübnan, Transjordan (bugünkü Ürdün) ve Irak, İsrail'i istila etti. İsrailliler işgale di-
rendi. 1949'daki ateşkes antlaşmasına gelindiğinde İsrail, bölgedeki kontrolünü 1947'deki bölünme sırasında çizilen sınırların daha ötesine uzatmış; Mısır, Gazze Şeridi'ni işgal etmiş ve Transjordan da Yahudiye ve Samiriye'yi kendi topraklarına dahil etmişti. Savaşın ardından yerinden edilen 700.000 Filistinli Arap, Ürdün, Mısır, Suriye ve Lübnan'a doluştu, mağdur olan Filistin halkının bir kısmı Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) kurdu.

Yeni Yahudi İsrail devleti, sömürgelikten kurtulmuş olan Müslüman Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu'nun Arap ülkelerinden gelen toplu Yahudi göçünün merkezi haline geldi. 1956'daki Süveyş Krizi'nden sonra sürülen Mısır'daki Yahudilerden de gelenler oldu (bkz. sayfa 138).

Yom Kippur ve Camp David

İsrail-Filistin ihtilafı, 1967'de İsrail'le ona karşı birleşen Arap komşuları arasındaki 6 Gün Savaşı'yla devam etti. Sonuç, daha fazla Arap bölgesinin kaybı, Batı Şeria'da İsrail yönetimi altında yaşayan 600.000 Filistinli ve Sina Yarımadası'nın (eski Mısır bölgesi) İsrail tarafından işgali olmuştu ve bu sonuç İsrail'e daha fazla karmaşa ve daha fazla terör getirecekti.

1967'deki Arap aşağılaması 1973'teki Yom Kippur Savaşı'na (Yahudilerin kutsal Kefaret Günü'nün adı) yol açtı. Mısır ve Suriye, İsrail işgali altındaki Sina Yarımadası'na (Süveyş Kanalı'nın doğusu) ve Suriye ile sınırdaş olan Golan Tepeleri'ne sürpriz saldırılar yaptı. Başkan Richard Nixon yönetimindeki ABD, İsrail'e askeri destek verdi. Buna misilleme olarak OPEC'in Arap üyeleri tarafından ABD ve Avrupa'ya gönderilen petrole ambargo konulmasıyla petrol fiyatları füze hızıyla yüzde 130 oranında arttı ve Batı dünyasında bir ekonomik durgunluğu tetikledi (bkz. sayfa 107). Buna rağmen güçlü İsrail ordusu, Birleşmiş Milletler'in bir ateşkes müzakeresi başlatmasından önce yine galibiyet sağladı. 1978'de İsrail Başbakanı Menahem Begin ve Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat tarafından Beyaz Saray'da ABD Başkanı Jimmy Carter tanıklığında imzalanan tarihi Camp David antlaşmalarıyla, Mısır'ın İsrail'i bir ulus olarak kabul etmesi karşılığında Sina Yarımadası Mısır'a geri verildi.

Mısır ve İsrail arasındaki barış devam ediyor olsa da, Filistin ve İsrail ilişkileri gerginliğini koruyor ve Arap-İsrail çatışması sona ermekten çok uzakta bulunuyor.

Yeni Bir Emperyalizm

Filipinler'deki kendi sömürgesine bağımsızlık tanıyan güçlü ABD, yeni ticaret pazarları açmak ve kapitalizmi dünya çapında geliştirmek amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk sömürgelerini serbest bırakmaları için Avrupalı devletleri teşvik etti. Sovyetler Birliği de sömürgecilikle mücadeleyi destekliyordu, ancak onun hedefi ABD'nin tam tersine, gelişmekte olan ülkelerde komünizm rejiminin yayılmasını

sağlamaktı. Bu karşıt ideolojiler Soğuk Savaş döneminde (bkz. sayfa 155), komünistler ve Batı yanlısı milliyetçiler arasındaki iktidar mücadelesini finanse ettiler.

Yüzyılın sonlarında, Portekiz'in Çin'de son kalan Macao Kolonisi (1999'da) Çin Halk Cumhuriyeti'ne aktarıldı ve İngiltere, Hong Kong Adası'nı (1997'de) Çin'e devretti. Hong Kong, Çin'in Birinci Afyon Savaşı'nı kaybetmesinden sonra (bkz. sayfa 18) 1842'de İngilizlere bırakılmış ve bir serbest piyasa ekonomisi geliştirmişti. İngiltere'nin 1997 yılında Çin'le yaptığı anlaşmanın bir parçası olarak, adanın devredilişinden sonraki elli yıl boyunca kapitalist ekonomik ve ticaret sistemlerini aynen korumasına izin verildi.

İngiltere'nin Bermuda, Cebelitarık ve Falkland Adaları da dahil geri kalan deniz aşırı toprakları, oldukları gibi kalmak yönünde oy kullandılar ve bugün bunlar, savunma ve dış ilişkilerinin sorumluluğu İngiltere tarafından üstlenilmiş olarak, içerde kendi özyönetimlerine sahip durumdalar.

Avrupa'nın sömürge dönemi sona ermişti. Eski kolonilerde, sömürge altyapısı, savaş hasarı ve ticari zenginlikle karışık bir miras kaldı. Özellikle Afrika ülkeleri geçmişteki durumlarını iyileştirmek için çaba gösterdiler; fakat petrol, bakır, altın, elmas ve kauçuk gibi doğal kaynakların bolluğuna rağmen, bunlar ancak bu ülkelerin bazısında ekonomik iyileşmeyi sağlamaya yardımcı oldu.

Birçok yorumcu, deniz aşırı bölgelerin fiziksel olarak işgal edilmesi demek olan geleneksel sömürgeciliğin yerini, dominant ülkelerin güçlerini ve etkilerini artırmak için kapitalist ticaret ve küreselleşme sistemlerini kullanarak ekonomik açıdan bağımlı uluslar üzerinde kültürel, ekonomik ve sosyal kontrolü ele geçirdikleri yeni bir emperyalizmin (neokolonicilik) aldığını iddia ediyor.

7. Bölüm

SOĞUK SAVAŞ ÜRPERTİSİ

1946'da Sovyet Lideri Joseph Stalin, komünizmin ve kapitalizmin asla barış içinde yaşayamayacağını ve kapitalizme karşı komünist bir zafer elde edilinceye kadar çatışmanın kaçınılmaz olacağını söylemişti. Stalin, on dokuzuncu yüzyıl sosyalist filozofu Karl Marx'ın ideolojisini takip ediyordu.

Öte yandan ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, serbest piyasa kapitalist ekonomilerine, özgür ve demokratik seçime ve bireylerin mülk edinme hakkı olduğuna inanıyorlardı.

1922'de, ilk komünist devlet olan SSCB'nin kurulduğu andan itibaren (bkz. sayfa 63) iki siyasi sistemin savunucuları birbirlerine şüpheyle bakıyordu ve her biri diğerinin kendisini yok etmeye çalışmasından korkuyordu. Bu karşılıklı güvensizlik, ABD ve SSCB'nin II. Dünya Savaşı sonunda dünyanın en güçlü ulusları olarak ortaya çıkmasıyla, askeri bir güç dengesi haline geldi: Gezegeni yok edebilecek silahlara sahip iki süpergüç.

On yıllar boyunca dünya, muhtemel nükleer yıkım tehdidi altında yaşadı; ancak neyseki her iki taraf da her seferinde bir nükleer savaş başlatmanın eşiğinden geri döndü.

Bunun yerine, diğer ülkeleri etkileyerek ya da üstünlük sağlamak için onların işlerine müdahale ederek bir Soğuk Savaş sürdürdüler.

Soğuk Savaş rekabetleri için inanılmaz miktarda para harcanmıştı: ABD'nin askeri teçhizat satın almak, tüm dünyadaki antikomünist grupları silahlandırmak, nükleer veya diğer silahlar üzerinde araştırmalar yapmak, Kore ve Vietnam savaşlarını sürdürmek için yaptığı askeri harcamalarının 8 trilyon dolara ulaştığı tahmin ediliyor. Batı dünyasında maddi kaynakların kuruması, yüzyılın ortalarında yaşanan ekonomik patlamanın sonunun gelmesine katkıda bulundu ve SSCB açısından da Doğu Avrupa'da komünizmin sona ermesini hızlandırdı.

Demir Perde Yıkılıyor

Sovyet Lideri Joseph Stalin, II. Dünya Savaşı'nın meyvelerini vermesine yardım ettiği yayılmacı fikirlere sahipti. 1939'da Adolf Hitler ile Polonya'yı iki ülke arasında bölen beklenmedik Nazi-Sovyet Paktı'nı kurdu. Yapılan antlaşmaya göre, savaş başladığı zaman SSCB (bkz. sayfa 81), Almanya'nın istilasından hemen sonra Polonya'yı işgal etti ve fethedilen ülkeyi aralarında paylaştılar.

1941'de Almanya'nın SSCB'nin aleyhine dönmesinden sonra Stalin Müttefiklere katıldı ve 1944'de Almanya'nın yenilgiye uğramak üzere olduğu anlaşılınca Müttefik liderler, Avrupa'nın geleceğini tartışmak üzere Moskova'da bir araya geldiler. İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in el yazısı notları, savaştan sonra SSCB de dahil olmak üzere Müttefik ülkelere etki alanları tahsis etme niyeti olduğunu gösteriyor. Fakat bir yıl sonra Şubat 1945'te Ukrayna'daki Yalta Konferansı'nda Churchill ve ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, Polonya'da-

ki Sovyet nüfuzunu azaltmaya çalıştılar. Konferans, her ne kadar Birleşmiş Milletler için Almanya ve Berlin'in işgal edilmiş bölgeler arasında bölünmesi için bir düzenleme yapma zemini hazırlamış (bkz. sayfa 103) ve bu kabul edilmiş olsa da, SSCB ve Batı arasında şüphe tohumları ekilmişti.

Stalin, konferanstan sonra (adı şişeyle atılan yangın bombalarına verilen) Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'a, "Boşver. Biz bunu sonra kendi bildiğimiz yolla yapacağız," diye yazmıştı. Sovyet liderin istediği sadece Rusya'nın nüfuzunu genişletmek değildi, aynı zamanda Rusya ile Batı Avrupa arasında komünist devletlerden bir duvar oluşturarak Rusya'yı korumaya da kararlıydı.

Yugoslavya'da komünist Josip Tito önderliğindeki direnişçiler, Nazileri kovma konusunda işin en büyük kısmını yaptılar ve Tito, bağımsız bir federe komünist devlet başkanlı-

12. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki "Demir Perde".

ğına seçildi. Yugoslavya hiçbir zaman SSCB hâkimiyeti altına girmede ve Sovyet ulusları bloğuna katılmak yerine bağlantısız olmayı seçti.

Diğer yerlerde Sovyet Kızıl Ordusu, Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın çoğunu Nazilerden kurtardı ve buralarda, özellikle birçok komünist özgürlük savaşçısı tarafından memnuniyetle karşılandı. SSCB, komünist partileri destekledi ve onların propaganda veya sindirme kampanyaları yürütmelerine yardım etti ve 1949'a gelindiği zaman Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya ve Arnavutluk'ta, ayrıca Polonya'da Sovyetlerin etkisiyle kurulmuş komünist hükümetler bulunuyordu. Aynı yıl, Almanya'nın Sovyet işgali altında olan Doğu Almanya bölgesi, Alman Demokratik Cumhuriyeti adını alarak bu ülkelere katıldı.

Winston Churchill, "Kıtanın üzerine bir demir perde indi," diye beyanat verdi. Buna karşılık Stalin onu "savaş kıskırtıcısı" olarak nitelendirdi.

...Ve Duvar Yükseliyor

Soğuk Savaş kültürleri arasındaki çatışmayı, batıyı doğu bölgesinden izole eden duvarıyla ikiye bölünmüş Berlin şehri kadar simgeleyen başka hiçbir şey yoktu.

1948'de Almanya ve Berlin'in Sovyetler Birliği'ne ait olmayan bölgeleri İngiltere, Fransa ve ABD tarafından işgal edildi ve Batı Almanya adıyla yeni bir devlet olarak birleştirildi. Berlin şehri, Sovyet işgali altındaki Doğu Almanya'nın çok içeri bölgesinde yer alıyordu, bu yüzden Stalin'in buna tepkisi Müttefikleri Berlin'den tamamen çıkarmaya çalışmak oldu. Elektrik kaynaklarını kesti, birlikler göndererek şehrin batı kesimine giden her yolu engelledi ve halkı aç bıraktı.

Batı Berlin'e giden tek yol havayoluydu ve Müttefikler tarihteki en büyük havadan tedarik operasyonunu yaparak bu ablukayı kırdı. Berlin Hava Taşımacılığı, Haziran 1948'den Mayıs 1949'a kadar nerdeyse bir yıl sürdü ve bu süre içinde yaklaşık 1,5 milyon ton malzeme tedarik edildi; ardından SSCB, engellemeden vazgeçerek ablukayı kaldırdı.

Bu, Soğuk Savaş'ın ilk uzaktan karşılık verme örneği idi ve gelecek on yıllar için bir model oluşturdu. SSCB ve Batılı güçler hiçbir zaman birbirleriyle doğrudan savaşa girmediler.

SSCB, Ağustos 1961'de Berlin Duvarı'nı inşa etti. Sovyetler bunun Batı propagandasının Doğu'ya ulaşmasını engellemek için olduğunu iddia etti, ancak esas amacı Doğu Almanların Batı Berlin ve Batı dünyasına sürekli göçünü durdurmaktı. Doğu Alman sınır muhafızlarına yasadışı olarak duvarı geçenlere ateş etme emri verildi ve toplam ölüm sayısı tartışmalı olmasına rağmen, Batı'ya kaçma girişiminde en az 138 Doğu Avrupalı öldü.

Uydu ülkelerinin arkasında güvende olan SSCB, sıradan vatandaşlarının Batı ile olan bütün temasını kontrol ediyordu. Tek parti devletin konuşma özgürlüğünü demir yumrukla kısıtlaması ve muhalifleri Sibiryaya veya Sovyetler Birliği'nin yaşam şartları en zor olan diğer bölgelerinde bulunan gulag çalışma kamplarına ve cezaevi kamplarına sürgün etmesi, totaliter rejim suçlamalarını haklı çıkarıyordu.

Öte yandan ABD kendisini özgürlük şampiyonu ilan etmişti. Ancak, komünizme karşı çıkma çabası içindeyken bazen totaliter sağ kanat rejimlerini, örneğin Şili'de 1973'te Sosyalist Başkan Salvador Allende'yi deviren askeri cuntayı desteklemekten de geri kalmıyordu.

Varşova Paktı Birleştiriyor ve Ayırıyor

1955 yılında Batı Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa bir ordu kurmasına ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılmasına izin verildiğinde Soğuk Savaş gerginliği arttı. 1949'da ABD, Kanada ve on Batı Avrupa ülkesi tarafından kurulan NATO, karşılıklı bir güvenlik anlaşmasıydı. Herhangi bir üyeye saldırı, bütün üyelere karşı yapılan bir düşmanlık sayılacaktı. NATO, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı savaşmak için dünyanın dört bir yanında oluşturduğu bir grup askeri ittifakın ilkiydi. Daha sonra Avustralya gibi diğer ülkeler de NATO'ya katıldı. Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD 1951'de kendileri için ayrı bir askeri pakt olan Anzus Antlaşması'nı oluşturdular.

SSCB, yeniden silahlanan Almanya'yı bir tehdit olarak görüyordu ve Doğu Avrupa komünist devletlerinin savunma ittifakı olan Varşova Paktı'nı kurarak buna karşılık verdi. Kendilerini her iki askeri kanadın içine de dahil etmeyen ülkeler "Üçüncü Dünya" olarak bilinir oldu. Varşova Paktı, Sovyet birliklerinin bunu imzalayan tüm ülkelerde konuşlandırılmasına izin veriyordu ve bu, bazı ülkelerde kızgınlık yarattı.

Macaristan'da Sovyet karşıtı duygular, 1956'da Sovyet bloğundan çekilmeye karar veren yeni bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlanan bir halk ayaklanmasıyla doruğa çıktı. SSCB buna izin vermeyecek ve Kasım ayında 1000 tane tankla başkent Budapeşte'ye girerek oluşmaya başlayan devrimi ezecekti. Sonuçta binlerce Macar askeri ve sivil öldü ve 200.000 kişi Avusturya'ya kaçtı.

Bundan yedi yıl sonra, SSCB uydusu olan başka bir Doğu Avrupa ülkesi bu konumunu değiştirmeye kalkıştı. 1968'de Çekoslovakya Komünist Partisi Başkanı Alexander Dubček, sansürü ortadan kaldırmak ve basın özgürlüğüne izin vermek

de dahil olmak üzere bir dizi reform getiren ve “Prag Baharı” olarak bilinen devrimi tanıttı. Sovyetlerin buna verdiği yanıt, tankları sokaklara yerleştirip hükümet ya da medya binalarının çevresine birlikleri konuşlandırarak başkent Prag’ı işgal etmek oldu. Dubček tutuklandı ve yerine bir başkası atandı, Sovyet hâkimiyetine karşı olan muhalefet on yıllar boyunca ezildi.

Amerikan Kartalı Kanatlanıyor

SSCB Doğu Avrupa’da kendi çevresinde bir komünist tampon bölge oluştururken 1947’de ABD Başkanı Harry S. Truman, Sovyet nüfuzunu sınırlamaya yönelik Truman Doktrini’ni (bkz. sayfa 101) hazırladı. Truman, ABD Senatosu’nda, “Özgür halklara, kendi kaderlerini kendi istedikleri şekilde belirlemeleri için yardımcı olmalıyız,” dedi. Bu sınırlama politikası daha önce Yunanistan ve Türkiye’de Soğuk Savaş sırasında denenmişti.

Almanların II. Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ı işgali sırasında Yunan direnişçiler, komünistlerle cumhuriyetçiler arasında her iki taraf için de öldürücü olan bir mücadele başlattı. Sonuçta 1946’da Yugoslavya’nın komünistlere askeri yardımda bulunduğu ve İngiltere’nin cumhuriyetçileri desteklediği bir iç savaş başladı. Savaş sonrası kendi ekonomisinin sorunlarıyla boğuşan İngiltere, desteğini geri çekmek zorunda kaldı ve devreye ABD girdi. Yaptığı yardımlar sağ kanadın zaferinde önemli rol oynadı ve Yunanistan komünizme dönüşmeyen tek Balkan ülkesi oldu.

İngiltere ayrıca, özellikle 1947’de Türk boğazlarında Rus deniz üsleri kurulması ve Karadeniz’den Akdeniz’e serbest geçiş hakkı verilmesi için Sovyetler Birliği’nden gelen büyük baskılara karşı devamlı Türkiye’yi desteklemekten dolayı mali

açıdan çok sıkışmış durumdaydı. Sovyet gemileri bölgeye yığılmaya başlamıştı, bu nedenle ABD, Türk sularına bir uçak gemisi gönderdi ve Türkiye'ye 100 milyon dolar kadar ekonomik ve askeri yardım sağladı. Soğuk Savaş'taki bu karşılıklı meydan okumalar gelecek yıllarda olacakların zeminini hazırlıyor gibiydi.

Kore Bölünüyor

Kore'nin kaderi 1910'dan sonraki yıllarda, Japonya'nın Asya'daki milliyetçi yayılımının bir parçası olarak yarımadayı işgal etmesiyle, diğer ülkeler tarafından belirlendi (bkz. sayfa 92). II. Dünya Savaşı'nın sonunda muzaffer Müttefikler ülkeyi 38. paralel boyunca ikiye bölerek Japonya'yı oradan attılar. Bu enlemin kuzeyindeki bölgeyi SSCB yönetirken, güneyi ABD tarafından işgal edildi.

SSCB tarafından ağır silahlar ve tanklar temin edilen Kim Il-sung'un liderliğindeki Komünist Kuzey Kore, 1950'de ABD'nin Güney Kore Cumhuriyeti'nden çekilmesiyle, ülkeyi birleştirmek amacıyla sınırda sürpriz bir saldırı başlattı. Güney Kore, Birleşmiş Milletler'den yardım talep etti ve Birleşmiş Milletler kendi üyesi olan ülkelere çağrıda bulundu. On beş ülke, bölgeye askeri yardım göndererek buna yanıt verdi ve bu ülkeler ABD liderliğinde ilk defa BM bayrağı altında savaştı.

Amerikan bombardıman uçakları Kuzey Kore'nin ilerleyişini engelledi. General Douglas MacArthur komutasındaki BM kuvvetleri cesur bir hamleyle, Kuzey Kore hatlarının arkasındaki Inchon'a inerek saldırıyı kırdı ve hücumu geçerek saldırganları ileriye doğru, neredeyse Çin sınırına kadar sürdü. Bu, çatışmaya yeni bir Soğuk Savaş gücünün katılmasına

yol açtı. Kendini tehdit altında hisseden komünist Çin Halk Cumhuriyeti, kendi Halkın Kurtuluş Ordusu'ndan kalabalık bir kuvvet gönderdi ve BM kuvvetlerini Unsan'da büyük bir yenilgiye uğratarak güneye doğru ilerledi.

MacArthur, çatışmayı Çin'e yönelik bir taarruz savaşıyla tırmandırmak istedi; ancak ABD Başkanı Truman, sürpriz bir hareketle onu Nisan 1951'de görevden aldı ve Amerika'ya, "Bizim savaşı uzatmak için inisiyatif kullanmamız yanlış olur, feci halde yanlış olur," dedi.

Ertesi ay Kore Savaşı, 38. paralel yakınındaki geri kalan ön cepheelerde uzun süren bir çıkmaza ve görüşmeler dönemi-ne girdi. Nihayet 1953'te ülkeyi resmi olarak ayıran bir antlaşma imzalandı ve Kuzey Kore, Kim Il-sung ve onun varisleri ile giderek totaliter bir rejime uzanan, dünyadan soyutlanmış bir yola girdi.

Casuslar, Uzay ve Steroidler

Soğuk Savaş'taki kuşkular, casuslar çağını yarattı. Gizli ajanlar, iki taraflı ajanlar ve hatta üç taraflı çalışan ajanlar vardı ve bunların arasında 1964'te Sovyet casusu olduğu ortaya çıkarılan İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in sanat danışmanı Anthony Blunt da bulunuyordu. Komünist ülkelerdeki gizli polisler muhalifleri toplamak için devriye geziyorlardı ve ABD'de "ya-tağın altındaki kızıklar" paranoyası McCarthy'cilik anlayışına yol açtı. Bu deyim, 1950'de hükümet görevlileri ve Hollywood aktörleri, senaristler, yönetmenler gibi tanınmış kişileri yıkıcı Sovyet sempatizanları olmakla suçlayan Senatör Joseph McCarthy'nin başını çektiği ve komünistler için başlatılan bir cadı avı için kullanılmaktaydı. J. Edgar Hoover yönetimindeki Federal Soruşturma Bürosu'nun (FBI) yardımıyla McCarthy,

binlerce kişiyi ihanetle suçladı, hazırlanan kara listeler yoluyla insanları işinden ederek yüzlerce kişiyi hapse attırdı.

Ancak 1954'te orduya saldırmaya başladığı zaman, Başkan Dwight D. Eisenhower (II. Dünya Savaşı kahramanı) ve ABD Senatosu onun herkese çamur atmasına bir son verdi. Fakat McCarthy'ciliğin en zirvede olduğu 1953'te, Amerikalı Julius ve Ethel Rosenberg çifti, atom bombası hakkında SSCB'ye bilgi aktardıkları gerekçesiyle casus olarak idam edildiler.

Soğuk Savaş çekişmesi hayatın her alanına yayılmıştı. Spor olayları, Avustralya'nın Melbourne kentinde düzenlenen 1956 Olimpiyat Oyunları'ndaki Macaristan ile SSCB arasındaki sutopu maçı örneğinde olduğu gibi bir savaş alanı haline gelmiş ve bu olay "Sudaki Kan" olarak adlandırılmıştı. Bu noktada Macaristan ayaklanması Sovyetler tarafından bastırılmış (bkz. sayfa 160) ve iyice gerilen sınırlar sonucunda oyuncular ve seyirciler birbirine girmişti.

Olimpiyatlardaki başarılar öylesine önemli kabul ediliyordu ki, Doğu Avrupa ülkeleri kendi sporcularının performanslarını artırmak için yaygın bir şekilde ilaç istismarına başvuruyordu. Her iki taraf da (ABD ve SSCB) olimpiyat oyunlarını politik olaylar nedeniyle boykot etti: ABD, Sovyetler'in Afganistan'ı işgalini protesto etmek için 1980'deki Moskova Olimpiyat Oyunları'ndan uzak durdu ve Sovyet bloğu buna misilleme olarak 1984'teki Los Angeles Olimpiyat Oyunları'na katılmadı.

ABD ve SSCB, teknolojik üstünlüklerini ispatlamaya çalıştıkları için Soğuk Savaş rekabetleri uzaya taşındı. SSCB 1957'de ilk uydu olan Sputnik'i uzaya fırlattığı zaman ABD şoka uğradı ve yine SSCB 1961 Nisan ayında Yuri Gagarin'in yörüngeye oturmasıyla ilk insanı uzaya göndermiş oldu.

Ülkesinin ulusal gururunu onarma ve uzay yarışında SSCB'yi aşma çabası içinde olan Başkan John F. Kennedy, bir sonraki ay bir açıklama yaparak Amerika'nın Ay'a ulaşacağını duyurdu. ABD Kongresi'ne verdiği demeçte "Bu ulusun, önümüzdeki on yıl içinde, bir adamı Ay'a indirip, güvenli bir şekilde yeryüzüne geri getirme hedefini gerçekleştirmeye kendisini adanması gerektiğine inanıyorum," dedi. Onun bu arzusu, Temmuz 1969'da Neil Armstrong ve Buzz Aldrin'in Apollo 11 uzay aracından çıkarak ayda yürüyen ilk insanlar olmasıyla gerçekleşmiş oldu. Ancak Kennedy buna tanıklık edemedi, 1963'te bir suikasta kurban gitti. Kennedy'nin katili Lee Harvey Oswald'ın bu eyleme neden kalkıştığı hâlâ netlik kazanmış değil.

Castro, Che ve Küba

Soğuk Savaş başladığında ABD, atom bombasına sahip tek ulus olduğundan üstünlük onun elindeydi. Bu durum, 1949'da SSCB kendi atom bombasını geliştirdiği için fazla uzun sürmedi. Ondan sonra bu iki süpergüç bir silahlanma yarışında daha büyük bir askeri tehdit veya caydırıcı güç olmak için birbirleriyle rekabete girdi. Bu bir güç dengesinden çok, bir terör dengesiydi; çünkü her iki taraf da II. Dünya Savaşı'nı sona erdirmek için kullanılan atom bombasından 500 kat daha fazla patlama gücü olan bir hidrojen veya termonükleer bomba yaratmaya çalıştı. 1962 yılına gelindiğinde, her iki taraf da bu füzelerden potansiyel olarak tüm medeniyeti yok etmeye yetecek kadarına sahip olmuşlardı.

Bir sonraki askeri hedef, daha da uzak menzilli füzeler geliştirmektir. Fakat 1959'dan itibaren ABD kendini Karayip-

ler'deki küçük bir adadan gelecek olan bir tehdit altında hissetti: Küba.

1959'da iki devrimci Fidel Castro ve Che Guevara'nın başını çektiği Marksist kuvvetler, ABD tarafından desteklenmekte olan Küba'daki sağcı hükümeti devirdi. Ardından, 1961'de ABD tarafından desteklenen sağ kanat Küba sürgünlerinden oluşan bir istilacı gücün ülkeyi ele geçirme görevinde başarısız olduğu Domuzlar Körfezi fiyaskosu geldi. Bu, Castro'yu SSCB'den korunma istemeye teşvik etti. Kendi arka bahçesinde bir komünist rejim olmasına çok kızan ABD, Küba'ya karşı yaptırımlar uyguladı; ancak Castro, Angola ve Etiyopya'daki Sovyet destekli savaşları desteklemek için hâlâ birlikler gönderme gücüne sahipti. Genç, yakışıklı ve etkileyici Che Guevara, dünyanın her yanında devrimci gençlerin sembolü olmuştu.

Nükleer Terör: Küba Füze Krizi

Soğuk Savaş'ın en dehşet verici günleri, Ekim 1962'de "dünyayı değiştiren bir hafta" sırasında yaşandı. ABD'li bir casus uçak, ABD'den sadece 150 kilometre (90 mil) uzakta Castro'nun komünist Küba'sında yapımı süren Sovyet nükleer füze üsleri olduğunu tespit etti; bunun anlamı, füzelerin Miami, New Orleans ve Washington DC'ye ulaşabileceğiydi.

Bu, ABD'nin kabul edemeyeceği bir tehditti. Televizyonda yayımlanan bir konuşmada Başkan Kennedy şunları söyledi: "Dünya barışına karşı yapılan bu gizli, pervasız ve kıskırtıcı tehdidi durdurup ortadan kaldırması ve uluslarımız arasındaki ilişkileri istikrara kavuşturması için Başkan (SSCB) Kruşçev'e buradan çağrıda bulunuyorum."

Kennedy adanın etrafında 800 kilometrelik (500 mil) bir deniz barikatu kurulduğunu açıklayarak daha fazla Sovyet nakliyatı yapılmasını engelledi ve Küba'dan yapılacak herhangi bir füze saldırısının, ABD'nin Rusya'nın kendisine karşı "tam misillemeyle karşılık verme" durumu yaratacağını söyleyerek Rusları uyardı. Ayrıca üslerin kapatılmasını ve füzelerin kaldırılmasını talep etti. SSCB Lideri Nikita Kruşçev ablukanın "saldırgan bir hareket oluşturduğunu" söyledi; geri çekilmeyi reddetti ve silah taşıyan Sovyet savaş gemileri Küba'ya doğru yola devam etti. Bu noktada Kennedy, Küba'yı istila etmekle tehdit etti ve nükleer silah yüklü bombardıman uçaklarının bu eylem için hazırlanmasını emretti. Kennedy'nin Savunma Bakanı Robert McNamara, Başkan'ın Oval Ofis'inden çıkarırken yanındakilere, "Bir daha asla başka bir cumartesi gecesini görecektik kadar yaşayamayacağımı düşündüm," demişti.

Neyse ki, dünyanın şansına iki lider de bir nükleer savaşın yıkıcılığını istemiyordu. Kennedy durumun saçmalığını belirten şu yorumu yaptı: "Dünyanın iki zıt tarafında oturan iki adamın, medeniyetin sonunu getirecek bir karar verme gücüne sahip olması tam anlamıyla bir delilik." Böylece, sıradan insanları dehşete düşüren yeterli bir güç gösterisinden sonra Kennedy ve Kruşçev, dünyayı bir savaşın eşiğinden geri döndürdü ve aralarında görüşmeler başladı.

Sovyet savaş gemileri geri döndü ve SSCB, Kennedy'nin ABD'nin adayı hiçbir zaman istila etmeyeceği sözü karşılığında füzelerini Küba'dan kaldırdı. Anlaşmada, hükümetin yayıf görünmesini perdelemek için 25 yıldır Amerikan halkından gizlenen bir başka madde daha vardı: Rusların Batı Avrupa'yı işgal etmesi halinde ABD'nin buna karşılık verecek bir tehdit unsuru olarak Türkiye'de bulundurduğu kendi nükleer füzelerini oradan çıkarması koşulu.

Bu korkutucu haftaların uzun süre devam eden yankıları oldu. İki süpergüç müzakerelere başladı ve bunların sonucunda nükleer denemelere yasak getirildi ve liderler için Beyaz Saray'la Kremlin arasında kırmızı telefon hattı kuruldu. Dünyanın süpergüçleri arasındaki sıcak savaş tehdidi yavaş yavaş yerini bir işbirliği ruhuna bıraktı.

Vietnam'da Tanımlanan Soğuk Savaş

I. Dünya Savaşı sırasında, ahlaki gerekçelerle savaşmayı reddeden vicdani retçiler, insanlar tarafından dışlanırdı. II. Dünya Savaşı'nda bunlar geri hizmetlerde görevlendirildiler. Fakat 1960'larda, genelde barışı destekleyen, fakat özellikle Vietnam'daki savaşa karşı çıkan yaygın bir savaş karşıtı hareket gelişti.

Hem bir milliyetçilik hem de bir Soğuk Savaş mücadelesi olan ve 1955'ten 1975'e kadar süren Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş'ın en belirleyici çelişkisiydi. Bu savaş, üstünlük kazanmak uğruna israf edilen askeri kaynakların -bu olayda insani kayıpların- özeti olan bir örnekti.

Fransız sömürgecilerini zorla ülkeden atan Vietnam, 1954'te, Ho Chi Minh tarafından yönetilen komünist Kuzey Bölgesi ve Ngo Dinh Diem'in yönettiği (bkz. sayfa 138) Batı taraftarı Güney Bölgesi olarak ikiye bölündü. Ancak demokratik seçimler vaat eden Diem, bunun yerine kendisini cumhurbaşkanı olarak atadı. Güney'de güçlenen komünist bir unsur olan Viet Kong'dan endişe duyan ABD, Diem'e askeri teçhizat, danışmanlar ve destek verdi ve 1964'te bir Amerikan gemisine Tonkin Körfezi'nde Kuzey Vietnamlılar tarafından ateş açılması üzerine ABD kendi kuvvetlerini savaşa yolladı.

Ertesi yıl Avustralya, Yeni Zelanda ve Asya'dan gelen birlikler tarafından güçlendirilen 100.000 Amerikan askeri, Vietnam'a gönderildi. Bu bir toprak kazanma savaşı yerine yıpranma savaşı haline geldi. SSCB ve Çin tarafından Ho Chi Minh Yolu denilen hat üzerinden yardım sağlanan Viet Kong gerillaları, ormanın içinde gizlenebiliyor veya sivil halkın arasına karışabiliyordu; belirli bir bölgede yenilmiş olsalar bile, Amerikalılar geçtikten sonra ormanda yeniden birleşip ortaya çıkabiliyorlardı.

ABD'nin buna cevabı, kırsal bölgeye mayın döşemek ya da havadan bomba atmak oldu. Vücuda yapışan ve atıldıktan sonra yanmaya devam eden yanıcı kimyasaldan yapılmış napalm bombaları sivillere karşı bile kullanılıyordu. Viet Kong'luların saklandığı yerleri yok etmek için çevreye püskürtülen zehirli bitki öldürücü ilaç Agent Orange, aynı zamanda ormandaki tüm yaşamı da öldürmüştü.

Celp Kâğıtları Yakılıyor

Televizyondan canlı olarak yayınlanan ilk savaş Vietnam'dı. Köyler yakılırken, siviller kaçarken ve ölen askerlerin tabutları üst üste yığılırken bütün dünya bunları dehşet içinde izliyordu. Vietnam Savaşı başlangıcından beri Amerikan halkının birçok kesiminde hiç destek görmemiş, savaşa ve zorla askere alınmalara karşı yapılan protesto gösterileri, askere çağrılan gençlerin celp kâğıtlarını halkın önünde yakmaları, 1960'ların karşı kültürünün bir parçası haline gelmişti. Afro-Amerikalı boksör Muhammed Ali, 1966'da kendisini askere çağırان celp kâğıdını reddetti ve "Beyaz efendilerin sadece koyu derili insanlar üzerindeki egemenliğini sürdürmek için başka insanlara ateş edip öldürerek ve yakarak işlediği cinayetlere yardım

etmeyeceğini,” söyledi. Çağrı celbini reddettiği için verilen hapis cezasından kurtuldu, fakat Dünya Boks Şampiyonu unvanı elinden alındı.

Bir yıl sonra Kuzey Vietnamlılar ve Viet Kong, sürpriz bir saldırı başlattı. ABD’nin bir zaferden uzak olduğu açıldı ve 1969’da ABD’nin yeni Başkanı Richard Nixon, Vietnam’dan yavaşça bir geri çekilme başlatırken yaptıkları yardımı da geri çekti ve bu çekilme Güney Vietnam’ı geri dönülemez şekilde zayıflattı.

Son Amerikan birlikleri Vietnam’dan Mart 1973’te ayrıldı; ancak çatışma, Kuzey Vietnam kuvvetlerinin 1975’te ilerleyerek başkent Saygon’u Nisan ayında ele geçirmesiyle devam etti. ABD son personelini, helikopterlerde yer bulmak için kavga eden Güney Vietnamlı mültecilerle birlikte oradan götürdü. Geride kalanlar, teknelerle komünist olmayan ülkelere sığınmak isteyen Vietnam halkının ilk dalgasını oluşturdu.

Vietnam Savaşı, ABD için tam bir şok oldu. Modern dünyada ilk defa, askeri gücünün üstünlük sağlayamadığı bir durumla karşılaşmıştı. ABD Savunma Bakanlığı’na göre, yüzyılın ortasındaki ekonomik patlamanın (bkz. sayfa 107) sona ermesine katkıda bulunan bu savaş, maddi olarak 173 milyar dolara mal olmuştu. Yaklaşık 60.000 Amerikalı ölmüş, Vietnamlılar ise muhtemelen -çoğu sivil olmak üzere- 1 milyondan fazla kayıp vermişti. Buna ek olarak bu savaş, Amerikan hükümetinin kendi halkı içinden çok büyük sayıda kişinin desteğini kaybetmesine yol açmıştı.

Çok İleri Bir Adım

1970’lerde ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş, her iki tarafın da nükleer savaşın eşiğinden dönmüş olması ve gerginlikler açısından resmi bir rahatlama sinyali veren antlaşmalar üzerinde ihtiyatlı görüşmeler yapması dolayısıyla, biraz gevşeme belirtileri göstermeye başladı. ABD Başkanı Nixon 1972’de Çin ve Sovyetler Birliği’ni ziyaret etti ve o yılın sonlarına doğru ilk Stratejik Silahları Sınırlama Sözleşmesi (SALT I) imzalandı. SALT II, 1979’da imzalandı, ancak aynı sene SSCB Afganistan’ı işgal etti ve Soğuk Savaş gerginliği tekrar başladı.

Tıpkı Vietnam Savaşı’nın, Amerika’nın her yeri fetheden bir ülke olmadığını göstermesi gibi, 1979’da Afganistan’da başlayan Sovyet savaşı da Kızıl Ordu’nun yenilmez olmadığını kanıtladı. SSCB, muhafazakâr ve İslamcı isyancılar tarafından tehdit edilen Afganistan’daki komünist rejimi desteklemek amacıyla önce askeri danışmanlar gönderdi, ardından yeni bir kukla hükümeti kurarak geniş çaplı bir işgal başlattı.

Mücahitler (cihat eden ya da “din adına savaşanlar”) olarak bilinen Müslüman gerillalar ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan’dan silah ve para yardımı aldılar. Mücahitlerin helikoptersavar füzelere sahip olmasıyla birlikte, SSCB Afganistan’daki hava hâkimiyetini kaybetmeye başladı. Antikomünist ülkeler tarafından finanse edilen gruplardan bir tanesi, Afganistan’da baskıcı bir İslami rejimi sürdürmek isteyen ve terörist El Kaide’ye sığınma sağlayan Taliban örgütüydü (bkz. sayfa 195).

1981’de göreve başlayan yeni Amerikan Başkanı Cumhuriyetçi Ronald Reagan şiddetli bir antikomünistti ve SSCB’yi bir “şer imparatorluğu” olarak niteliyordu. Reagan, askeri harcamaları artırarak sağ kanat Nikaragua Kontraları’nı silahlandırmak gibi Latin Amerika’ya müdahale eden yeni bir

dalga başlattı ve Yıldız Savaşları olarak bilinen, uzay savunma uydularının bir programı olan Stratejik Savunma Girişimi'ni planladı. Ancak 1980'lerin ortalarında SSCB derin ekonomik zorluklar içindeydi. Artık silahlanma yarışında ya da dünyayı etkileme konusunda ABD ile boy ölçüşemiyordu.

Glasnost ve Perestroyka

1985 yılında Mikhail Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin yeni başkanı oldu. Eskimiş bir sanayi altyapısı ile yozlaşmış, sevilmeyen ve etkisiz bir hükümetin yanı sıra Afganistan savaşının masraflarıyla karşı karşıya kalan Gorbaçov, dünyayı dönüştürecek radikal adımlar attı.

Ekonomiyi yeniden canlandırmayı ve SSCB'yi modern bir demokrasiye dönüştürmeyi umut eden Gorbaçov, devlet sansürünü sonlandırmayı da içeren "glasnost" (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarını başlattı.

Askeri açıdan ABD'ye ayak uyduramayan Gorbaçov, Afganistan'dan çekilmeye başladı ve 1989'da son Sovyet askerleri arkalarında kaotik bir miras bırakarak ülkeyi terk etti. Gorbaçov, ABD Başkanı Reagan ile bir dizi zirve yaparak Stratejik Silah Azaltma Görüşmeleri'ni (START) başlattı.

Gorbaçov'un kendilerine karşı askeri bir güç kullanmayacağından emin olan birçok Doğu Avrupa ülkesi, Sovyet bloğundan ayrılmayı düşünmeye başladı ve SSCB'yi çöküntüye götüren süreçte bir adım daha atıldı.

Dayanışma Polonya'yı Sarsıyor

ABD'de kapitalist unsurlar genellikle işçi örgütlerini kendi kontrolleri altında tutmaya çalışmakla birlikte, ABD, Polonya'daki bir sendikayı üstü kapalı olarak destekliyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sendikalar, Doğu Avrupa'daki Komünist Parti'nin kontrol mekanizmasının bir aracı haline gelmişlerdi. Bir Varşova Paktı ülkesinde Komünist Parti tarafından kontrol edilmeyen ilk sendika (bkz. sayfa 160) 1980'de Lech Walesa önderliğinde tersane işçileri tarafından kurulan Polonya'daki Dayanışma Sendikası'ydı. Sendikanın grevleri komünist hükümete karşı toplumsal bir protestoya dönüştü ve hükümet buna karşılık olarak Dayanışma Sendikası'nı yasakladı; ancak sendika üyeleri sendikayı sosyal değişim ve işçi hakları çağrısında bulunan popüler bir hareket haline getirdi. Dayanışma Sendikası aynı zamanda Sovyet egemenliğine de karşı çıktığı için ABD tarafından gizlice finanse ediliyordu.

Dayanışma gelişerek, bir siyasi parti haline geldi. 1989'da komünist Polonya Hükümeti, bunlara ödün vermek ve -Dayanışma'nın kazandığı- kısmen özgür olan seçimlere izin vermek zorunda kaldı. Lech Walesa, II. Dünya Savaşı'ndan beri ülkeyi yönetecek komünist olmayan ilk kişi olarak devlet başkanı seçildi ve bir işçi örgütünün bir rejimi değiştirebileceğini gösterdi.

Sovyetler Birliği Parçalanıyor

1989 yılı, Soğuk Savaş'ı sona erdiren önemli bir yıl oldu. Macaristan, Avusturya ile olan sınırlarını açtı, birçok Doğu Avrupa ülkesinde devrimler yaşandı ve Kasım 1989'da Doğu Almanya, Berlin Duvarı üzerindeki gardiyanlığını terk etti. Soğuk Savaş bölünmelerinin sembolü olan duvar, hem Doğu

hem de Batı'daki Berlinliler tarafından devrildi. Aralık ayında Gorbacov ve ABD Başkanı George Bush, Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan ettiler.

Doğu Avrupa komünizminin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılması inanılmaz derecede hızlı oldu. Almanya 1990'da yeniden birleşti ve Litvanya aynı yıl SSCB'den ayrılıp bağımsızlığını ilan etti. 1991'de Gorbacov iktidardan düştü ve halefi Boris Yeltsin, merkezi Sovyet otoritesinin siyasal haklarını Rusya Federasyonu'na aktararak Sovyetler Birliği'ni feshetti ve onu ilk baştaki on beş devlete dönüştürdü. Birdenbire Müttefikler ve ABD, Rusya'yı komünizmden kapitalizme götüren ekonomik reformlarında Yeltsin'e tam destek vermeye başladılar.

Rusya'da Savaş ve Barış

Bununla birlikte, eski Sovyet cumhuriyetlerinde her şey huzur dolu değildi. Bazı durumlarda, Gürcistan ve Azerbaycan'da olduğu gibi, yüzyıllarca sürmüş olan etnik bölünmeler alevlenerek iç savaflara kadar gitti. Çeçen bağımsızlıkçıları ile Rusya yanlıları karşı karşıya gelince, Rusya Çeçenya bölgesine müdahale etti. Çeçen savaşı, bölgede konuşlanmış Rus birliklerinin uyguladığı terörizme ve insan hakları ihlallerine yol açtı ve bu şiddet yirmi birinci yüzyılda da uzunca bir zaman sürdü.

Soğuk Savaş bitmiş olsa da, geride nükleer silahlar kalmıştı. SALT sözleşmelerinin yeni bir serisi ile 1991'de silahların azaltılması konusunda anlaşmaya varıldı ve ardından 1993, 2002 ve 2010'da bunları daha fazla azaltma kararı alındı. Soğuk Savaş'ın en yoğun olduğu günlerde nükleer silahların sayısı 30.000'den fazla iken, bugün ABD ve Rusya'nın her birinde yaklaşık 1.500 kadar nükleer füze bulunuyor.

Çin Sol Taraftan Sahneye Çıkıyor

Her ne kadar Soğuk Savaş esas olarak kapitalist ABD ve komünist SSCB arasındaki bir çatışma olsa da, dünyanın diğer büyük komünist gücü olan Çin'in de üstleneceği önemli bir rol vardı. Çünkü Soğuk Savaş'tan sonra Çin, ABD dışında tek süpergüç olarak SSCB'nin yerini alacaktı.

II. Dünya Savaşı sırasında Çin'in Japonya istilasına karşı verdiği mücadele geniş çaplı küresel çatışmanın bir parçası haline geldiğinde Çin, dünya meselelerinde rol almaya başlamıştı (bkz. sayfa 69). Savaş sırasında Çin Komünist Partisi'ndeki (ÇKP) devrimciler, Çang Kay-şek yönetimindeki sağ kanat Çin milliyetçi hükümeti Kuomintang ya da KMT ile tedirgin bir ittifak kurmuşlardı, ancak 1946'da iç savaş tekrar patladı. ÇKP, Japonların geride bıraktığı ve aynı zamanda Sovyetler Birliği tarafından sağlanan askeri teçhizatları topladı. Komünistlerin 1934-35'te yaptığı Uzun Yürüyüş (bkz. sayfa 67) sırasında öne çıkan Mao Zedung liderliğindeki ÇKP, KMT'yi devirdi. Çang 1949'da Tayvan'a kaçtı ve orada Çin Cumhuriyeti'ni kurdu, bu sırada Mao, Pekin'e girip orada Çin Halk Cumhuriyeti'ni (PRC) ilan etti. Komünist Çin'in nazarında bir diken olan ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından asla resmi olarak tanınmayan Tayvan, halen bağımsızlığını sürdürüyor.

Yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyeti SSCB'den danışmanlar ve yardım aldı. Mao bir süre, Stalin tipi beş yıllık planlar ve hızlı sanayileşme modelini uyguladı. Ayrıca, 1950-1953 yılları arasında Kore Savaşı'ndaki komünistleri ve Vietnam'ın 1954'te başlayan bağımsızlık savaşını destekleyerek, Stalin'in komşu ülkelerdeki komünizmi teşvik etme sistemini de takip etti (bkz. sayfa 139).

Çin orduları Vietnam Savaşı'na katılmasa da, Çin Komünist Partisi Vietnamlı Marksistlere silah ve yiyecek sağladı,

Asya ve Afrika'daki diğer komünist gruplara destek verdi. Fakat Mao asla bir Sovyet dalkavuşu değildi ve aradaki ideolojik farklılıklar 1960'da Çin-Sovyet bölünmesine yol açtı.

Tibet'i ilk defa 1951'de işgal eden ve ardından 1959'da orada bir isyanı bastırarak Tibet'in manevi lideri Dalai Lama'nın Hindistan'a kaçmasına neden olan Çin Halk Cumhuriyeti, Tibet'le olan ilişkileri konusunda uluslararası kınamalardan korkmuyordu ve Çin Komünist Partisi'nin yaptığı insan hakları ihlallerine ilişkin raporlarda yer alan Tibet'in bağımsızlığı konusunu tartışmayı da sürekli reddetmekten çekinmiyordu.

Ülke içinde Mao'nun uyguladığı politikalar, zorla evliliğin yasaklanması, okullar inşa edilmesi ve toprakların müşterek çiftlikler olarak köylülere yeniden dağıtılması gibi reformları içeriyordu. Ayrıca, 1958'de zararlı böcekleri öldürme, pirinç ve tahılları yiyen serçeleri durdurma girişimi olan "Büyük Serçe Kampanyası" gibi tuhaf programlar da başlattı. Fakat kuşlar doğal olarak böcek yediklerinden, serçeler öldükçe zararlı böcekler ekinleri tahrip ettiler. Kuraklık, yanlış sulama sistemleriyle birleşince, 1959-1961 yılları arasında ülkede yaygın bir kıtlık oldu. En az 15 milyon Çinli öldü.

Sparrow (Serçe) Kampanyası, endüstriyel ve tarımsal büyümeyi artırmak için düzenlenen ve fena halde başarısız olan üç yıllık "Büyük Sıçrama Hamlesi" seferberliğinin bir parçasıydı. Mao, 1959'da devlet başkanlığı görevinden istifa etti, fakat ÇKP başkanlığını sürdürdü. Kısa bir süre sonra Çin'in onun kitlesel müşterek çiftlikler ideolojisinden uzaklaştığını hissetti ve bir sonraki büyük eylemi, 1966-76 Kültür Devrimi'ni teşvik etmek oldu. Durumdan vazife çıkaran gençlerin kendi kendilerine kurdukları Kızıl Muhafız Birlikleri'ni harekete geçirdi ve onları, devrim karşıtı olan ya da eski alışkanlıklar,

gelenekler, fikirler ve önceki kültür ile bağlantısı olduğunu belirledikleri her şeyi ve herkesi ezip geçmeleri konusunda serbest bıraktı. Mao, “Dörtlü Çete” tarafından destekleniyordu: radikal politikacılar Jiang Qing (Mao’nun karısı), Zhang Chunqiao, Yao Wenyuan ve Wang Hongwen.

Kızıl Muhafızlar Mao’nun kişiliği etrafında bir tapınma kültü oluşturdular. Mao’nun söylev ve yazılarından derlenen özetler, halk arasında *Küçük Kırmızı Kitap* olarak da bilinen *Başkan Mao’dan Alıntılar* adıyla 1964’te yayınlandı ve bu kitap yüce bir nesneye dönüştü. 1967’de Kızıl Muhafızlar öylesine aşırı ve şiddet dolu bir hale geldiler ki, kamu düzeninin sağlanması için ordudan yardım istendi ve Kızıl Muhafızlar’ın kendi üyelerinin pek çoğu da “yeniden eğitim” için geri çağrıldı.

Sahne Kapılıyor

Çin Kültür Devrimi, “kapitalist düşünce”ye karşı yeni bir mücadeleye verirken, tanınmış diplomat Zhou Enlai, Çin’in dünya sahnesinde bir yer alması için çalışmalar yapıyordu. Çin, 1971’de Birleşmiş Milletler’e katıldı ve daha sonra Güvenlik Konseyi’nde kalıcı bir yer edindi. Zhou, Soğuk Savaş gerginliğini azaltmak için ABD ile görüşmelere başladı ve 1972’de Richard Nixon, Çin’i ziyaret eden ilk ABD Başkanı oldu. Bu, uluslararası ilişkileri geliştirmede atılmış önemli bir adımdı.

Çin’in bir köylü ekonomisinden günümüzün küresel ekonomik devi haline dönüşmesi, Mao’nun 1976’daki ölümünden sonra başladı. Dörtlü Çete, bir darbe planı yapmakla suçlanarak tutuklandı, ardından ılımlı politikacı Deng Xiaoping siyasette önemli bir kişi olarak öne çıktı. Mao’nun kitle-sel kolektifleştirme politikalarını sona erdirdi, Çin’de yabancı etkilere izin verdi ve kapitalizm denemeleri yapmaya başladı.

Dikkatle kontrol altında tutulan ilk Çin “Özel Ekonomi Bölgesi” 1981 yılında Shenzhen’da açıldı. Yabancı şirketler orada ilk kez Çin’e yatırım yapmaya davet edildiler, ticaret kuralları gevşetildi ve hükümet kısıtlamaları kaldırıldı. Özel bölgelerdeki ekonomik büyüme o kadar hızlıydı ki (Çin’in üretimi beş yılda ikiye katlandı), 1985’de Deng özel sanayii teşvik ederek, devlet işletmelerini özelleştirerek ve yabancı yatırımlara kucak açarak, piyasa güçlerinin ülke geneline yayılmasına izin verdi.

1992’de Deng, Çin’in bir “sosyalist pazar ekonomisi” olduğunu ilan etti ve yirminci yüzyılın sonunda bu bir ekonomik mucize olarak değerlendirildi. Ülke, yüzyıllardır olduğundan daha varlıklı ve istikrarlıydı. Ekonomi yılda neredeyse yüzde 10 oranında büyümekteydi ve yaklaşık 400 milyon kişi için yaşam standardı yükselmişti: özel milyonerler vardı ve Çin’in sınırları boyunca ithalat ve ihracat hızla akıyordu.

2004’te Çin’in GSYİH’sı (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla), 1.15 trilyon dolarlık dış ticaret ve ülke içinde 60 milyar dolarlık yabancı yatırımla birlikte, 1.65 trilyon dolardan fazlaydı. Yaklaşık 300 milyon kadar insan iş için kırsal kesimden şehirlere taşındı.

Çin’in muazzam modern ekonomisi, sorunları da beraberinde getirdi. Milyoner ticaret adamlarının yanı sıra çok yoksul göçmen işçiler vardı; şehirler kirlenmiş ve yok edilen ormanlar kırsal bölgelerde çöller yaratmıştı. Uluslararası alanda Çin dünyanın en büyük hammadde tüketicisidir ve ucuz mallarıyla diğer pek çok ülkede imalat sanayisinin gerilemesine neden olmuştur.

Deng sosyal liberal değildi. 1989’da demokrasi protestocularının üzerine tanklar göndermesi sonucunda Tiananmen Meydanı Katliamı gerçekleşti ve Çin’in insan hakları sicili çok sıklıkla eleştirilmeye başlandı. Yeni ekonomik ve askeri süpergüç olarak Çin, yüzyıl sona ermeden önce Tayvan yakınlarındaki askeri manevralar sırasında ABD ile Soğuk Savaş tarzı bir gerginlik yaşadı.

8. Bölüm

KRİZE YUVARLANIRKEN

Yirminci yüzyılın ikinci yarısını, iki dünya savaşı kadar büyük ölçekli olmasa da, birçok kriz şekillendirdi. Büyük ölçüde yüksek enflasyonun ürünü olan ekonomik durgunluklar, 1980'lerin başında ve sonunda ve yine 1990'lı yılların başında ve sonunda gelişmiş dünyayı sararken, gelişmekte olan ülkelerde ayaklanmalar, iç savaşlar, açlık, soykırım ve etnik temizlik gibi sorunlar yaşandı.

Stalinizm ve Soğuk Savaş mücadelesinin etkileri, 1960'ların sonunda Kamboçya'da ortaya çıktı ve Pol Pot'un komünist rejimi altında olan ülkede bir soykırıma neden oldu. Sovyet Rusya'yı ve Doğu Avrupa'yı dağıtarak, 1990'lardaki Yugoslav federasyonunun çöküşünü tetikledi ve vahşi bir "etnik temizlik" başlattı. Etnik çatışmalar Ruanda'da da etnik soykırıma yol açtı. Sömürgecilik sonrası mücadele içinde olan Afrika ülkelerine, ancak değişen derecelerde başarılı olabilen uluslararası insani yardımlar gönderildi.

Uluslararası manşetlerde, Hindistan'daki Bhopal gaz trajedisi ve Sovyetler'deki Ukrayna'da meydana gelen Çernobil nükleer felaketi de dahil olmak üzere sanayi felaketleri yer

alıyordu. Ortadoğu'yu saran istikrarsızlıklar, sonunda İran ve Irak arasında bir savaşın patlak vermesine yol açtı.

ABD'de ahlaki değerlere yönelik "Uyuşturucuyla Savaş", 1980'ler Reagan döneminde "sıfır tolerans" politikalarının bir örneği oldu. Bu politika, yasadışı uyuşturucu ticaretinin durdurulmasında bir başarısızlık olarak görüldü. Otuz yıl sonra, ABD Başkanı George W. Bush, yirminci yüzyıl manzarasının bir özelliği haline gelen aşırı İslamcılarla mücadele için "Terörle Savaş" ilan edecekti (bkz. sayfa 195).

Pol Pot'un Soykırımı

1960'ların sonlarında Vietnam Savaşı'nın komşu Kamboçya'da da sonuçları olacaktı. Buradaki trajik sonuç, Kamboçyalı komünist diktatör Pol Pot'un kendi halkına karşı giriştiği ve 2 milyon insanın açlık, idamlar ya da zorla çalıştırma nedeniyle ölmesine yol açan soykırım olacaktı.

Soykırımı yol açan Vietnam'daki savaş (bkz. sayfa 168) Kamboçya'ya sıçramış, oraya istikrarsızlık ve iç savaş getirmişti. Pol Pot liderliğindeki Kamboçyalı bir komünist örgüt olan Kızıl Khmer'ler, 1953'te Fransa'dan bağımsızlığını kazanmış olan Kamboçya Krallık Yönetimi'ne karşı Kuzey Vietnam ile ittifak yapmıştı.

Pol Pot'un kuvvetleri 1968'de bir ayaklanma başlattı. O sırada Kuzey Vietnam, Doğu Kamboçya'nın içinden geçen Ho Chi Minh Yolu aracılığıyla Güney Vietnam'daki komünistlere teçhizat temin ediyor ve ABD ise bu yol üzerinde bulunan üsleri bombalıyordu. Kamboçya Hükümeti'nin 1970 yılında ABD'den yardım alması ve hava saldırılarının artmasına izin vermesi üzerine, Pol Pot'a Çin ve Kuzey Vietnam tarafından silah verildi. Pek çok Kamboçyalı, sadece komü-

nist oldukları için değil, Çin ve Vietnam'ın Asyalı etkilerini Amerika'ya tercih ettikleri için onu destekliyordu; pek çok kişi de Amerika'nın Kuzey Vietnamlılar kadar Kamboçyalıları da öldürdüğü baskınlara öfke duyuyordu.

Kızıl Khmer'ler Nisan 1975'te Kamboçya'nın başkenti Phnom Penh'i alarak Prens Sihanouk'un yönetimini devirdi ve Pol bir terör saltanatı başlattı. Bir işçi-köylü devleti kurmayı hedefliyordu ve kentleri boşaltmaya başlayarak, buralardaki nüfusu zorla kırsal bölgelerdeki çalışma kamplarına gönderdi. Batı'ya sempatisi olan ya da önceki rejimle ilişkili olduğundan şüphelenilen herkes idam edildi. Bir Khmer özdeyişi "Seni korumak bir kazanç değil, yok etmek de bir kayıp değil," şeklindeydi ve Kamboçya'da toplu idamların yapıldığı bölgeler, "ölüm tarlaları" adıyla tanınır hale geldi.

1978 yılında Pol, o sıralarda birleşik ve Sovyet destekli bir devlet olan Vietnam'a saldırdı. Buna karşılık olarak Vietnam, Kamboçya'yı işgal etti ve Kızıl Khmer'ler kaçıp tekrar orman içinde süren gerilla savaşına başladılar. Tuhaf bir dönüşle, onları Vietnam'a tercih ettikleri anlaşılan ABD ve İngiltere'den gizli yardım almaya başladılar. BM 1991 yılında Kamboçya'da serbest seçimler düzenledi, ancak Kızıl Khmer operasyonları 1998 yılında Pol'ün ölümüne kadar devam etti.

Savaş Adası

Yirminci yüzyıl etnik çatışmalarında sıkça olduğu gibi, 1983'ten 2009'a kadar süren Sri Lanka İç Savaşı, sömürgeci müdahaleyle daha da şiddetlendi. 1802'de İngiltere Seylan'ı ele geçirdiğinde, adanın kuzeydoğusunda, nüfus çoğunluğu Budist Seylanlı olmasına rağmen, aslen Güney Hindistanlı olan Hindu Tamil halkı tarafından işgal edilmiş küçük bir bölge

vardı. İngiltere, Hindistan'dan tarım işçisi olarak daha fazla Tamil getirdi ve bunların adadaki sayılarını iyice çoğalttı.

Seylan, 1948'de bağımsızlığını kazandı ve ertesi yıl Seylanlılar, Tamil azınlığa karşı genel bir ayrımcılık uygulamaya başladı ve göçmen Tamiller haklarından yoksun bırakıldı. Ülkenin adı 1972'de Sri Lanka olarak değiştirildi. Eşit haklar için mücadele etmekte olan bir Tamil grubu tarafından 1976'da Tamil Eelam'ın Kurtuluş Kaplanları (LTTE veya Tamil Kaplanları) kuruldu ve ertesi yıl ayrılıkçı bir Tamil partisi, Tamil bölgelerindeki tüm parlamento koltuklarını kazandı. Etnik gerginlikler artmaya başladı, ardından LTTE 1983'te bir bağımsızlık savaşı başlattı.

Savaş 1987 yılına kadar sürdü ve Hint barış güçleri tarafından desteklenen bir ateşkesle sona erdi. Fakat bu fazla uzun sürmedi. İçerdeki sorunları bastırma gereği duyan Hintli birlikler bölgeyi istikrara kavuşturmayı başaramayarak 1990'da oradan ayrıldılar ve savaş tekrar başladı. Tamil Kaplanları suikastlar, intihar bombaları ve katliamlar gerçekleştirdi ve otuz iki ülke tarafından terörist olarak yaftalandı.

Hükümet güçleri ayrıca tecavüz, sivillerin öldürülmesi ve mahkûmların cinayetlere kurban gitmesi gibi vahşetlerle suçlandı. Gazetecilerin ve insan hakları gruplarının kuzeydoğudaki çatışma bölgelerine girmeleri yasaklandığından, bu suçlamaların doğruluğunu kanıtlamak olanaksızdı.

2008 yılında hükümet büyük bir saldırı başlattı ve çatışma bölgesinde yaklaşık 130.000 sivil kapana kısıran LTTE'yi kuzeydeki küçük bir cebe geri döndürdü. Kaplanlar, sivillerin kaçışlarını önlemek ve onları insan kalkanı olarak kullanmakla suçlandı.

Nihayet Mayıs 2009'da LTTE yenilgiyi kabul etti ve uzun savaş sona erdi. Yarı otonom bir bölge Tamil Konseyi kuruldu,

ancak gerginlikler bitmemiştir. Birleşmiş Milletler, savaş sonrasında ortaya çıkan video kanıtlarının desteğiyle her iki tarafı da savaş suçları işlemekle suçladı. Sri Lanka'da uzlaşma hâlâ tam olarak sağlanmış değil.

Etnik Temizlik Deyimi Sözlüğe Giriyor

1990'lardaki Yugoslav savaşları, Doğu Avrupa komünizminin sonuna kadar izlenebilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan komünist Yugoslav Federasyonu, Başkan Josip Tito tarafından bir arada tutuluyordu. Fakat federasyonu oluşturan çeşitli Balkan cumhuriyetleri ve eyaletlerin farklı etnik kökenleri, dilleri ve dinleri vardı.

Tito 1980 yılında öldükten sonra federasyon, bu güçlü ve merkezi komünizmin 1989'da dağılmasına kadar devam etti (bkz. sayfa 173). Milliyetçiler 1990 ve 1991'deki ilk özgür seçimlerin tümünü kazandı ve Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'da bağımsızlık ilan edildi. Çoğu zaman olduğu gibi, milliyetçiliğin arkasında yatan bir ekonomik faktör vardı: Slovenya ve Hırvatistan en zengin bölgelerdendi ve artık refahlarını paylaşmak istemiyorlardı, oysa Yugoslavya Federasyonu'nun geri kalan kısmı onları kaybetmemeye kararlıydı.

Temmuz 1991'de savaş patlak verdi. Slovenya'da Yugoslav ordusu saldırıya geçti, fakat kontrolü ele almayı başaramadı. Hırvatistan'da Sırp tarafından yönetilen Yugoslav ordusunun yardım ettiği Sırp milisler etnik temizliğe (diğer etnik gruplardan olanları sürgün ederek veya öldürerek) başladılar. Bunlar, Birleşmiş Milletler tarafından bir ateşkes görüşmesinin yapıldığı 1992 yılına gelindiğinde, ülkenin yaklaşık üçte birini ele geçirmişlerdi. Hırvat ordusunun Sırp işgali altındaki

topraklara saldırıp onları geri aldığı 1995 yılına kadar da buraları ellerinde tuttular.

1992'de Bosna bağımsızlığını ilan etti, ancak Yugoslav ordusu Nisan ayında Saraybosna'yı kuşatmaya ve başka yerlerde etnik temizliğe başlayan Bosnalı Sırp milis kuvvetlerini yine destekledi. Savaş hızla yirminci yüzyıl milliyetçiliğinin en kötü şekillerinden biri olan soykırıma dönüştü. Birleşmiş Milletler'in güvenli bölgesi olması gereken Srebrenitsa'da Sırp- lar, Temmuz 1995'te 8 bin Bosnalı Müslüman erkek ve erkek çocuğunu katlettiler.

Ağustos ayında Sırp- lar Saraybosna'daki bir pazar yerini bombalayınca BM ve NATO gerçek bir güç gösterisiyle buna tepki verdi ve Bosna'yı ikiye bölen bir barış sözleşmesinin im- zalanmasını sağladı.

13. Yugoslavya cumhuriyetleri ve eyaletleri

1999'da NATO, Kosova'daki bir ayaklanmayı vahşice bastıran Sırbistan'ı bombalayarak bölgeye tekrar müdahale etti. 2006 yılında Karadağ, Sırbistan'la birlikte federasyondan ayrılarak Yugoslavya'nın dağılma sürecini tamamladı ve Kosova 2008 yılında Sırbistan'dan bağımsızlığını kazandı.

Balkanlar'daki çatışma, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrup'a da yaşananların en kötüsüydu. "Etnik temizlik" denen korkunç deyimi ortaya çıkardı ve dünyayı şok etti. Sırbistan Başkanı ve savaş mühendisi Slobodan Miloseviç, daha sonra BM tarafından savaş suçlarıyla itham edilerek mahkûm edilen birçok kişiden biriydi.

İran ve Irak Diktatörleri

Yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'nun durumu öncekinden daha istikrarlı sayılmazdı. İran'da Batı yanlısı kral ya da şah, Muhammed Pehlevi, 1979'da kendisine karşı yapılan gösterilerin ardından ülkeden kaçtı. Ayetullah Humeyni yönetiminde köktendinci bir İslamcı, Batı karşıtı rejim iktidara geçti. İran'ın petrol üretimi düştü ve dünya genelinde petrol fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Şah tıbbi tedavi için ABD'ye gittiğinde İranlılar bunu, ABD'nin ona resmi destek vermesi olarak gördü ve protestocular Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne saldırarak personeli ve denizcileri rehin aldılar. Buna karşılık ABD, İran'a karşı yaptırımlar uyguladı ve 1980'de bir İran-İrak Savaşı patlak verdiğinde Irak'taki Saddam Hüseyin'e silah ve teçhizat sağladı.

Saddam İran'ı işgal etti, çünkü dindar olmayan kendi Baasçı hükümeti, İran'daki aşırı Şii İslamcıların Irak'taki Şii azınlık arasında huzursuzluk yaratmasından korkuyordu. Ayrıca, asıl amacı iki ülkenin petrol ihracı için kullandığı Şat-

tülarap Suyolu'nu tam kontrol altına almaya yönelik olarak, sınır eyaleti olan Khuzistan'da hak iddia etti. Bunun ardından, 1980'den 1988'e kadar süren sekiz yıllık savaş dönemi, Irak'ın petrol üretiminin son derece azalmasına ve İran'ın petrol üretiminin neredeyse tamamen durmasına neden oldu ve dünyada ekonomik durgunluğu tetikledi.

1990'da Saddam, bir zamanlar Irak'a ait olduğunu ileri sürerek toprak talep etme bahanesiyle Kuveyt'i istila etti, ancak asıl amacı Kuveyt'teki petrol kuyularını ele geçirmektir. Bu, Birinci Körfez Savaşı'nı başlattı ve ABD, Irak birliklerini Kuveyt'ten atmak için 1991'de uluslararası bir askeri güç oluşturdu. Geri çekilen ordunun büyük kısmı, "Ölüm Yolu" olarak bilinen yol üzerinde havadan gelen saldırılar sırasında öldürüldü.

Saddam, Kürtlerin ve diğer azınlıkların ayaklanmalarını acımasızca bastırmaya devam etti. ABD'nin, Saddam'ı 1991'de yapılan ateşkes antlaşmasını ihlal ederek kitle imha silahları geliştirmekle suçladığı 2003 yılına kadar, dünya beklemede kaldı. Sonra, uluslararası bir koalisyon kuran ABD, Irak'ı işgal ederek II. Körfez Savaşı ya da Irak Savaşı'nı başlattı ve ardından Saddam'ı devirdi. Aralık 2003'te yakalanan Saddam, geçici Irak hükümetince insanlığa karşı işlemiş olduğu suçlardan dolayı 2006'da idam edildi.

Canlı Yardım Konseri

Asya ve Latin Amerika'nın çoğu bölgesi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında önemli ölçüde gelişme göstermesine rağmen, Sierra Leone'de (1991-2002), Liberya'da (1989-96 ve 1999-2003), Kongo'da (1993-94 ve 1997-99), Etiyopya'da (1974-91) ve Somali'de (1991'den beri sürüyor) yaşanan iç savaşlar yüzünden sömürgecilik sonrası pek çok Afrika ülkesi gelişme-

miş olarak kaldı. 1980 ve 1990 yıllarında Doğu Afrika ülkeleri Etiyopya ve Somali’de savaşla birlikte yaşanan kıtlık, dünya çapında dikkat çekti ve gıda, ekipman, eğitim ve finansal kaynaklar şeklinde yapılan küresel insani yardımların yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

1930’larda İtalya tarafından işgal edilen ve 1941’deki Doğu Afrika Harekâtı sırasında İngiliz İmparatorluğu güçleri tarafından kurtarılan Etiyopya, 1944’te bağımsızlığına kavuştu. Bunu, hükümet karşıtı bir ayaklanma ve savaş izledi. 1974’te Sovyet destekli askeri diktatör Mengistu Haile Mariam iktidara geçti; ancak onun uyguladığı devlet tarım sistemi başarısızlığa uğradı ve 1983’ten 1985’e kadar süren kuraklık döneminde açlığa neden oldu.

Batılı güçler, yardım parası da dahil olmak üzere değerli parasal fonları komşusu Eritre ile silahlı bir çatışma için kullanmaya aktarması nedeniyle sorunlar yarattığını iddia ettikleri Etiyopya’nın sosyalist rejimiyle ilgilenmek konusunda isteksizdiler. Ancak, bir deri bir kemik kalmış Etiyopyalıların medyada yayımlanan görüntüleri, müzisyen Bob Geldof’un Temmuz 1985’te Londra ve Philadelphia’da düzenlediği “Canlı Yardım Konseri” kampanyasında olduğu gibi, milyonlarca dolarlık insani bağışların yapılmasını sağladı. Bu fonlar birçok hayat kurtardı, fakat açlık kurbanlarına yapılan yardımların dağıtımında yaşanan sorunlar yüzünden tahmini 500.000 kişi öldü.

1990’daki Somali krizinde, insani müdahale tekrar hararetle tartışılmaya başlandı. 1960’dan beri bağımsız bir cumhuriyet olan Afrika Boynuzu’ndaki Somali, başarısız sosyalist yönetimin çökmesinden sonra 1991’de iç savaşa tutuştu. Kuraklık ve rakip diktatörler arasındaki savaş, 300.000’den fazla kişinin açlıktan ölmesine neden olan bir kıtlığa yol açtı.

Birleşmiş Milletler 1992'deki bir ateşkes sırasında Somali'ye insani yardım gönderdi; fakat malzemeler gasp edildi ve yardım görevlileri saldırıya uğradı. Açlık tehlikesi altında olan milyonlarca kişi karşısında, Başkan George Bush yönetimindeki ABD, 1993'ün ilk aylarında yiyecek dağıtımını yapması için bir BM uluslararası görev gücü göndererek bu krizi önledi. Ardından yeni seçilen ABD Başkanı Bill Clinton, kanun ve düzeni sağlaması için başkent Mogadişu'da bir BM gücü bırakarak ülkesinin oradaki askeri varlığını azalttı.

Bir ay sonra, diktatör Farrah Aidid'in eseri olduğuna inanılan bir olayda 24 BM askeri öldürüldü ve bu olay onun peşine düşmesi için BM güçlerini kışkırttı. Clinton bir ABD saldırı gücü göndererek ava katıldı. Bununla birlikte, iki ABD Kara Şahin helikopterinin kaybedilmesi ve ABD askerlerinin cesetlerinin Mogadişu sokaklarında sürüklenirken çekilen görüntüleri Amerika'yı şoke etti ve Clinton 1995'te ABD birliklerini geri çekti. Aidid'i bulma görevi başarısız oldu.

Somali'de alınan dersler Clinton'un silahlı insani müdahalelere Amerikan katılımını azaltmasına yol açtı. Yugoslavya Savaşları sırasında (bkz. sayfa 183) BM barış gücü birliklerine, "Mogadişu hattının geçilmesi" korkusuyla, eğer Bosna'da kendilerine ateş edilirse aynı şekilde karşılık vermeleri uyarısı yapıldı – o tarihten sonra BM, iç savaşlardan uzak durdu.

Gelişmekte olan ülkelere yardım etmek için planlanan uzun vadeli stratejiler arasında, geliştirmekte olan ülkelerdeki üreticilere adil ticaret ilişkileri kurma ve bunlarda süreklilik sağlama konusunda yardımcı olmak için 1960'lı yıllarda kurulan Adil Ticaret hareketi (Yardım Yapma, Ticaret Yap) de vardı. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) gibi savaş sonrası kuru-

lan uluslararası örgütler de, gelişmesi ve yoksullukla mücadele etmesi için bu ülkelere yardımcı oldular.

Ruanda'da Pala Katliamı

Birleşmiş Milletler, 1994 yılında Ruanda'daki soykırımı önlemedeki başarısızlığından dolayı giderek daha fazla eleştiriye maruz kaldı.

1880'lerden beri Alman Doğu Afrika Kolonisi'nin bir parçası olan bu küçük Orta Afrika ülkesi, I. Dünya Savaşı sırasında Belçika'ya geçmişti. Hem Almanya hem de Belçika, Ruanda'nın nüfusu içinde çoğunluktaki Hutular ve azınlıktaki Tutsi etnik grubu arasında uzun süreden beri devam eden bölünmeyi aralıksız olarak sürdürmekteydi.

Belçika, 1950'lerde Ruanda'yı Tutsi monarşisi aracılığı ile yönetti. Bağımsızlık süresine yaklaştıkça Tutsiler ve Hutular arasındaki gerginlikler arttı ve 1959'dan 1961'e kadar süren Ruanda Devrimi'yle sonuçlandı. Düzeni tekrar sağlamaya çalışan Belçika birçok Tutsi şefinin yerine Hutuları geçirdi ve Tutsi kralının ülkeyi terk etmesine neden oldu. 1962'de Ruanda bağımsızlığını kazandığında başkanlığa bir Hutu lideri seçildi, 300.000 Tutsi komşu ülkelere kaçtı ve bazıları burada milis gruplar kurdu. Bunların Ruanda'ya yaptıkları saldırılar bastırıldı ve Ruanda'daki binlerce Tutsi öldürüldü.

1994'te Hutu Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana'nın öldürülmesi, isyancı Tutsi grubu Ruanda Vatansever Cephesi'nin (RPF) üzerine atıldı. Bir gün sonra Ruanda ordusu, polis ve hükümet destekli milislerle ülkenin dört bir yanındaki Tutsileri öldürmeye başladı ve Hutu sivillerini de Tutsi komşularını palalarla öldürmeye teşvik etti. RPF buna karşılık verdi ve ardından Hutular akın akın kaçarak, komşuları Zaire

(şimdiki Kongo Demokratik Cumhuriyeti), Uganda, Tanzanya ve Burundi'ye sığındılar ve onları milyonlarca mülteciyle başa çıkmak için mücadele etmek zorunda bıraktılar. Pek çok BM barış gücü askeri öldürüldükten sonra Birleşmiş Milletler Ruanda'daki kuvvetini azalttı ve geride kalanlar 100 gün süren soykırım sırasında 500 bin ila 1 milyon arası Ruandalı öldürülürken (Ruanda nüfusunun onda biri) olanları çaresizce izlemek zorunda kaldılar. Ayrıca, dizanteri ve kolera yoluyla mülteci kamplarında 12 bin kişi daha ölecekti.

Paul Kagame tarafından yönetilen RPF, hükümeti devraldı ve dağılmış ülkeyi yeniden inşa etmeye başladı. 2000'den itibaren Ruanda ekonomisi hızla büyüdü.

Ruanda soykırımı Batı dünyasını öylesine rahatsız etti ki, Hollanda'nın Lahey kentinde 2002 yılında yürürlüğe sokulan ve soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçlarıyla ilgili olarak bireyleri yargılama yetkisine sahip Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasını hızlandırdı.

Sanayi Felaketleri

Yirminci yüzyılda dünyanın her yanında sanayinin gelişmesi, maden çökmelerinden kimyasal tesislerin patlamalarına kadar birçok sanayi felaketini de beraberinde getirdi. 1980'lerde iki olay uluslararası boyutta dikkat çekti. Hindistan'daki Bhopal zehirli gaz sızıntısı, yaklaşık 15.000 kişinin ölümüne neden olması açısından dikkat çekiciydi. Sovyetler Birliği'nin batısındaki (bugünkü Ukrayna) Çernobil nükleer santrali reaktörünün erimesi, doğrudan etkilenen otuz civarında kişinin ölümüne yol açmış olmasına rağmen, tarihteki en kötü nükleer santral kazasıydı ve Batı Avrupa'da aşırı radyasyona,

mutasyonlara ve kanser ölümlerine maruz kalma korkusuna yol açtı.

Bhopal'deki gaz sızıntısı, ABD'ye ait Union Carbide Kimya Fabrikası'nda gerçekleşti. Bu fabrika 1980'li yıllarda zararlı böcek ilaçları için toksik bir bileşim olan metil izosiyanit (MIC) ürettiyordu ve maliyetleri azaltmak için güvenlik prosedürlerinde kısıntılar yapmıştı. 3 Aralık 1984 sabahı erken saatlerde bir supap, basıncın etkisiyle kırıldı ve MIC tankına sızan sular şehrin üzerine zehirli bir gaz bulutunun yayılmasına neden oldu. Hemen bir panik tahliyesi yapıldı, ancak ilk birkaç gün içinde 3.000 kişi öldü ve binlerce kişi hastanede tedavi altına alındı. Şirket 1989'da kurbanlara tazminat ödedi, fakat birçoğu için bu yetersizdi ve şirket aleyhinde açılan davalar halen sürüyor.

Ukrayna'daki Çernobil felaketi, 26 Nisan 1986'nın erken saatlerinde bir güvenlik testi sırasında oluşan bir elektrik kaçağı ile başladı. Bu kaçak, dördüncü reaktörde patlamaya neden oldu ve içerdeki grafit kontrol çubukları yanmaya başlayarak atmosfere radyoaktif serpinti saldı. İtfaiyeciler ateşi söndürmeye çalıştı, ancak reaktör tamamen söndürülene kadar iki hafta boyunca yanmaya devam etti. İtfaiyecilerin bazıları radyasyon nedeniyle hemen öldü ve diğerleri de hastalandı. Oraya en yakın şehir olan Pripyat boşaltıldı ve bugüne kadar bir hayalet şehir olarak kaldı. İsveç'te de rüzgâr tarafından taşınan radyoaktif serpinti rapor edildi ve Sovyet Lideri Mikha'il Gorbacov'u bu felaketi bütün dünyaya duyurmaya zorladı. Sovyet devletleri Ukrayna ve Belarus bu felaketten kötü etkilendi. Radyasyonun yayılma yolu üzerinde bulunan Avrupa ülkelerinin hükümetleri, bunun insan besinlerine bulaşmasını önlemek için yüksek dağlık alanlardaki mahsul ve hayvanların imha edilmesini emretti.

Sovyet nükleer enerji endüstrisi uluslararası inceleme altına alındı ve olay, Sovyetler Birliği'nin daha açık olmasına katkıda bulundu ve sonuçta çöküşünü getirecek olan glasnost'un ve reformların yolunu açtı (bkz. sayfa 173).

Uyuşturucu ile Savaş

İngiltere, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Çin'le yaptığı Afyon Savaşları ile (bkz. sayfa 18) kârlı uyuşturucu ticaretini korumayı başarmıştı, ancak eğlence amaçlı uyuşturucu kullanımına karşı 20. yüzyılda başlatılan kampanyalar, birçok ülkede 1960'lardan itibaren bunların yasaklanmasına neden oldu.

Amerika'nın 1971'de Başkan Nixon tarafından benimsenen "Uyuşturucu ile Savaş" deyiimi, dünyada giderek büyüyen ve Afganistan'daki yasadışı eroin ve afyon ticareti ile Peru ve Kolombiya'daki kokain ticaretine yılda milyarlarca dolar finansman sağlayan uyuşturucu kullanımına karşı bir tepkinin ifadesiydi.

Bu "savaş", gerçekten de yasadışı uyuşturucuların tüketilmesi, bulundurulması ve dağıtımına karşı yurtiçinde ve uluslararası alanda bir dizi ceza kampanyaları başlattı. 1980'lerde Reagan-Bush döneminde sokak çetelerine karşı militarize bir kampanya haline geldi. 1988'de banliyö genci Karen Toshiba'nın çetelerin çapraz ateşi altında öldürülmesinden sonra başlatılan pahalı "Çekiç Operasyonu" 1990'a kadar 50.000'den fazla kişinin tutuklanmasına neden oldu. 1995 yılına gelindiğinde uyuşturucu ile yapılan savaş, yoksulluk ve ırksal şiddet gibi sosyal ve ekonomik sorunlar yaşayan Afro-Amerikalıların büyük bir bölümünün suça itilmesine yol açtı.

2009'da ABD Başkanı Barack Obama'nın yönetimi, verimsiz bulunduğunu bildirerek "Uyuşturucu ile Savaş" deyimini

bıraktı ve 2011 yılında uyuşturucu politikasıyla ilgili küresel bir komisyon, uyuşturucuya karşı küresel mücadelenin başarısız olduğunu açıkladı. Bazı gruplar uyuşturucunun yasallaştırılmasını savunuyordu. Bazıları, İsveç'i örnek gösterip oradaki kokain kullanımının, özel uyuşturucu kullanımının yasallaştırılmış olduğu İspanya'nın beşte biri olduğunu öne sürerek sıfır tolerans olması gerektiğini tartışıyordu. İsveç'in yaklaşımı halk sağlığı endişeleri üzerine yoğunlaşıyor ve sert cezalar içeriyor, ancak yapılan çalışmalar, uyuşturucunun yaygınlaşmasında zorlamanın sertlik derecesi değil, ekonomik ve kültürel faktörlerin anahtar olduğunu gösteriyor. Bir ortak uyuşturucu politikası oluşturma çabaları halen devam ediyor.

Terörizmin Çirkin Dönüşü

2005 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, terörizmi, “kamuoyunda, bir grup insan veya belirli kişiler arasında bir dehşet yaratarak onları siyasal amaçlarla kışkırtmak için tasarlanmış veya hesaplanmış suç eylemleri” olarak tanımladı ve bu tür fiillerin hangi ideolojik, dinsel, ırksal veya başka fikirlerle olursa olsun hiçbir şekilde haklı gösterilemeyeceğini de ekledi.

Pek çok kişi bu tanımın aynı zamanda devletlerin eylemleri için de geçerli olması gerektiğini ileri sürebilir. Buradaki bir başka belirsizlik, birisinin terörist dediği kişinin, bir başkası için bir özgürlük savaşçısı olduğu gerçeğidir. 1994 yılında Güney Afrika'nın ilk siyah başkanı olarak seçilen ve 1993 Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Nelson Mandela, bir zamanlar terörist olarak tanımlanmış, aynı şekilde İsrail Başbakanı Menachim Begin ve iki üst düzey İrlandalı siyasetçi olan Gerry Adams ve Martin McGuinness'e de terörist denilmişti. Birçok

solcu için bir kahraman haline gelen Arjantinli devrimci Che Guevara, sağcılar tarafından katil bir terörist olarak görülüyordu.

Yirminci yüzyıl teröristleri birbirinden farklı motivasyonlarla hareket ediyorlardı. Bazıları Soğuk Savaş'taki bölünmelerin izinden gitti (bkz. sayfa 155), birçoğu milliyetçi ayrılıkçıydı ve bazıları aşırı dinci nedenlerle teröre neden oldu. Yüzyılın başlarında en büyük terörist eylemler, 1914'te bir Sırp milliyetçi grubun Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'a yaptığı ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açan saldırı gibi, önde gelen kişilerin öldürülmesiydi (bkz. sayfa 36). Zamanla, şiddetin sıradan insanlara karşı, ya rasgele seçilen sivillere ya da bir hükümeti simgeleyen askeri personele yönlendirilmesi daha yaygın hale geldi.

1960'larda bir karşı kültür hareketi, Batı Almanya'daki Baader-Meinhof Çetesi (Kızıl Ordu Fraksiyonu) gibi antikapitalist, solcu grupların büyümesini teşvik etti. Andreas Baader ve Ulrike Meinhof liderliğindeki grup, dükkânları, karakolları, Almanya'daki ABD üslerini bombaladı, bir rehineyi öldürdü ve İsveç'teki Alman elçiliğini ele geçirmeye çalıştı. Çetenin saldırıları 1977'de "Alman Sonbaharı" olarak zirveye çıktı, ancak başarısız bir adam kaçırma olayından sonra, çetenin hayatta kalan liderleri intihar etti.

Baader-Meinhof Çetesi, 1968'den 1978'e kadar olan on yıllık bir terör dönemi içinde dünyadaki başka teröristlere ilham kaynağı oldu. Yahudilerin 1948'de Filistin'i ele geçirmesiyle mülteci kamplarına sürülen (bkz. sayfa 149) birçok Filistinli Arap, yeni İsrail Devleti ve onun Batı dünyasındaki destekçilerine karşı terör eylemlerine başladı. Kara Eylül grubu, 1972 Münih Olimpiyatları'nda en kötü vahşetlerden birini gerçekleştirerek iki İsrail sporcusunu öldürdü ve dokuz kişiyi

rehin aldı. Rehineler, beş terörist ve iki Alman polis memuru, beceriksizce yapılan berbat bir kurtarma girişiminde öldü.

Terörist eylemler küresel medya dünyasında büyük manşetlerle yer buluyor ve eylemcilerin istediği her türlü dikkati onların üzerine çekiyordu. Filistin mücadelesi, 1972'de İsrail'deki Lod Havalimanı'na yapılan saldırıda yirmi altı kişiyi öldüren Japon Kızıl Ordusu dahil, dünyanın her yanındaki devrimcileri etkilemişti.

Ayrılıkçı Mücadele mi, Dinsel Neden mi?

Bazı ayrılıkçı gruplar (daha büyük ya da daha güçlü bir gruptan ayrılmak isteyen dindar veya etnik gruplar) işgalcileri topraklarından çıkmaya zorlamak için şiddet eylemleri gerçekleştirdiler. Bunlar arasında 1930'larda Mısır'daki İngiliz yönetimine karşı çıkan Müslüman Kardeşler, 1936-1939 yılları arasında Filistin'deki İngiliz manda yönetimine karşı savaşan Yahudi Irgun grubu, Bask ayrılıkçıları, Kanada Québec'teki radikal FLQ (Québec Kurtuluş Cephesi) örgütü ve Çeçenlerin 1994 ve 1999'da Rus hedeflerine yaptıkları saldırılar vardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş çekişmeleri, bazen terörist grupların canı silah kaçakçıları tarafından değil, kendi amaçlarını gerçekleştirme peşinde olan ülkeler tarafından örtülü olarak silahlandırıldıklarını gösteriyordu.

Filistin-İsrail mücadelesi, terörizmin önemli bir nedeni olmaya devam etmesine rağmen, 1980'lerde bazı Arap grupları daha başka sebeplerle bombalı eylemler yapıyordu. Pan Am'ın 104 No'lu uçuşu sırasında bir bombanın İskoçya'daki Lockerbie kasabasının üzerinde patlamasıyla gerçekleşen 1988 Lockerbie saldırısı, belki kısmen Libyalı Albay Kaddafi'nin

Amerika'nın kendisine karşı yaptığı eylemlerden dolayı intikam almak istemesinden ve 1994'deki ilk Dünya Ticaret Merkezi bombalı saldırısı da radikal İslamcıların ABD'ye olan nefretinden kaynaklanmıştı.

Bu nefret, 2001'de El Kaide üyelerinin uçakları kaçırarak onları Dünya Ticaret Merkezi ile Pentagon'un üzerine uçurduğu ve yaklaşık 3.000 kişiyi öldürdüğü 11 Eylül saldırısıyla doruğa çıktı. ABD buna cevap olarak terörle savaş ilan etti ve ardından ABD önderliğindeki Afganistan ve Irak istilaları ile Pakistan ve başka yerlerde yapılan operasyonlar birbirini izledi.

ABD ayrıca, federal hükümete kızgın bir sağ kanat taraf-tarı olan Timothy McVeigh'in 1996'da Oklahoma City'deki bir federal binayı bombalayıp 168 kişiyi öldürmesiyle, kendi bahçesinde büyüyen terörizmle de uğraşmak zorunda kalmıştı.

Kanlı Pazar

Kuzey İrlanda'daki terörizmin hem dini hem de milliyetçi bir nedeni vardı: İrlanda Cumhuriyet Ordusu, Kuzey İrlanda'daki İngiliz yönetimine karşıydı, fakat ağırlıklı olarak Roma Katolik grubuna mensup oldukları için, genellikle hedef olarak Protestanları seçiyorlardı.

Bağımsız İrlanda Devleti (1948'de bir cumhuriyet haline geldi), 1922'de Birleşik Krallık'tan ayrılarak bağımsızlığına kavuşurken, adanın kuzey kısmı Birleşik Krallık içinde kaldı. Kuzey İrlanda nüfusunun çoğunluğu Protestan ve ağırlıklı olarak Loyalist (Britanya'ya sadık) iken, neredeyse tamamen Katolik olan azınlıktaki milliyetçi cumhuriyetçiler, eyaletin Güney İrlanda Cumhuriyeti'nin bir parçası olmasını istiyordu.

Otuz yıl sürecektir ve 3.600 kişinin ölümüyle sonuçlana-

cak olan “sorunlar” dönemi için anahtar bir tarih olan ve “Kanlı Pazar” olarak bilinen 30 Ocak 1972’de İngiliz Ordusu Londonderry’de vatandaşlık hakları için gösteri yapan protestoculara ateş ederek on üç kişiyi öldürdü; yaralı bir adam da daha sonra öldü. Ordu birlikleri kendilerine ateş açıldığını iddia ederken, silahsız göstericiler bunu devlet destekli bir cinayet olarak gördüler.

O andan itibaren Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) giderek artan terörist taktiklere başvurmaya başladı. 1979 yılında Kraliçe’nin kuzeni olan Lord Mountbatten’a ait tekneye bir bomba yerleştirerek onu ve on dört yaşındaki torunu ile on beş yaşındaki bir yerel komiyi öldürdü. Diğer eylemlerde IRA, anakara Britanya’daki askeri ve sivil hedefleri bombaladı ve Cebelitarık’a bir saldırı planladı.

Nihayet, 1998’deki “Hayırlı Cuma Antlaşması”, bir güç paylaşımı düzenlemesi ile barışçıl, siyasi bir çözüm getirdi. 2010’daki bir soruşturma, İngiliz ordusunun Kanlı Pazar’dan sorumlu olduğunu belirleyecek, askerlerin göstericiler tarafından kışkırtılmadığına, onların silahsız sivillerin üzerine ateş açtığına hükmedecekti.

Yirminci yüzyıl, İslami köktendinciliğin getirdiği yeni bir terörizm çeşidi ile sona ermesine rağmen, Kuzey İrlanda gibi bölgelerde yaşanan uzun süreli çatışmaların çözülebileceği de görülüyordu.

9. Bölüm

2000 YILINDA DÜNYA

Yirminci yüzyıl, 6,1 milyar insan nüfusu ve bazı insanlar arasında bir asırdır süren dünyanın sonunun geleceği korkusuyla birlikte kapandı. “Milenyum Hatası” olarak adlandırılan ve bilgisayar sistemlerinin yeni binyıl tarihlerine uyum sağlayamayacağı yönünde duyulan endişenin asılsız bir korku hikâyesi olduğu ortaya çıktı.

Teknoloji bizi Ay’a götürmüş ve yüzyılın sonuna kadar, NASA’nın Ay’a inilirken elinde olan bilgiden daha fazla bilgi gücüne sahip kişisel masaüstü bilgisayarları bize vermişti. Bilimsel, tıbbi ve teknolojik ilerlemeler yaşamda devrimler yaratırken World Wide Web (internet ağı) ve cep telefonları iletişim şeklimizi değiştirdi ve bilginin küresel bir kültürel ağ içinde hızlı bir şekilde yayılmasını sağladı. Bu, Amerika’nın yüzyılıydı ve sadece ABD’nin siyasi ve ekonomik olarak baskın olmaya başlamasından değil, Amerikan kültürü dünyanın neredeyse her ülkesine yayıldığı için böyleydi.

Yüzyılın sonlarına doğru birçok ülke serbest ticaret konusunda Amerika’nın izinden gidiyor, tüketicilerin daha düşük fiyatlarla daha fazla mala ve hizmete erişmesini sağlayarak

onların yaşam standartlarını yükseltiyordu. Bununla birlikte, serbest ticaretin riskleri de yok değildi, ülkeler arasındaki artan rekabet, potansiyel bir çatışma kaynağı olarak görülüyordu. Tekil ülkeler ya da ticari blok ülkeleri, küresel ticaret savaşlarında yer almak ya da kendi sanayilerini rekabetten korumak için on dokuzuncu yüzyılda Britanya'daki Mısır Kanunları'na benzer bir model olan gümrük tarife engelleri (korumacılık) uygulayabiliyorlardı.

Uzun Yaşamlar, İyi Yaşamlar

Tıp artık iyice ilerlemişti. Gelişmiş ülkelerde birçok hastalık önlenabilir, önceden ölümcül olan hastalıklar tedavi edilebilir hale gelmiş ve modern hijyenin yanında rutin tıbbi bakımla birlikte iyi bir diyet insanların daha uzun yaşamasını sağlamaya başlamıştı. Yüzyılın başlarındaki yaşam süresi Avrupa'da sadece 47 yıldır, 2001'de 76.8 yıla yükseldi. Afrika'da 2001 yılındaki ortalama ömür beklentisi 50.5 yıl olarak, 1950 yılındaki 35.6 yıl olan yaşam süresine göre çok açık bir artış göstermiş olsa da, hâlâ Avrupa'nın çok gerisindeydi.

1953 yılında temel genetik materyal DNA'nın (deoksiribonükleik asit) çift sarmal şeklinin keşfedilmesinin ardından gen tedavileri başlatıldı ve hastalıkların genetik temeli değiştirilebilecek hale geldi. Örneğin yeni gelişen HIV/AIDS hastalığı 1981'de tanımlandı ve bu hastalığa neden olan virüs 1983'te belirlendi. Şimdiye kadar HIV için en iyi tedavi, genetik düzeyde virüsü etkileyen ve onun çoğalma yeteneğini değiştiren bir ilaç oldu.

Yaşamı yeniden üretme, Frankenstein romanının sayfalarından çıktı, Paul Berg'in genleri birbirine ekleme deneylerinin genetik materyallerin transfer edilmesini sağlama-

siyla 1970’li yıllarda gerçeğe dönüştü. 1980’li yıllarda, petrol sızıntılarının temizlenmesine yardımcı olabilecek bir bakteri üretildi ve 1994 yılında kuşkuları olan bir kamuoyuna genetik yapıları değiştirilmiş (GDO) mahsüller tanıtıldı. Bunlar tarım sanayisinde rağbet gördü ve böylece GDO’lu mısır ve soya ürünleri olağan hale geldi.

1980’lerde doku kültürlerinin yetiştirilmesi için yöntemler geliştirildi. Ortaya çıkan kök hücre araştırması hastalıkların tedavisinde yardımcı oldu ve yapay olarak yetiştirilen doku kültürü, ilaçları test etmek ve cilt kültürleri geliştirmek için kullanıldı.

Her ne kadar mikropların antibiyotiklere direnmesi sorunu gibi bazı büyük zorluklar yaşansa da, 1997’de sağlık alanında atılan dev adımlar, Amerikalı bilimadamı Carl Sagan’ı “Tıptaki gelişmeler tarihteki tüm savaşlarda kaybedilenlerden katbekat fazla hayat kurtardı,” diye yorum yapmaya itmişti.

İnternetin Şekillenmesi

Bilgisayarları bir ağda birbirine bağlama fikri 1960’lı yıllarda çeşitli kaynaklardan gelmişti: Bilgisayar programcıları bilgisayar gücünü artırmakla ilgileniyordu; ABD ordusu bir nükleer savaşta komuta merkezinin çökertilmesi durumunda kullanılacak bir iletişim ağı istiyordu, akademisyenler ise fikir paylaşımıyla ilgiliydiler.

İngiltere, Fransa ve ABD’deki bilgisayar geliştiricileri, bir merkezi komutası olmayan, ağdaki tüm bilgisayarların “eşit” olduğu bağımsız bir sistem kavramı üzerinde çalışıyorlardı. 1970’lerde yavaş işleyen telefon hatları üzerinden “paketler” halinde bilgi sunmaya yarayan birçok küçük embriyonik sistem geliştirildi; bunların arasında Fransa’dan CYCLADES,

esasen Amerikan ve İngiliz postane servisleri tarafından geliştirilen JANET adlı akademik ve araştırma ağı, ABD Savunma Bakanlığı tarafından finanse edilen geniş ve etkili ARPANET vardı. ARPANET'in ilk bağlantısı 1969'da iki bilgisayar arasında yapıldı; bu sayı 1972'de sisteme bağlı otuz yedi bilgisayara ulaşmıştı ve 1981'e gelindiğinde 213 "düğüm" veya farklı erişim noktası vardı.

1974'te "internetworking" (ağlararası iletişim) deyiminin kısaltması olan "internet" sözcüğü ilk kez ortaya çıktı. 1978'de asıl internet, birbirinden tamamen farklı ağların kendi bilgi paketlerini (TCP veya İletim Kontrol Protokolü) iletmek ve üye makinelerin adreslerini (IP veya İnternet Protokolü) düzenlemek için ortak sistemleri kullanmaya başlamaları ve böylece ağların birbirine bağlanmasını sağlamasıyla ortaya çıkmaya başladı.

Ağın Örülüğü

1989'da İngiliz bilgisayar bilimcisi Tim Berners-Lee, bir World Wide Web (Dünya Çapında Ağ) önerdi. İnternetin insanlara yalnızca bilgisayardan bilgisayara değil, aynı zamanda ağdaki diğer tüm bilgisayarlara bilgi paylaşım izni vereceğini fark ederek ağdaki belgelerin bir bilgi paylaşım ağı içinde diğer belgelere bağlanabileceği ve internete bağlanan herkesin bunlara erişebileceği yollar yarattı.

Yarattığı üç temel teknoloji şunlardı: Web için bilgi biçimlendiren HTML (HyperText Markup Language: Hipermetin Biçimlendirme Dili), web sayfaları için aynısı bulunmayan tek bir adres olan URL (Uniform Resource Locator: Standart Kaynak Konumlayıcı) ve web kay-

naklarının iletilmesini ve alınmasını sağlayan bilgisayar dili olan HTTP (Hypertext Transfer Protocol: Hipermetin Aktarım Protokolü). Ayrıca ilk web sayfası editör ve sunucu programlarını yazdı. 1990'da ilk web sayfası yüklendi.

Berners-Lee, web'deki verilerin paylaşılan bilgiler olarak herkese açık olmasını istedi, bu yüzden buluşu için patent almaya kalkışmadı ve web'in temel kodlarını ve verilerini herkese açık tutma çabasını sürdürdü. "Bir şeyin evrensel bir alana yayılmasını önerip aynı zamanda onun kontrolünü elinizde tutamazsınız," diye yazmıştı.

Berners-Lee kendisini bir devrimci olarak görmüyor olsa da, World Wide Web ile bilgi ve iletişim akışını gerçekten bir devrime dönüştürdü.

Dünya Yeniden Şekilleniyor

World Wide Web, sınır ötesi fikirlerin hızlı ve kolay bir şekilde iletilmesini sağladı ve bireylere bir ses vererek iş yapabilecekleri web siteleri kurmalarına imkân tanıdı: İnternet üzerinden alışveriş, web'de ilk başlatılan iş sahasıydı.

Ancak, tüm bu değişikliklerin hepsi sıcak karşılanmadı. Örneğin, Ebay ve Amazon gibi internet devleri, kitap satışı alanında küçük perakendecilerin başa çıkması mümkün olmayan indirimler ve seçenekler sunarak caddelerdeki küçük dükkânları yok etmeye başladılar.

Telekomünikasyon ekipmanları daha hızlı hale geldiğinden, metinlerin yanı sıra sesli ve görüntülü materyalleri yüklemek de mümkün hale geldi. Geleneksel eğlence hizmetleri web'de yayımlanmak üzere yeniden şekillendirildi ve basılı

yayın sanayii, gazetelerden kitaplara kadar, içeriğini çevrimiçi ya da yeni ses formatı veya e-kitap formatlarında sunarak yeni teknolojiye adapte olmak zorunda kaldı. 1990'ların sonlarına doğru, bireylerin geleneksel yayın medyasını hiç kullanmadan çok büyük kitlelere ulaşmasına imkân veren blog fenomeni ortaya çıktı.

Minyatürleşme mucizesi devam etti. Taşınacak kadar hafif ilk dizüstü bilgisayarlar 1980'lerde ortaya çıktı ve 1990'lar da teknolojinin fiyatı düştü. Ucuzlayan bilgisayarlar, interneti geliştirmekte olan ülkelerin kırsal alanlarına kadar götürdü: 2003'te bisiklet enerjisiyle çalışan bilgisayarlar, Asya'nın ve Afrika'nın uzak bölgelerindeki kablolu ağlara bağlanabiliyordu.

Yeni teknoloji, bilgiyi dünyanın her yerine taşıyarak uzaktan öğrenmeyi sağladı ve totaliter ülkelerde özgürlük ve demokrasi fikirlerinin yayılmasına yol açtı. İnternet sansürü ilk olarak 1998'de Çin'de uygulandı ve Kuzey Kore'de dahili bir internetle bilgiye erişim çok sıkı denetim altına alındı. Yalnızca bir avuç akademisyen veya devlet görevlisine World Wide Web'e erişim izni verildi.

1994 yılında, bir cep telefonundan internet erişimi sağlayan ilk akıllı telefon tanıtıldı. Yüzyılın sonlarına doğru telefonlara ve bilgisayarlara yerleştirilen kameralarla, 2004 ile 2005 yıllarının başlarında tanıtılacak olan Facebook ve YouTube gibi siteler aracılığıyla dünyaya yayılacak olan popüler kültür ve sosyal haberleşme ağı için zemin hazırlanmıştı.

Yirminci yüzyılın son birkaç yılında iletişim ve internetteki devrimle birlikte, küreselleşmenin patlama yaptığı görüldü. Bilgisayarları ve küresel iletişim ağlarını kullanan şirketler, uluslararası kuruluşlar ve hükümetler çok sayıda bilgiyi daha çabuk alabiliyor ve bunu daha çok sayıda karar verici yetkili

ile paylaşabiliyordu. Etkileşimlerin ivme ve yoğunluğu, insanların, kuruluşların ve hükümetlerin birbirleriyle ilişkilerinin şeklini değiştirdi.

Kirli ve Zararlı

Yirminci yüzyılın sanayileşmiş ülkeleri enerji teminine ihtiyaç duyuyordu ve 1990'da Avrupa, günde 15 milyon varil petrol tüketiyor ve sadece ABD, günde 17 milyon varil olarak bundan daha da fazlasını tüketiyordu. Bunun belki de üçte biri yakıt olarak, petrol (benzin), dizel ve jet için kullanılıyordu. 2000 yılında dünyada 500 milyon araba vardı.

1970'lerde yaşanan petrol şokları (bkz. sayfa 107) Batılı ülkeleri, Ortadoğu petrolüne olan bağımlılıklarını azaltmaya zorladı. Kuzey Avrupa, Kuzey Denizi'nde petrol rezervleri buldu ve ABD, takip eden yüzyılda yaygınlaşacak ve tartışmalı hale gelecek olan hidrolik kırma teknolojisini (şeyl kayalarının hidrolik olarak kırılması) ciddi şekilde geliştirmeye başladı. Ortadoğu'daki yeni gaz alanlarından doğalgaz akmaya başladı. I. Körfez Savaşı sırasında 1990 yılındaki petrol şokunda fiyatlar yükseldiğinde, fosil yakıtlara olan bağımlılık yine bir sorun haline geldi ve büyük şirketleri alternatif enerji kaynakları geliştirmeye teşvik etti.

Ekonomik sorunların yanı sıra, yakıt için petrol, gaz ve kömür kullanıldığında başka bir sorun daha ortaya çıktı: Bunlar küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine katkıda bulunduğu düşünülen "sera gazları" ürettiyordu. 1850'lerden ve Sanayi Devrimi'nden beri fabrikalarda ve enerji santrallerinde kömür yakıyorduk. Sera gazlarının yanı sıra bir yan ürün de, çağdaş bilim insanların atmosferde bir tür termal battaniye gibi biriktiğine ve yerden yayılan ısıyı absorbe ederek tekrar geriye

gönderip gezegenin ısınmasına neden olduğuna inandıkları karbondioksit (CO₂) gazlarıydı. Bitkiler CO₂'yi emdiği için, ormanların yok edilmesi ve özellikle Amazon yağmur ormanlarının tahrip edilmesi de sera gazı etkisine katkıda bulunuyordu.

1960'larda, insan faaliyetleri nedeniyle yeryüzünün sıcaklaştığı öne sürüldü. Bilim insanları, bunun kanıtlarının yüksek sıcaklıklar, eriyen buzullar ve deniz buzları, ısınan okyanuslar, deniz seviyesindeki yükselmeler ve aşırı hava koşullarında görülebileceğini ve bunların hepsinin yüzyılın ikinci yarısında ölçüldüğünü iddia ettiler. 2000 yılına gelindiğinde dünya 1900'dekine kıyasla yaklaşık 0,7 °C (33.26 °F) daha sıcaktı ve Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), 2100 yılında 2 °C (35.6 °F) ve 3.5 °C (38.3°F) arasında bir ısı yükselmesi olacağı tahmininde bulundu. Bilim insanları, küresel ısınmanın alçak bölgelerde sellere neden olabileceği ve iklim değişikliğine uyum sağlamada sınırlı kaynakları olan Sahraaltı Afrika ve diğer yoksul bölgelerde ciddi sorunlara yol açabileceği uyarısında bulundular.

Doğru Yola Gelmek

1985'te çevreci Greenpeace'in amiral gemisi *Rainbow Warrior* (Gökkuşaağı Savaşçısı), Pasifik'te Fransızların nükleer denemelerini protesto etmek için daha denize yelken açmadan önce Fransız gizli ajanları tarafından Yeni Zelanda'da batırıldı. Bir Greenpeace üyesi öldü. Bu olay, aktivist-hükümet ilişkilerinin en dibe vurduğu noktaydı ve birçok ülkenin çevre sorunlarını kabul etmediklerini gösteren bir örnekti.

Hükümetler bu konuda çok yavaş hareket ederken enerji

ve ulaştırma şirketleri bir iklim değişikliği sorunu olduğunu ya da sanayileşmenin buna neden olduğunu reddediyorlardı; ancak 1995 yılında IPCC “Kanıtlar ağırlıklı olarak, küresel iklim üzerinde insanın gözle görülebilir etkiler yapabileceğini gösteriyor,” şeklinde bir açıklama yaptı.

İlk başlarda, ekolojik felaketten kaçınmanın son derece acımasız gibi görünen tek yolu vardı: sera gazı salınımına neden olan faaliyetleri azaltmak. Fakat Batı dünyasında çok az insan arabasından, uzun süreli bir tatilden veya elektrikten vazgeçmeye hazırdı ve gelişmekte olan ülkelerde hiç kimse bütün bu şeylerden herhangi birine sahip olma hırsından vazgeçmeyecekti.

Neyse ki teknoloji buna bir çözüm önerisi getirmiş gibiydi. Her ne kadar çevreciler on yıllardır sürekliliği olan ve yenilenebilir enerji kaynakları arıyor olsalar da, (1970’lerden itibaren çok uygun fiyatlı olan) güneş panelleri ve (1980’de ABD’de birincisi açılmış olan) rüzgâr çiftliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan asıl dürtü, petrole karşı bir alternatif bulma ihtiyacıydı. İlk modern elektrikli otomobil 1990’da piyasaya sürüldü ve tartışmalı olmasına rağmen nükleer güç, fosil yakıtlara göre daha temiz bir alternatif olarak tanıtıldı. Halen geliştirilmekte olan teknolojiler arasında, hidrojen enerjisi depolama, sentetik yakıtlar ve CO₂’yi (karbondioksit) havadan temizleme yollarının yanı sıra, stokların daha uzun süre dayanması için petrol ve doğalgaz çıkarma işlemlerinde yapılan iyileştirmeler de var.

Paris'ten Geleceğe

1992'de ilk "Dünya Zirvesi" toplantısı Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapıldı. Daha sonra Japonya'da Kyoto kentinde 1997'de yapılan bir başka toplantıda, anlaşmayı imzalayan ulusların ürettiği sera gazlarının miktarına sınırlama getiren Kyoto Protokolü hazırlandı. CO₂ emisyonlarının azaltılmasına yönelik girişimler ekonomik olarak pahalıydı ve dünyanın en büyük sera gazı üreticisi olan ABD bu protokolü imzalamadı.

Bununla birlikte 2015 yılında, kirliliği yaratan iki büyük ülke ABD ve Çin, küresel ısınmayı 21. yüzyılda net sıfır emisyona ulaştırarak sınırlandırmayı amaçlayan iklim değişikliğiyle ilgili yeni bir Paris Antlaşması'nı kabul ettiler.

Ticaretin Küreselleşmesi

Her ne kadar sömürgecilik, yüzyılın başlarında küresel bir ticaret sistemi oluştursa da, bu durum, pozitif bir ticaret dengesi üzerinden (ithalattan daha çok ihracat yapılması) zenginliğin artmasına dayanıyordu. Dünya Ticaret Örgütü tarafından organize edilen (bkz. sayfa 104) serbest ticaret sistemi (ithalat gümrük tarifeleri ve diğer engeller olmaksızın sınırların mallara açılması), uluslararası ticareti önemli ölçüde artırdı ve yüzyılın sonuna kadar dünyanın birçok yerinde kabul edildi.

2000 yılına gelindiğinde, ikili ülkeler arasında yapılmış olan ticaret anlaşmaları daha büyük gruplar halinde genişletildi. 1994'te Kuzey Amerika'da, Kanada ile ABD arasındaki bir ticaret antlaşması genişletilerek, bu iki ülke ve Meksika arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'na (NAFTA: North American Free Trade Agreement) dönüştürüldü.

Aynı yıl Kuzey, Orta ve Güney Amerika'da ve Küba hariç Karayipler'de bulunan otuz dört ülke, Amerikaların Serbest Ticaret Bölgesi adıyla (FTAA: Free Trade Area of the Americas) daha geniş bir bölgesel gruplandırma önerdi ve bunun görüşmeleri halen devam ediyor.

Diğer önemli ticari bloklar ya da bölgesel gruplar arasında 1963 yılında kısmen sömürgecilğe karşı olarak kurulan ve adı 2002'de Afrika Birliği olarak değiştirilen Afrika Birliği Örgütü, 1967'de kurulan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN: Association of Southeast Asian Nations) ve 1989'da kurulan Pasifik Çevresi Ekonomileri için Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC: Asia-Pacific Economic Cooperation) örgütleri de vardı.

İnsanlar İçin Sınırlar

Yirminci yüzyılın bir diğer eğilimi, ulus grupları arasında, örneğin Avrupa Birliği üyeleri içinde yaşayan insanlar için ve Yeni Zelanda ile Avustralya arasında yapılacak seyahatler için sınırların açılmasıydı. Sınırların açılması bir işgücü akışına yol açtı ve 2000 yılına gelindiğinde pek çok kişi, modern ulaşım ve iletişimin mümkün kıldığı, kendi ülkelerinden uzakta hayatını kazanarak yaşıyordu. Ancak, özellikle Afrika'dan Avrupa'ya, Güney Amerika'dan Amerika'ya ve Asya'dan Avustralya'ya yapılan yasadışı göçler de yüzyılın büyüyen bir gerçeğiydi. Yasadışı göçmenler arasında, savaş ve açlıktan kaçan mültecilerle, bir iş ve daha iyi bir yaşam arayan ekonomik hesaplı göçmenler vardı.

Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar, milyonlarca kişinin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra insanların kitlesel olarak başka yerlere kaçışından beri görülmeyen bir göç dalgası ha-

linde Avrupa'ya kaçmasına yol açtı ve göç olgusu, yirmi birinci yüzyılın en büyük tartışma konularından biri haline geldi.

Güçler Yer Değiştiriyor

20. yüzyılın başlarında aristokrat seçkinler tarafından yönetilen Avrupa ülkeleri, baskın bir dünya gücü olmuş, ancak yüzyıl boyunca Avrupa'nın genel konumu gerilemişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra demokratik olarak yönetilen ABD, dünyanın ilk süpergücü oldu ve çok geçmeden SSCB ikinci olarak onu izledi. Yüzyılın sonlarına doğru Çin, dünya sahnesinde etkili bir dev olarak ortaya çıktı. Böylece güç dengesi değişti ve hâlâ da değişiyor.

Yüzyıldaki bir başka değişim de, daha önceki antlaşmaların bir araya getirdiği hanedan gruplaşmalarına karşılık, daha çok ekonomik benzerliklere dayanan uluslarüstü gruplaşmalara doğru yönelmektir: Farklı ulusdevletlerden oluşan bir dünyadan çıkarak bir uluslararası siyasi, sosyal ve ekonomik federasyonlar ve ittifaklar ağına dönüşen bir değişimdi bu. Ulusal sınırları aşan bu grupların daha kalıcı olabileceği görülüyordu, ancak yüzyılın sonlarında bu uluslararası birleşmeleri tehdit edebilecek ülke içi farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Örneğin, Avrupa Birliği'nde Avrupa'ya girmek isteyen göçmenlerin sayısı, bazı AB ülkeleri arasındaki sınır karakollarını kaldıran Schengen Antlaşması'nı tehdit ediyordu.

Eskiler Dışarı... Yeniler İçeri

Sömürgecilik yayılarak gelişmiş, sonra yirminci yüzyılda, büyük sömürgeci güçlerin çoğunun sömürgelerinin bağımsızlık ve kendi kendini yönetme hakkına sahip olduklarını kabul etmeleriyle birlikte sönmüştü.

Büyük ideolojik bir deney olan komünizm, Rusya ve Doğu Avrupa'da yükselmiş ve ölmüştü. Komünizm, Sovyetler Birliği'nde çıktığı zaman, yeni Rusya Federasyonu'ndaki bazı işadamları kapitalizme o kadar hevesle sarılmışlardı ki, bunlar Rusya'nın yeni özelleştirilmiş sanayilerinin arkasındaki yeni oligarşi yöneticileri ve milyarderleri haline gelmişlerdi. Bazı eski Sovyet devletleri AB'de asimile olsalar da, Çeçenya gibi diğer ülkelerde şiddetli etnik çatışmalar yaşanıyordu.

Yüzyılın sonlarında Çin, dünyaya egemen olan kapitalist ekonomik sisteme adapte olmaya çalışırken, ülkedeki komünizm de yeni bir şekle dönüşmeye başladı.

Eşitsizlik ve Haklar

Komünizm, aşırı yoksulluk içinde yaşayan kitlelerin eşitsiz bir servet dağılımına tepki göstermesi sonucu ortaya çıkmıştı. Yirminci yüzyıl sürecinde gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk büyük ölçüde azalmış olsa da, İngiltere gibi zengin ülkelerde gelir eşitsizliği yüzyılın son on yıllarında yeniden artmaya başladı. Gelişmekte olan ülkelerde zenginlik ve yoksulluk arasındaki aşırı dengesizlik sürerken, dünya nüfusunun yüzde 20'si halen elektriksiz olarak yaşamaya devam ediyordu. Tıbbi teknoloji, zengin ülkelerdeki insanların yaşamlarını uzatmaya yardım ederken, 21. yüzyılın başında tıbbi tedaviyi ödeme gücü olmayan veya tedaviye erişemeyen yaklaşık 23 milyon Afrikalı HIV

virüsü yüzünden ölüme mahkûm olarak yaşıyordu. 1900'lü yılların sonunda yılda yaklaşık 6 milyon insan açlıktan ölüyordu ve yirmi birinci yüzyılın başında yaklaşık 650 milyon insan hâlâ temiz ve güvenli içme suyuna sahip değildi.

Yüzyıl boyunca gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan insan hakları kavramı, çocukları, kadınları ve azınlıkları yasayla koruma altına almış ve savaş suçluları uluslararası mahkemeler tarafından yargılanır hale gelmişti. Küreselleşmenin en olumlu özelliklerinden ikisi, uluslararası işbirliğini teşvik etmek üzere Birleşmiş Milletler'in kurulması ve hükümetler veya bireysel bağışlar yoluyla desteklenen yardım kuruluşlarının dünyanın her yerindeki felaketler ve insan hakları ihlalleri karşısında hızlı bir şekilde harekete geçmesinin sağlanmasıydı.

Son Bir Söz

Yirminci yüzyıl birçok açıdan bir savaş yüzyılıydı. Holokost da dahil olmak üzere iki yıkıcı dünya savaşının ardından, vahşi iç savaşlar, bölgesel askeri eylemler ve Yugoslavya ile Ruanda'da gerçekleşen soykırımlar geldi. Savaşların çoğu yüzyılın rahatsız edici temalarından ikisini yansıtıyordu: militan milliyetçilik ve terörün artışı.

Yirmi birinci yüzyıla girilirken, yüzyılın başında var olan iyimserlik ve güven duygusu, belirgin olarak azalmıştı. Yeni sorunlar vardı. Birçok kişi, gelişmiş ülkelerin çoğunu güçlendirerek ekonomik konularda merkezi bir rol oynamaya başlayan petrolün tükenmesinden korkuyordu ve nükleer enerji konusu Çernobil felaketinden sonra tartışmalı hale gelmişti. Pek çok bilim adamı, küresel ısınmanın iklim değişikliğine yol açacağına inanıyordu ve terör 2001 yılında ABD'de 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesiyle birlikte çok çirkin bir dönüş

yapacak, ABD Başkanı George W. Bush bunun hemen ardından “Teröre Karşı Savaş” ilan edecekti. Milliyetçilik, örneğin Ukrayna’da, çatışmalara neden olmaya devam edecek ve hatta demokrasi ve olumlu bir değişim umudu veren Arap Baharı, Libya ve Suriye’de korkunç iç savaşlara yol açacaktı. Ayrıca ABD, Çin, Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik çatışmalar olacağına dair dehşet verici tahminler vardı.

Yirminci yüzyıl, birçok insan için güvenlik ve demokrasi getirdi ve bazı ülkelerde, on dokuzuncu yüzyılda yaşayan atalarımız tarafından hayal bile edilemeyecek bir yaşam standardı yarattı. İnternetin çıkışı, fikir, eğitim, haber ve kültürün yayılmasına yardımcı oldu ve yüzyılın sonlarında başlayan sosyal medya patlaması, sıradan insanların ulusal sınırların ötesinde birbirleriyle etkileşim kurma şeklini değiştirdi. Yeni küresel ağlar teröristlerin ve diğer kötü niyetli kişilerin kullanımına da açık olmakla birlikte, aynı zamanda tüm dünyaya barış getirme, ilerleme ve daha iyi bir gelecek için katkı sağlıyordu.

Yazarların Yayınevimizdeki Diğer Kitabı

Bir Nefeste Büyük Bilim İnsanları

Bu kitapta;

2.500 yıl boyunca yapılan keşifleri

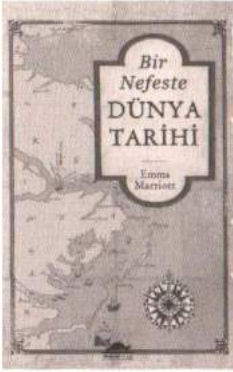
*

Antik çağlardan modern döneme kadar
yapılmış bilimsel çalışmaları

*

Aristo, Galilei, Darwin, da Vinci, Curie
ve Hawking gibi, tabuları
yıkma cesareti eden zihinlerin
hayatları ve çalışmalarını bulacaksınız.

Tarih Dizisi

Bir Nefeste Dünya Tarihi

Emma Marriott

2014

208 sayfa

Bir Nefeste Dünya Mitolojisi

Mark Daniels

2014

224 sayfa

Bir Nefeste Cinsellik Tarihi

Karen Dolby

2014

272 sayfa

Dünyanın Kanlı Tarihi

Jacob Field

2015

192 sayfa

Sayılarla Dünya Tarihi

Emma Marriott

2016

192 sayfa

HATALI TARİH

GEÇMİŞİ
NASIL YANLIŞ
ANLADIK

EMMA MARRIOTT

Hatalı Tarih

Emma Marriott

2017

192 sayfa

Günlük yaşamlarımızı sonsuza dek
değiştiren yüz yıllık süreyi keşfedin.

*

Kronolojik olarak hazırlanmış bu kitapta
yazarlar bizi dünya savaşlarından siyasal
ve sosyal devrimlere, buluş ve keşiflerden
küreselleşmeye, internetten iklim
değişikliklerine götürüyor.

*

Çağdaş dünya hakkındaki bilgilerini
daha da artırmak isteyen herkes için
temel bir başvuru kaynağı.

İnceleme

20

ISBN 978-605-9902-77-9

9 786059 902779